

Faculteit der Rechtsgeleerdheid

Afdeling Economie

Afdeling Sociaal Recht

Verantwoording 2006 en Werkplan 2007

in het kader van het onderzoeksprogramma

Hervorming Sociale Zekerheid

Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden

Prof. dr. K.P. Goudswaard (algemeen projectleider)

Prof. dr. C.L.J. Caminada

Prof. mr. G.J.J. Heerma van Voss

Leiden, 10 november 2006

Inhoudsopgave

Verantwoording 2006	5
1. Onderzoeksprogramma	5
2. Werving en selectie	5
3. Samenstelling onderzoeksteam	6
4. Begeleidingscommissie	6
5. Uitvoering onderzoek	7
Deelprogramma 1: De invloed van Europa op de sociale zekerheid	7
Deelprogramma 2: Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid	9
6. Output	12
7. Workshops	14
8. Website	14
9. Financiën 2006	14
Werkplan 2007	17
1. Samenstelling team	17
2. Uitvoering onderzoek	17
3. Output	21
4 Workshops	21
5. Financiën 2007	21
Bijlagen met onderzoeksnotities	25
Deelprogramma 1: De invloed van Europa op de sociale zekerheid	
▪ Postdoc Bart van Riel	27
▪ Postdoc Michael Kaeding	31
▪ Promovenda Beryl ter Haar	37
▪ Promovendus Olaf van Vliet	43
▪ Student-assistent Henk Nijboer	51
Deelprogramma 2: Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid	
▪ Postdoc Maroesjka Versantvoort	63
▪ Promovenda Anja Eleveld	81
▪ Promovendus Henk Nijboer	87

Verantwoording 2006

Onderzoeksprogramma Hervorming Sociale Zekerheid Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden

1. Onderzoeksprogramma

Het onderzoeksprogramma concentreert zich in het bijzonder op vier aspecten van hervormingen in de sociale zekerheid: effectiviteit, verantwoordelijkheidsverdeling, inkomensverdeling en modernisering, met vraagstukken rond de levensloop als specifiek aandachtspunt. Het programma bestaat uit twee onderdelen.

- 1) Het eerste onderdeel heeft betrekking op de invloed van Europa op de sociale zekerheid. De belangrijkste vragen in dit verband zijn:
 - (1.1) Hoe moet de verantwoordelijkheid voor de sociale zekerheid worden verdeeld tussen het nationale en het supranationale niveau?
 - (1.2) In hoeverre treedt er sociale convergentie op binnen de EU en wat is daarbij het belang van het Europese (coördinatie-)beleid?
- 2) Het tweede onderdeel heeft betrekking op stelselwijzigingen in de sociale zekerheid. De belangrijkste vragen daarbij zijn:
 - (2.1) Wat zijn de belangrijkste inkomensgevolgen van stelselwijzigingen voor huishoudens en sociaal-economische groepen?
 - (2.2) Wat zijn de implicaties van verschillende maatschappelijke trends voor de verantwoordelijkheidsverdeling en de structuur van het stelsel van sociale zekerheid?

De twee onderdelen van het programma hangen logischerwijze samen. De Europese invloed op de nationale stelsels van sociale zekerheid neemt toe, waardoor ook vragen rond stelselwijziging steeds meer in Europees perspectief moeten worden geanalyseerd. De verantwoordelijkheidsverdeling tussen het nationale en het Europese niveau is aan het verschuiven. Daarmee oefent de Europese Unie een zelfstandige kracht uit op modernisering en effectiviteit van stelselwijzigingen. Ook vragen rond sociale cohesie en inkomensverdeling spelen in toenemende mate op Europees niveau, zoals onder meer blijkt uit de zogeheten "Lissabon Agenda".

2. Werving en selectie

Op basis van de brief van Stichting Instituut GAK van 28-10-2005 heeft de Universiteit Leiden de vacatures voor het *Onderzoeksprogramma Hervorming Sociale Zekerheid* in november 2005 vrij gegeven. Werving vond plaats voor maximaal 6 fte onderzoekers, waarvan in beginsel 2 postdocs en 4 promovendi. Voor het team zijn vier economen gezocht, of afgestudeerden in andere disciplines met een goede kennis van economie. Daarnaast zijn 2 juristen gezocht, bij voorkeur met een sociaal-juridische specialisatie.

Eind 2005 is de eerste werving van onderzoekers gestart. Begin december werden de vacatures geplaatst op de website van de universiteit en op de website van het onderzoeksprogramma. Er is geadverteerd in de NRC (10 december 2005), in Economische Statistische Berichten (16 december 2005), in het Nederlands Juristenblad (16 december 2005) en via diverse websites. Nadien is nog voor een tweede ronde geadverteerd in Economische Statistische Berichten (juni 2006), in het Nederlands Juristenblad (juni 2006).

Er zijn circa 20 sollicitaties binnengekomen voor de 4 vacatures voor economen en 14 sollicitaties voor de 2 vacatures voor (sociaal-)juristen. Met in totaal 15 kandidaten zijn gesprekken gevoerd.

De projectleiding is er – boven eigen verwachting - in geslaagd om in relatief korte tijd een goed onderzoeksteam samen te stellen. Thans zijn in totaal 10 onderzoekers aan het team verbonden voor in totaal 5,9 fte. Dat is inclusief de postdoc die per 1 december 2006 in dienst treedt.

3. Samenstelling onderzoeksteam

Het onderzoeksteam is verspreid over het jaar samengesteld. De eerste onderzoekers zijn in mei 2006 aan de slag gegaan. Het team heeft een multidisciplinaire samenstelling gekregen. Het accent ligt op economie en recht, maar ook bestuurskundige en politicologische kennis is beschikbaar. Begin 2007 zal nog een promovendus worden aangesteld (Nijboer, die thans in dienst is als student-assistent). Er resteert dan nog ruimte om een onderzoeker in deeltijd aan te stellen. Hieronder staan de diverse onderzoekers per deelprogramma. Daarbij kan worden opgemerkt dat de drie projectleiders logischerwijze in beide deelprogramma's actief zijn.

Deelprogramma 1: De invloed van Europa op de sociale zekerheid

Postdocs

- Bart van Riel (econoom; ±0,2 fte vanaf medio 2006 op basis van een detacheringovereenkomst met de SER)
- Michael Kaeding (political scientist; startdatum 1 december 2006, 1,0 fte)

Promovendi

- Beryl ter Haar (jurist; 1,0 fte vanaf 1 mei 2006)
- Olaf van Vliet (bestuurskundige/econoom; 0,8 fte vanaf 18 september 2006)

Student-assistent

- Henk Nijboer (econoom; 0,3 fte vanaf 22 mei 2006)

Deelprogramma 2: Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid

Postdoc

- Maroesjka Versantvoort (econoom; 0,7 fte vanaf 8 mei 2006)

Promovendi

- Anja Eleveld (jurist en bestuurskundige; 0,9 fte vanaf 9 oktober 2006)
- Henk Nijboer (econoom; 1,0 fte; vermoedelijke startdatum als promovendus 1 maart 2007; na afronden studie economie RUG)

Projectleiding

- Kees Goudswaard (algemeen projectleider; 0,3 fte waarvan 0,1 fte begeleiding en 0,2 fte universitaire onderzoekstijd)
- Guus Heerma van Voss (projectleider afdeling Sociaal Recht; 0,3 fte waarvan 0,1 fte begeleiding en 0,2 fte universitaire onderzoekstijd)
- Koen Caminada (projectleider afdeling Economie; 0,3 fte waarvan 0,1 fte begeleiding en 0,2 fte universitaire onderzoekstijd)

Ondersteuning / secretaresse

- Liselotte van Straten (secretaresse; 0,2 fte vanaf 1 april 2006)

4. Begeleidingscommissie

Rond de jaarwisseling 2005/2006 is de begeleidingscommissie samengesteld. De commissie bestaat uit:

- Prof. V. Halberstadt
- Prof. dr. F. Leijnse
- Prof. dr. W.J.M. Voermans

Prof. Halberstadt is (emeritus-)hoogleraar Openbare Financiën aan de Universiteit Leiden. Prof. Leijnse kan fungeren als "trait-d'union" tussen de Begeleidingscommissie en de Wetenschappelijke

Raad van SIG. Prof. Voermans (hoogleraar staats- en bestuursrecht) is directeur onderzoek van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden en tevens deskundig op het terrein van het onderzoeksprogramma.

De leden van de benoemingsadviescommissie hebben commentaar gegeven op de onderzoeksplannen van de nieuwe onderzoekers zoals die gepresenteerd zijn tijdens de workshop op 8 september 2006; zie onder punt 7. Dat heeft waar nodig geleid tot bijstelling van de onderzoeksplannen die in de bijlage zijn opgenomen. Deze Verantwoording 2006 en het Werkplan voor 2007 zullen ook aan de begeleidingscommissie worden voorgelegd.

5. Uitvoering onderzoek

In het Werkplan 2006 was nog slechts globaal aangegeven welk onderzoek in 2006 zou worden verricht, omdat nog niet bekend was welke onderzoekers zouden kunnen worden aangetrokken. Inmiddels zijn de plannen veel verder uitgewerkt. De nieuwe onderzoekers hebben zich in de beginfase beziggehouden met de ontwikkeling van hun (individuele) onderzoeksplan. Hieronder volgt per onderzoeker een korte uiteenzetting; veel meer informatie is te vinden in de bijlage waarin de notities van alle onderzoekers zijn opgenomen. Tevens staan de onderzoeksactiviteiten van de projectleiders hieronder beschreven.

Deelprogramma 1: De invloed van Europa op de sociale zekerheid

a. Van Riel (postdoc)

De basisvraag van het eerste onderdeel van het programma luidt hoe de verantwoordelijkheid voor de sociale zekerheid moet worden verdeeld tussen het nationale en het supranationale niveau.

Deze vraag wordt gesteld tegen de achtergrond van de toenemende invloed van Europa op de nationale stelsels. Het onderzoeksplan dat Van Riel heeft ontwikkeld (zie bijlage blz. 27-30) sluit hierbij aan. Onderzocht wordt waaruit blijkt dat de invloed van Europa toeneemt en wat de achtergronden hiervan zijn. Dit moet materiaal aanleveren voor de beantwoording van de vraag of er aanleiding is om tot een andere verantwoordelijkheidsverdeling te komen.

Getracht zal worden een raamwerk te ontwikkelen waarmee de invloed van Europa op de sociale zekerheid in kaart kan worden gebracht. Belangrijk aandachtspunt daarbij is de thematiek van integratietekorten. Daarvan is sprake als de beleidsintegratie onvoldoende aansluit op de feitelijke ontwikkeling van het vrij verkeer. Integratietekorten kunnen twee richtingen uitwerken, die beide worden onderzocht:

- Er treedt onvoldoende afstemming tussen de lidstaten op het terrein van de sociale zekerheid waardoor er belemmeringen ontstaan voor het vrij verkeer.
- Er treedt onvoldoende afstemming tussen de lidstaten op waardoor het vrij verkeer de handelingsmogelijkheden van de individuele lidstaten op het terrein van de sociale zekerheid inperkt.

Deze twee richtingen zijn tegengesteld: hiermee is ook de fundamentele spanning aangeduid tussen nationale autonomie op het terrein van de socialezekerheidsstelsels en het vrij verkeer. Bij de beantwoording van de onderzoeksvragen wordt rekening gehouden met de verschillende functies van de sociale zekerheid en met de mobiliteit van verschillende categorieën personen.

b. Kaeding (postdoc)

Kaeding komt per 1 december 2006 in dienst als postdoc. Op verzoek van de projectleiders heeft Kaeding vooruitlopend op zijn aanstelling al een onderzoeksplan opgesteld voor zijn onderzoek in 2007 e.v.; zie bijlage blz. 31-36. De werktitel van het onderzoek is "EU occupational pension system – when the EU hits the member state".

This project addresses a topical subject, namely the impact of the EU on national welfare state systems. In general, it questions the perception whether the EU's influence on national governance in this field is minor or incidental. In various steps the project traces the different ways in which the EU is having an impact on the laws and practices of the Member States in the area of social security in general and pensions in particular. In light of the mid-term review of the Lisbon strategy

which clearly demands particular focus on implementation issues, two tracks will, then, be further investigated: the open method of coordination and legislative acts. The significance of the so-called open method of coordination in developing a 'social Europe' is assessed, as well as the tensions between market liberalization and social security. The focus here will be on the specific context of pension policy.

The overall research question of the post-doc project is as follows: Is there a competence shift between Member States and the EU in the field of social security?

Subsequent questions are as follows: What is the power of the EU with respect to social security in general and occupational pensions in particular? What are its consequences for the content of national pension regulations? One Member State will attract special attention, namely: The Netherlands.

c. Ter Haar (promovenda)

Ter Haar is met ingang van 1 mei 2006 als promovenda begonnen. Zij doet onderzoek naar de betekenis van de open coördinatiemethode bij de opbouw van een sociaal Europa (onderdeel 1.2 van het project). Haar onderzoek bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een theoretisch deel, waarin de juridische status van de open coördinatiemethode zal worden onderzocht en waarin aan de hand van een zelf uitgewerkte theorie over soft law de functie(s) en verwachtingen van de open coördinatiemethode zullen worden onderzocht. Het tweede deel betreft een evaluatie van de open coördinatiemethode zoals deze wordt toegepast in de praktijk. De evaluatie zal plaatsvinden aan de hand van de twee onderdelen waaruit de open coördinatiemethode bestaat: het materiele onderdeel (wat er is geregeld in de specifieke coördinatiemethode) en het formele onderdeel (welke procedure is er in de specifieke coördinatiemethode geregeld). Op basis van de analyses van deze twee onderdelen kan vervolgens iets worden gezegd over de werking van de open coördinatiemethode in de praktijk. Voor de bepaling van de daadwerkelijke betekenis van de methode voor de opbouw van een sociaal Europa zullen de discrepanties tussen theorie en praktijk in kaart worden gebracht. Daar waar discrepanties er aanleiding toe geven dan wel waar theorie en/of praktijk te wensen overlaten, zullen aanbevelingen worden gedaan om toekomstige toepassing van de open coördinatiemethode te verbeteren.

Naar verwachting zal in december een eerste schets van de theorie over soft law uitgewerkt zijn (hoofdstuk 2 van het proefschrift). In bijlage blz. 37-42 staat een uitvoeriger beschrijving van het onderzoek.

d. Van Vliet (promovendus)

In veel Europese landen zijn de socialezekerheidsstelsels de afgelopen decennia onderwerp van hervormingen geweest. Mondialisering en Europese integratie worden veelal beschouwd als drijvende krachten achter hervormingen in de sociale zekerheid. Tegelijkertijd worden nationale socialezekerheidsstelsels gekenmerkt door een autonome institutionele dynamiek. Dit onderzoek richt zich op de vraag wat de invloed is van EU beleid op nationale socialezekerheidsstelsels. Hervormingen in de stelsels van sociale zekerheid kunnen leiden tot zowel beleidsconvergentie als beleidsdivergentie. Door hervormingen in meerdere landen te vergelijken, kan inzicht worden verkregen in verschillen en overeenkomsten tussen deze hervormingen en in de invloed van Europees beleid of Europese afspraken op deze hervormingen. Mogelijk kunnen institutionele factoren een verklaring bieden voor deze verschillen. Een eerste algemene probleemstelling voor dit onderzoek luidt: in hoeverre is sprake van beleidsconvergentie of beleidsdivergentie tussen landen van de EU op het gebied van sociale zekerheid en welke factoren kunnen een verklaring bieden voor deze bewegingen? Voor de beantwoording van deze vraag zullen hervormingsprocessen op enkele beleidsterreinen van een aantal Europese landen worden bestudeerd.

Vanaf de start van het onderzoek, 18 september 2006, heeft Van Vliet zich gericht op de onderzoeksopzet: literatuurstudie, afbakenen van het onderwerp en het formuleren van de probleemstelling. Een uitgewerkte onderzoeksopzet is te vinden in de bijlage (blz. 43-49).

e. Nijboer (student-assistent)

Er is door Nijboer economisch-theoretisch onderzoek verricht naar de voor- en nadelen van Europese coördinatie van sociale zekerheid en naar het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid. In 2006 heeft hij zich vooral bezig gehouden met het samenstellen van een overzicht van de relevante literatuur, op basis waarvan in het tweede deel van het onderzoek conclusies kunnen worden getrokken. In het eerste deel worden vanuit een publiek-economische benadering relevante factoren onderscheiden die ter bepaling van de optimale verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheden van belang zijn. In het tweede deel zal op basis van empirische literatuur worden nagegaan hoe Europa eruit ziet ten aanzien van de relevante factoren. Er zal getracht worden een antwoord te geven op de vraag wat – en onder welke voorwaarden – vanuit een publiek-economische benadering het optimale besluitvormingsniveau is ten aanzien van sociale zekerheid. In 2006 is een onderzoeksopzet gemaakt, welke als bijlage blz. 51-61 is toegevoegd. Voorts is literatuuronderzoek gedaan. Het is de bedoeling om het eerste deel (de theoretische analyse) in 2006 af te ronden.

Nijboer is ook betrokken bij het tweede deelonderzoek (zie hierna deelprogramma 2, onder h.),

f. Caminada en Goudswaard (projectleiders)

Ten behoeve van het empirische onderzoek naar sociale convergentie in de EU zijn door Caminada en Goudswaard nieuwe en recente data verzameld en geanalyseerd. De resultaten van dit onderzoek zijn gepresenteerd op het congres van het International Institute of Public Finance, Cyprus, 30 augustus 2006. In de afgelopen decennia kan een trend van convergentie in de EU worden waargenomen voor wat betreft de sociale beschermingsniveaus, afgemeten aan de uitgaven voor sociale uitkeringen en de netto vervangingsratio's (via sigma- en beta-convergentietechnieken). De analyse laat verder zien dat wanneer de statistieken gecorrigeerd worden voor het (vertroebelende) effect van belastingheffing op uitkeringen de verschillen tussen landen voor wat betreft het niveau aan sociale bescherming nog wat verder afnemen.

g. Goudswaard (projectleider)

Goudswaard heeft onderzoek gedaan naar de relatie tussen de economische en de sociale doelstellingen van de EU, zoals vastgesteld in de Lissabon Agenda. Enkele conclusies zijn dat economische en sociale prestaties niet strijdig hoeven te zijn en dat de empirie geen steun biedt voor de hypothese van een 'social race to the bottom' in Europa. De implementatie van de open methode van coördinatie, die wordt toegepast op de sociale onderdelen van de Lissabon Agenda, schiet echter nog tekort. Hierover schreef Goudswaard een artikel voor het jubileumnummer van het tijdschrift Sociaal Maandblad Arbeid en gaf hij een presentatie op het jubileumsymposium.

Deelprogramma 2: Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid

a. Versantvoort (postdoc)

Versantvoort is haar onderzoek gestart in mei 2006. Gedurende de eerste maanden van haar aanstelling heeft zij haar werkplan getiteld "Levenslooparrangementen, maatschappelijke participatie en economische consequenties" geschreven; zie bijlage blz. 63-80. Dit plan bestaat uit twee deelonderzoeken. Het eerste deelonderzoek richt zich op het inzichtelijk maken van het maatschappelijk nut van loopbaanonderbrekingen. Een belangrijke doelstelling van het huidige kabinet is dat hervormingen in de sociale zekerheid bijdragen aan participatie- en productiviteitsgroei. Volgens sommigen wordt met de levensloopregeling gepoogd hieraan bij te dragen. De idee daarbij is dat loopbaanonderbrekingen op lange termijn zullen leiden tot hogere participatiecijfers en meer welvaart.

Deelonderzoek 1 tracht de participatie-, productiviteits- en inkomensgevolgen van loopbaanonderbrekingen inzichtelijk te maken, waarbij uitgegaan wordt van een breed perspectief. Zowel de gevolgen voor werknemers, als die voor werkgevers en de maatschappij worden geïnventariseerd. Specifieke aandacht gaat daarbij uit naar de gevolgen van loopbaanonderbrekingen van verschillend type, zoals loopbaanonderbrekingen ten behoeve van zorg en huishouden, van educatie en scholing, van mantelzorg en vrijwilligerswerk en van vrije tijd, en

naar het interacterende effect van de organisatorische omgeving/context van individuen. Deelonderzoek 2 richt zich op de effecten van levenslooparrangementen op de transitie van verschillende vormen van maatschappelijke participatie van én naar betaalde arbeid in een historische en internationale context. Wat kunnen we leren van de ervaringen in andere landen en wat is de invloed van levenslooparrangementen op de invulling van levenslopen van mensen (op de transities die mensen maken gedurende hun levensloop)? Daarbij worden twee typen transities onderscheiden: transities tussen betaalde arbeid en andere vormen van maatschappelijke participatie en transities tussen betaalde arbeid en andere arbeidssituaties.

Naast het schrijven van het werkplan (zie bijlage blz. 63-80) heeft Versantvoort gewerkt aan een literatuuronderzoek; naar verwachting verschijnt hierover eind dit jaar een onderzoeks-memorandum.

b. Eleveld (promovenda)

Per 9 oktober 2006 is een promotieonderzoek gestart dat zich concentreert op juridische problemen die levensloop- en verlofregelingen met zich mee brengen. Eleveld heeft in haar eerste drie werkweken een onderzoeksopzet geschreven; zie bijlage blz. 81-86. Centrale probleemstelling is: hoe kan de levensloopregeling een plaats krijgen in het socialezekerheidsrecht? Daarbij wordt onderzocht hoe de levensloopregeling een plaats kan krijgen in een basis filosofie van moderne sociale zekerheid. Vervolgens wordt bezien hoe de inbedding van de levensloopregeling in de publiekrechtelijke sociale zekerheid er uit moet zien en welke aspecten van de levensloopregeling in de arbeidsrechtelijke sociale zekerheid nader kunnen worden geregeld. Deze onderzoeksopzet is logischerwijze nog beknopt en zal verder uitgewerkt worden. Verder heeft Eleveld zich ingelezen in de huidige wetgeving rond de levensloopregeling en discussies die vooraf gingen aan het voorstel voor een levensloopregeling. Ze heeft een start gemaakt met het bestuderen van de filosofische achtergronden van de sociale zekerheid als systeem van verdelende rechtvaardigheid.

c. Caminada (projectleider)

- Caminada heeft op 27 januari 2006 zijn oratie uitgesproken met de titel *Empirische analyse van sociale en fiscale regelgeving*. In deze oratie wordt veel aandacht besteed aan de onderzoeksagenda van het Leidse SIG-onderzoek. Ook is aandacht besteed aan de grondslagen van onderzoek naar de inkomensgevolgen van overheidsbeleid en aan het toekomstig empirische onderzoek op het terrein van sociale cohesie. Immers, in onderzoek naar de gevolgen van maatschappelijke en economische trends voor regelgeving en instituties op het terrein van sociale zekerheid en arbeidsmarkt, kan empirisch onderzoek laten zien welke consequenties die veranderingen hebben voor verschillende sociaal-economische groepen en individuele burgers.
- Anders dan in het Werkplan 2006 is aangegeven, is nog geen aanvang genomen met het empirisch onderzoek naar de inkomensgevolgen van stelselwijzigingen op basis van nieuwe data van het CBS.

d. Goudswaard (projectleider)

Ten behoeve van het Jaarboek Overheidsfinanciën heeft Goudswaard de kwantitatieve ontwikkeling van het stelsel van sociale zekerheid in de periode 1970-2005 in kaart gebracht. Indicatoren als de socialezekerheidsquote en de inactieven/actieven-ratio vertonen over deze periode een grillig verloop. Internationaal bezien wijkt Nederland niet veel meer af van andere OESO-landen als het gaat om uitgaven aan sociale bescherming. De verhouding tussen inactieven en actieven ligt zelfs duidelijk lager dan in andere EU-landen. Hierover verschijnt aan het eind van het jaar nog een uitgebreider publicatie in de vorm van een boekdeel.

e. Caminada en Goudswaard (projectleiders)

- Er is literatuuronderzoek verricht naar de economische effecten van verschillende financieringswijzen van de verzorgingsstaat. Het karakter van heffingen blijkt relevant voor de perceptie van burgers over de kosten van publieke voorzieningen. Belastingen en sociale premies kunnen verschillende gedragsreacties oproepen. Naarmate er een duidelijker relatie bestaat tussen de betaling van sociale premies en opgebouwde socialezekerheidsrechten,

zullen werknemers de premies eerder als een marktprijs ervaren dan als een belasting. Dergelijke sociale premies hebben dan minder schadelijke economische gevolgen voor de werking van de arbeidsmarkt dan belastingheffing. Daarom kunnen positieve werkgelegenheidseffecten worden verwacht van hervormingen van de sociale zekerheid die de band tussen premiebetaling en opgebouwde rechten versterken (sociale spaarrekeningen). Hierover is een artikel in een internationaal tijdschrift gepubliceerd.

- In het verslagjaar is onderzoek gedaan naar de per 1 januari 2006 geïntroduceerde levensloopregeling. Daarin is het profijt van de levensloopregeling in kaart gebracht, inclusief de vergelijking met spaarloon (in eerdere berekeningen was nog geen rekening gehouden met het effect van de vrijstelling van de levensloopspaarpot in box 3). Het blijkt dat nog weinig werknemers kiezen voor de levensloopregeling, mede omdat tot een inkomensniveau van circa 35.000 euro het spaarloon voordeliger is. Bij hogere inkomens is levensloop voordeliger, maar ook dan is het fiscale voordeel relatief beperkt. Er zijn aanpassingen nodig om de vooruitzichten voor de levensloopregeling te verbeteren. Analyse van verschillende mogelijkheden om de levensloopregeling aantrekkelijker en effectiever te maken. Hierover verschijnen eind 2006 nog twee publicaties (een artikel in *Economisch Statistische Berichten* en een boekdeel).
- De herverdeling door het stelsel van sociale zekerheid in de jaren negentig van de vorige eeuw is in kaart gebracht op basis van uitvoerig onderzoek met CBS-microdata. Daaruit blijkt dat de inkomensverdeling en de reductie van de inkomensongelijkheid door sociale zekerheid in de periode 1990-1999 stabiel zijn gebleven. Anders dan in de jaren tachtig, blijken de sociale zekerheid en de wijzigingen daarin dus nauwelijks effect te hebben gehad op de (verticale) inkomensherverdeling in deze periode. Analyse naar specifieke onderdelen van het stelsel laat zien dat regelingen die van oudsher gebaseerd zijn op het solidariteitsprincipe het overgrote deel van de totale herverdeling door sociale zekerheid bepalen. Zo kan circa 70 procent van totale herverdeling worden toegerekend aan de Bijstand en de AOW (afgemeten aan de verandering in de inkomensaandelen vóór en na sociale zekerheid van de laagste vijf decielen). De sociale zekerheid in het algemeen en de AOW en de Bijstand in het bijzonder blijven een zeer belangrijk instrument om de gewenste inkomensverdeling na te streven. Dit deelonderzoek wordt aan het eind van het jaar gepubliceerd in een boekdeel.

f. *Heerma van Voss (projectleider)*

- Met S. Klosse werd geschreven over de invloed van privatisering op de definitie van sociale zekerheid. Door sommige auteurs wordt in de definitie van het begrip sociale zekerheid sterk gewicht toegekend aan het publiek recht. In het artikel wordt betoogd dat een dergelijke definitie niet meer houdbaar is, gelet op de ontwikkelingen binnen het stelsel: de toenemende privatisering en private vormen van sociale zekerheid, zoals verplichte doorbetaling van loon bij ziekte, gereguleerde marktwerking in het nieuwe ziektekostenstelsel, aanvullingen van uitkeringen en particuliere pensioenen door werkgevers en de levensloopregeling. Daarnaast duiden ook de rechtspraak van het Europese Hof van Justitie en de ontwikkelingen in andere landen, met name buiten Europa, er op dat het hedendaagse begrip sociale zekerheid een ruimere reikwijdte moet hebben. Het artikel kan tevens van nut zijn voor andere onderdelen van het onderzoeksproject, omdat hierin verder wordt gestudeerd op nieuwe internationale vormen van sociale zekerheid (open coördinatiemethode) en de plaats van de levensloopregeling in het socialezekerheidsrecht.
- Daarnaast besteedde Heerma van Voss aandacht aan de ontwikkelingen in het sociale zekerheidsrecht in artikelen, annotaties, kronieken, de herziene druk van zijn handboek en de door hem samengestelde wetgevingsbundel.

h. *Nijboer (student-assistent)*

Naast zijn onderzoeksproject ten behoeve van deelprogramma 1 (zie onderdeel 1, onder e.), heeft Nijboer zich in het najaar van 2006 bezig gehouden met een eerste oriëntering op zijn promotieonderzoek. Dit onderzoek start in het voorjaar 2007 na afronding van zijn studie Algemene Economie (RUG).

Diverse ontwikkelingen dragen bij aan een grotere diversiteit in het arbeidsaanbod. Dat vraagt andere sociale arrangementen. Het huidige stelsel van sociale zekerheid in Nederland is nog altijd gefundeerd op het bieden van inkomenszekerheid, wanneer exogene risico's als ziekte en werkloosheid zich voordoen. Het exogene karakter van de risico's wordt echter steeds meer in twijfel getrokken. Vandaag de dag is de vraag naar het opvangen van endogene, zelf te beïnvloeden risico's, gegroeid. Kinderopvang, zorgverlof, tijd voor educatie, etc. worden in de transitionele arbeidsmarkt van steeds groter belang.

Kern van het onderzoek zal zijn of de huidige verantwoordelijkheidsverdeling in de sociale zekerheid gezien de maatschappelijke trends nog adequaat is. In het bijzonder zal worden ingegaan op de voorstellen om verplicht te sparen voor bepaalde risico's. Mensen verzekeren op die manier – tot op zekere hoogte – zichzelf, zodat het moreel gevaar kan worden verkleind. Relatief kleine risico's met een beperkte herverdelende factor over de levensloop lenen zich voor een individueel verplicht spaarsysteem het beste. Werkloosheids- en ziekteverlof verzekeringen lijken hiervoor op het eerste geschikt dan ook geschikt. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvragen:

- Wat zijn de consequenties (op de verkleining van het moreel gevaar, de arbeidsparticipatie, de inkomensverdeling en "gelijkheid") van de introductie van een (verplicht) spaarsysteem in plaats van delen van de collectieve verzekeringen in Nederland?
- Op welke wijze kunnen we een dergelijk systeem integreren in het huidige stelsel van sociale zekerheid?

In bijlage blz. 87-94 is de onderzoeksopzet nader uiteengezet.

i. Van Riel (postdoc)

In het verslagjaar heeft Van Riel een bijdrage geleverd aan het Oxford Handbook of Economics, waarin de betekenis van solidariteit voor de pensioenstelsels wordt uitgewerkt. Daarbij komt de vraag aan de orde in hoeverre mensen bereid zijn (pensioen)risico's te delen en de verdelingsconsequenties daarvan te aanvaarden en of deze bereidheid onder druk komt te staan door trends als individualisering, vergrijzing en globalisering. Tevens heeft hij een paper geschreven over de hervormingen van pensioenregelingen in Nederland, waarin de trend naar hybride defined benefit-defined contribution regelingen wordt geanalyseerd.

6. Output

Het onderzoek heeft in 2006 tot nu toe een aantal wetenschappelijke publicaties opgeleverd, met name van de projectleiders. Aan het eind van het jaar volgen nog enige publicaties. De onderzoeksresultaten zijn ook zoveel als mogelijk openbaar gemaakt via webpublicatie; zie onder punt 8. Daarnaast is een bijdrage geleverd aan het wetenschappelijke en publieke debat over (de toekomst van) het stelsel van sociale zekerheid in de vorm van externe lezingen.

Publicaties / onderzoeksrapporten

C.L.J. Caminada, 'Empirische analyses van sociale en fiscale regelgeving', oratie, 27 januari 2006, Universiteit Leiden.

K.P. Goudswaard, K. Caminada, and H. Vording, 'Financing the Welfare State', *Tax Notes International*, vol. 42 (8), 22 May 2006, pp. 731-737.

K.P. Goudswaard, 'Kan de levensloopregeling slagen?', *Economenblad*, 29 (1), april/mei 2006, pp. 10-11.

K.P. Goudswaard, 'Sociale zekerheid en arbeidsmarkt', in: C.A. de Kam en A.P. Ros (red.), *Jaarboek Overheidsfinanciën 2006*, Sdu Uitgevers, Den Haag, 2006, pp. 35-56.

K.P. Goudswaard, 'How to cover the time risk?', in: Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies, *Shifting Responsibilities*, Conference Report, Amsterdam 2006, pp. 63-66.

K.P. Goudswaard, 'De Europese Unie: economisch én sociaal?', *Sociaal Maandblad Arbeid*, oktober 2006, nr. 10, pp. 408-414.

B. van Riel (with J.J. Deken and E.H.M Ponds), 'Social Solidarity', in: G. L. Clark, A.H. Munnell and J.M. Orszag (eds.), *Oxford Handbook of Pensions and Retirement Income*, Oxford University Press, Oxford, 2006, pp. 141-160.

Te verschijnen (in 2006)

C.L.J. Caminada en K.P. Goudswaard, 'Herverdeling door het stelsel van sociale zekerheid in de jaren negentig', boekdeel, 2006.

K.P. Goudswaard en K. Caminada, 'Wat levert levensloop op?', boekdeel, 2006.

K.P. Goudswaard en K. Caminada, 'Het profijt van levensloop', *Economisch Statistische Berichten*, 17 november 2006.

K.P. Goudswaard en Ph. De Jong, 'Sociale zekerheid in macro perspectief', boekdeel, 2006.

G.J.J. Heerma van Voss en S. Klosse, 'Arbeidsrechtelijke sociale zekerheid: wat is dat eigenlijk?', boekdeel, 2006.

M.C. Versantvoort, 'Literatuurstudie maatschappelijk nut loopbaanonderbrekingen', Onderzoeksrapport, 2006, te raadplegen via <http://www.law.leidenuniv.nl/org/fisceco/economie/hervormingsz.jsp>.

Overige publicaties (niet in de kern van, maar wel gelieerd aan het onderzoeksprogramma)

K.P. Goudswaard en G.J.J. Heerma van Voss, 'Handhaving in de sociale zekerheid', in: F.C.M.A. Michiels en E.R. Muller (red.) *Handhaving. Bestuurlijk handhaven in Nederland*, Kluwer, Deventer, 2006, pp. 639-652.

G.J.J. Heerma van Voss en J.M. van Slooten, 'Kroniek van het sociaal recht', *Nederlands Juristenblad*, 2006, pp. 497-506.

G.J.J. Heerma van Voss, *Inleiding Nederlands sociaal recht*, 5^e druk, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, 350 p.

G.J.J. Heerma van Voss en J.M. van Slooten, 'Kroniek van het sociaal recht', *Nederlands Juristenblad*, 2006, pp. 1763-1770.

G.J.J. Heerma van Voss, 'Stille revolutie in het arbeidstijdenrecht', in: S. Klosse (red.) e.a., *Arbeid en Gezondheid, Schipperen tussen verantwoordelijkheid en bescherming, Had Geers het geweten!*, Maastricht 2006, p. 81-88.

G.J.J. Heerma van Voss, Annotatie bij CRvB 16 augustus 2006, *USZ* 2006/288-289 (recht op ziekingeld uitzendkracht).

Voordrachten, presentaties

C.L.J. Caminada, 'Empirische analyses van sociale en fiscale regelgeving', oratie, Leiden, 27 januari 2006.

C.L.J. Caminada, Presentatie van het paper (samen met Goudswaard) 'Convergence of net social protection levels', 62e congres van het International Institute of Public Finance, Paphos, Cyprus, 30 augustus 2006.

K.P. Goudswaard, Keynote lecture 'Recommendations on Dutch welfare state policies', Netspar/CPB/SER Conference Reinventing the Welfare State, The Hague, April 28, 2006.

K.P. Goudswaard, Lezing 'Wordt het Nederlandse pensioenstelsel bedreigd?', Seminar pensioenactualiteiten, Aecum Pensioenmanagement, Amersfoort, 23 juni 2006.

K.P. Goudswaard, Discussant paper 'Social security reform with heterogeneous agents and an aging Japan', 62e congres van het International Institute of Public Finance, Paphos, Cyprus, 30 augustus 2006.

K.P. Goudswaard, Lezing over 'Europese Unie: economisch én sociaal?', Jubileumsymposium Sociaal Maandblad Arbeid, Amstelveen, 19 oktober 2006

G.J.J. Heerma van Voss, Lezing over 'De nieuwe WAO', Congresorganisatie RPMS, 31 januari 2006.

G.J.J. Heerma van Voss, Lezing over 'Beroepsziekten en Arbeidsongevallen', Elsevier, 16 maart 2006.

B. van Riel, Lezing over 'SZW in Europa', Den Haag, 16 mei 2006.

Overig

- K.P. Goudswaard, Onafhankelijk deskundigenoordeel over de Beleidsdoorlichting Arbeid en Zorg, Ministerie van SZW, ten behoeve van de Tweede Kamer, 2006.
- G.J.J. Heerma van Voss heeft samen met zijn collega prof. B. Waas uit Hagen een 'European Labour Law Network' opgericht. Dit netwerk heeft een studiegroep ingesteld die onderzoek doet naar een 'Restatement' van het Europese arbeidsrecht. In de studiegroep hebben arbeidsrechtdeskundigen uit bijna alle EG-lidstaten zitting. Het secretariaat van het netwerk wordt gevoerd in Leiden en Hagen. In mei 2006 werd in Leiden de eerste jaarlijkse conferentie van de studiegroep gehouden over het thema 'flexibele arbeid'. De aanwezigheid van het netwerk zal naar verwachting ook van nut zijn bij de organisatie van contacten in het kader van rechtsvergelijkend onderzoek voor het project *Hervorming Sociale Zekerheid*'. Zie verder via de website van het 'European Labour Law Network' www.elln.eu.
- G.J.J. Heerma van Voss, Redactie *Wetgeving sociaal recht 2005/2006*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006, 843 p.
- B. van Riel (with E.H.M. Ponds), 'The recent evolution of pension funds in the Netherlands: The trend to hybrid DB-DC plans and beyond', paper prepared for the research department of the French Ministry of Employment, Social Cohesion and Housing and the French Ministry of Health and Solidarities, 2006.

7. Workshops

Op vrijdag 8 september 2006 heeft het onderzoeksteam een eerste workshop georganiseerd. De nieuwe leden van het team hebben tijdens deze workshop een korte presentatie gegeven over hun onderzoeksplannen, waarna er ruimte was voor discussie. De verschillende notities zijn te raadplegen via de website van het onderzoeksproject (zie hierna). De workshop vormde min of meer het startschot voor het onderzoeksprogramma *Hervorming Sociale Zekerheid*. Namens de begeleidingscommissie waren prof. Leijnse en prof. W. Voermans aanwezig. Leijnse en Voermans uitten hun waardering over de onderzoeklijnen die nu zijn uitgezet. Hun commentaar en suggesties bleken nuttig voor de onderzoekers.

Nadien is een driewekelijkse cyclus van workshops georganiseerd. Het doel van de workshops is om ervaring op te doen met de presentatie van eigen onderzoek, het verkrijgen van input en feedback van teamleden en externe experts, het uitwisselen van inzichten en ervaringen, het tot stand brengen van beter onderzoek en het vergroten van betrokkenheid. De workshops hebben voor de teamleden van het project *Hervorming Sociale Zekerheid* een verplichtend karakter.

8. Website

In het verslagjaar is de website van het onderzoeksprogramma gelanceerd, mede met het oog op de wetenschapscommunicatie. De website omvat informatie over de projectleiding en medewerkers, de omschrijving van het onderzoeksprogramma, de publicaties die verschenen zijn in het kader van dit onderzoeksproject (downloadable), informatie over workshops en overige activiteiten, alsmede de bereikbaarheid van de medewerkers van het onderzoeksprogramma.

URL: <http://www.law.leidenuniv.nl/org/fisceco/economie/hervormingsz.jsp>.

9. Financiën 2006

Het verslagjaar 2006 is nog niet voorbij. Hierdoor is nog niet volledig duidelijk hoe hoog de in 2006 feitelijk gemaakte kosten precies zullen uitvallen. Het onderstaande overzicht is gebaseerd op een prognose van de afdeling FEZ van de Faculteit der Rechtgeleerdheid. De personele lasten zijn redelijk precies aan te geven. De kosten betreffen de tewerkstelling van acht onderzoekers, de begeleidingstijd voor de projectleiders (0,1 fte op HGL-niveau) en de secretariële ondersteuning. De materiële lasten kunnen nog iets hoger uitvallen door aanschaf van literatuur e.d.. De post

overhead is een verplichte afdracht aan de faculteit cq. universiteit ter compensatie van gemaakte kosten (12,5 procent van de onderzoeksomzet). Ook de huisvestingskosten vallen onder de post overhead.

De redelijk exacte raming van de uitgaven tot het eind van 2006 komt uit op € 177.496,-. Uitsluitend aan werving- en selectiekosten is iets meer uitgegeven dan begroot (€ 6.521,- versus € 5.000,-), omdat tweede wervingsronden nodig bleken (zie onder punt 2). Voor alle andere posten komt de realisatie 2006 veel lager uit dan de normale jaartranche op basis van de begroting in onze subsidie-aanvraag, maar dat komt uiteraard doordat de nieuwe aanstellingen nog slechts een deel van het jaar op de begroting drukken.

In maart 2006 heeft SIG een eerste voorschot verstrekt van € 120.000; in november 2006 is een tweede subsidietranche verstrekt van € 57.496,-.

Zie ommezijde voor de financiële verantwoording.

Financiële verantwoording Stichting Instituut GAK
project- en sapnummer: 1802030354 prognose t/m december 2006

<u>Salarislasten</u>	<i>fte jaarbasis</i>	<i>indiensttreding</i>	
H. Nijboer	0,3	22-mei-06	€ 6.174
M.C. Versantvoort	0,7	08-mei-06	€ 36.656
E.C. van Straten	0,2	01-apr-06	€ 4.764
B.P. ter Haar	1,0	01-mei-06	€ 31.327
A. Eleveld	0,9	09-okt-06	€ 9.610
O.P. van Vliet	0,8	18-sep-06	€ 8.670
subtotaal			€ 97.201
<u>Salarislasten nieuw personeel</u>			
M. Kaeding	1,0	01-dec-06	€ 3.894
<u>Overig personeel</u>			
Detachering Van Riel	nvt	(vanaf week 18)	€ 8.000
<u>Salarislasten projectleiding</u>	<i>fte jaarbasis</i>	<i>aantal maanden</i>	
C.L.J. Caminada	0,1	8	€ 5.440
K.P. Goudswaard	0,1	8	€ 8.522
G.J.J. Heerma van Voss	0,1	8	€ 8.260
sub-totaal			€ 22.222
Totaal personeelskosten			€ 131.317
<u>Materiële lasten</u>	<i>factor (fte)</i>	<i>euro fte jaarbasis</i>	
kantoor, materialen, telefoon, porto, e.d.	2,8	€ 1.600	€ 4.480
inventaris			€ 2.492
PC (jaarbasis)	2,8	€ 2.200	€ 6.160
opleidingskosten promovendi	0,5	€ 1.667	€ 833
reiskosten, congresbezoek, e.d.			€ 875
aanschaf literatuur en data			€ 1.144
organisatie workshops / symposia / gastsprekers			€ 414
werving- en selectiekosten (2005 én 2006)			€ 6.521
overig			€ 197
subtotaal			€ 23.117
overhead universiteit en faculteit (12,5% van de omzet) ^(a)			€ 22.062
Totaal materiele lasten			€ 45.179
<u>Onvoorzien 2006</u>			€ 1.000
<hr/>			
TOTAAL 2006			€ 177.496
Voorschot SIG (tranche 1, 2006)			€ 120.000
Voorschot SIG (tranche 2, 2006)			€ 57.496

Matching:

De projectleiders besteden ieder – naast hun begeleidingstijd die in de begroting is opgenomen – naar schatting 0,2 fte universitaire onderzoekstijd aan het programma.

- (a) Verplichte afdracht aan de faculteit cq. universiteit ter compensatie van gemaakte kosten. Ook de huisvestingskosten vallen onder de post overhead. De universitaire rekenregel voor overhead is: 12,5% van de onderzoeksomzet, te weten: (personele lasten + materiele lasten) / 0,875* 12,5%.

Werkplan 2007

Onderzoeksprogramma Hervorming Sociale Zekerheid Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden

1. Samenstelling team

Het team van het onderzoeksprogramma *Hervorming Sociale Zekerheid* bestaat thans uit 10 onderzoekers en een secretaresse (0,2 fte); zie de Verantwoording 2006 onder punt 3. Specificatie naar functie:

- 2,0 fte postdoc → 3 onderzoekers (Van Riel, Kaeding en Versantvoort)
- 2,7 fte promovendi → 3 onderzoekers (Ter Haar, Van Vliet en Eleveld)
- 0,3 fte onderzoeker → 1 student-assistent (Nijboer)
- 0,9 fte hoogleraar → 3 projectleiders (Goudswaard, Caminada en Heerma van Voss)
- totaal: 5,9 fte → 10 personen

Voor 2007 worden nog enkele personele mutaties voorzien.

- Nijboer (thans student-assistent 0,3 fte) studeert begin 2007 af als econoom aan de RUG en zal vermoedelijk per 1 maart 2007 fulltime in dienst komen als promovendus / onderzoeker (1,0 fte). Nijboer zal promotieonderzoek gaan verrichten binnen Deelprogramma 2: Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid, en dan in het bijzonder op het terrein van de gevolgen van maatschappelijke trends voor het sociaalzekerheidsstelsel en de verantwoordelijkheidsverdeling van oude en nieuwe sociale risico's.
- Het team ziet mogelijkheden om binnen de begroting nog een postdoc in deeltijd aan zich te binden. Hierover bestaan reeds contacten met een gepromoveerd sociaal-jurist met een sterke wetenschappelijke reputatie. De hoop is dat één en ander medio 2007 zijn beslag zal krijgen.
- Tevens is de planning om een student-assistent voor één dag in de week (0,2 fte) aan het team toe te voegen ter ondersteuning van de onderzoekers. Dat geldt in het bijzonder voor de opbouw van datasets (zie hierna onder 2.h.).
- Incidenteel zal Damsteegt (sociaal-jurist) als onbezoldigd gastonderzoeker bijdragen aan het project. Damsteegt is gepromoveerd op een onderzoek naar WW en ontslagrecht.

De samenstelling van de begeleidingscommissie blijft ongewijzigd.

2. Uitvoering onderzoek

Hieronder wordt aangegeven welk onderzoek in 2007 zal worden verricht. De onderzoekers zullen zich beziggehouden met de verdere ontwikkeling en de uitvoering van hun (individuele) onderzoeksplannen. Hieronder volgt per onderzoeker een korte uiteenzetting; uitgebreide informatie is te vinden in de bijlage waarin de notities van alle onderzoekers zijn opgenomen.

a. Van Riel (postdoc)

In 2007 zal, voor zover dat mogelijk is binnen de beschikbare tijd van circa een dag per week, op basis van een literatuurstudie invulling worden gegeven aan het in de onderzoeksnotitie in de bijlage (blz. 27-30) beschreven raamwerk waarmee de invloed van Europa op de sociale zekerheid in kaart kan worden gebracht. Hierover zal een onderzoeksrapport worden uitgebracht. Daarbij zullen drie punten nader worden geanalyseerd en onderbouwd:

- De invloed van de Europese integratie doet zich vooral voelen bij de afbakening van de kring van verzekerden en bij de staatssteun en concurrentieregels. De invloeden via de EMU-regels en belastingconcurrentie zijn of niet relevant of niet goed aantoonbaar.

- De achtergrond hiervan ligt in burgers die de nationale regels als belemmering ervaren en bij het Hof in het gelijk worden gesteld en de tendens naar hybride socialezekerheidsstelsels met private uitvoering en publieke regie.
- Bij de beoordeling van deze toegenomen invloed moeten de belangen van lidstaten en burgers worden gewogen. Het gaat niet alleen om de soevereiniteit van lidstaten, maar ook om het wegnemen van belemmeringen voor het vrij verkeer en om het voorkomen van private monopolies.

De ambitie is om hierover in 2007 een artikel te schrijven in een wetenschappelijk tijdschrift.

b. Kaeding (postdoc)

De geplande werkzaamheden voor 2007 staan beschreven in de onderzoeksnotitie; zie bijlage blz. 31-36.

December 2006- November 2007: Concrete description of the research design for the first year

December 2006-March 2007: Literature review on Europeanization and social policy in general and pension literature in particular. Interviews with policy experts in Brussels. Further elaboration of the research proposal.

April 2007- July 2007: Finalization of the descriptive assessment of the EU's power with respect to social security including recent developments in terms of OMC and legislative initiatives. Further refinement of theoretical framework.

August 2007- November 2007: Case study analysis to compare different OMCs in the field of social protection. Applying fuzzy set technique and process-tracing to account for the correctness of implementation of EU Pension Directive. Accompanying interviews with experts in Brussels.

Meanwhile, Kaeding will follow up on the ongoing EU negotiations of the supplementary EU Directive on the portability of supplementary pension rights which is currently discussed in the Council and EP working groups.

Organization of a first (international) seminar on the results of the preliminary findings of the research group (second half of the year).

c. Ter Haar (promovenda)

De geplande werkzaamheden voor 2007 staan beschreven in de onderzoeksnotitie in de bijlage blz. 37-42. In de eerste helft van 2007 zal met name worden gewerkt aan de theoretische analyse van de open coördinatiemethode aan de hand van de theorie over soft law. In concreto betekent dit dat in de zomer van 2007 de theoretische analyse in kaart is gebracht en in een eerste schets is uitgewerkt in de hoofdstukken 2, 3 en 4 van het proefschrift. Het voornemen bestaat om hierover te publiceren in bijvoorbeeld een internationaal rechtelijk tijdschrift (mogelijk *Leiden Journal of International Law* of het *Nederlands Tijdschrift voor Europees Recht*). Daarnaast zal actief worden deelgenomen aan de Conferentie The New International Law (15-18 maart te Oslo, Noorwegen), waarvoor een paper zal worden ingediend over de ideeën/analyse van de positie en rol van de open coördinatiemethode in het internationale recht en Europese recht. Daarnaast zal vanaf september een begin worden gemaakt aan de evaluatie van de open coördinatiemethode in de praktijk.

d. Van Vliet (promovendus)

In het jaar 2007 zullen de contouren van de onderzoeksoepzet, zoals beschreven in de bijlage (blz. 43-49) nader worden uitgewerkt. De probleemstelling wordt verder uitgediept en aangescherpt tot een concrete vraagstelling. In de eerste maanden zal een literatuurstudie worden verricht, die uitmondt in een eerste concept van het theoretische kader voor wat betreft de determinanten van convergentie respectievelijk divergentie van sociale stelsels. Daarover zal een onderzoeksrapport worden geschreven. Tevens zal gewerkt worden aan een beschrijving van de ontwikkelingen in de sociale zekerheid in Europa, in het bijzonder op het terrein van de werkloosheidsregelingen. In het eerste half jaar zal als pilotstudy de Nederlandse casus worden bestudeerd; in het najaar kan worden gestart met de uitvoering van het empirisch onderzoek in de vorm van een landenvergelijking.

e. Versantvoort (postdoc)

In 2007 zal het deelonderzoek naar het maatschappelijk nut van loopbaanonderbrekingen worden verricht en afgerond. Versantvoort zal zich bezig houden met het literatuuronderzoek en rapportage daaromtrent. Er worden data verzameld en gereed gemaakt voor de kwantitatieve analyses. Zo zal met paneldata-onderzoek de invloed van loopbaanonderbrekingen op baankansen, inkomen en productiviteit worden onderzocht worden. Tevens zal worden onderzocht wat de invloed is van de organisatorische omgeving in de arbeidsorganisatie op de gevolgen van loopbaanonderbrekingen.

Op basis van een onderzoeksrapportage zullen twee artikelen worden aangeboden aan een internationaal wetenschappelijk tijdschrift, waarbij gedacht wordt aan *Journal of Human Resources*, *European Economic Review*, *Journal of Labor Economics*, *Socio-economic Eeview*, *Journal of Economic Perspectives*, *American Sociological Review*. Versantvoort verwacht haar deelonderzoek 1 in het najaar van 2007 afgerond te hebben; zie verder haar onderzoeksnotitie in de bijlage blz. 63-80.

f. Eleveld (promovenda)

In 2007 zal Eleveld de onderzoeksopzet (zie bijlage blz. 81-86) verder uitwerken en zich bezig houden met de bestudering van de filosofische achtergronden van de sociale zekerheid, zoals aangegeven in deel 1 van de opzet. Verder zal ze een start maken met de uitwerking van deel 2 van de huidige opzet. Hierbij zal ze onderzoeken welke elementen van de levensloopregeling, alsmede de sociaalverzekeringsrechtelijke positie van degene die verlof opneemt in het kader van de levensloopregeling, publiekrechtelijk geregeld zijn en welke onderdelen om nadere uitwerking vragen. De vraag of er nadere regelgeving nodig is, zal ze komend jaar hoofdzakelijk beantwoorden vanuit een juridisch perspectief. Het voornemen bestaat om naar aanleiding daarvan een artikel voor te bereiden en aan te bieden aan een wetenschappelijk tijdschrift. In een later stadium van het onderzoek zal ze voor de beantwoording van deze vraag gebruik maken van een landenvergelijking en zullen politiek filosofische en economische overwegingen betrokken worden bij de analyse.

g. Nijboer (student-assistent, en nadien promovendus)

De geplande werkzaamheden voor 2007 staan beschreven in de onderzoeksnotitie; zie bijlage blz. 87-94. Nijboer werkt in 2007 aan twee projecten. In het eerste kwartaal van 2007 zal de studie naar het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid worden afgerond. Het tweede deel, de nadere analyse van Europa, wordt dan uitgevoerd. Het onderzoek zal tevens in de vorm van een artikel aan een (internationaal) wetenschappelijk tijdschrift worden aangeboden. Vanaf het tweede kwartaal wordt begonnen met het promotieonderzoek. De probleemstelling, onderzoeksopzet en -methodologie zullen dan verder worden uitgewerkt en verfijnd. Voorts zal een literatuuronderzoek worden uitgevoerd naar de voor- en nadelen van spaar- en verzekeringsarrangementen in de sociale zekerheid. Daarnaast vindt een nadere analyse van de huidige Nederlandse sociale zekerheid en nieuwe trends daarin plaats; zie verder zijn onderzoeksnotitie in de bijlage.

h. Caminada en Goudswaard (projectleiders)

De projectleiders Caminada en Goudswaard zullen naast hun begeleidingstijd naar schatting 0,2 fte universitaire onderzoekstijd besteden aan het onderzoeksprogramma. Beiden zullen in de diverse deelprogramma's actief zijn. Daarbij gaat het om begeleiding van promotieonderzoek en om aanvullend en ondersteunend onderzoek dat tot diverse publicaties zal leiden. Tevens zullen de externe contacten en samenwerkingsverbanden verder worden ontwikkeld en onderhouden. Voor wat betreft het gezamenlijke onderzoek van Caminada en Goudswaard staat voor 2007 ook nog meer specifiek het volgende gepland.

- Opbouw databestand. Het onderzoeksprogramma *Hervorming Sociale Zekerheid* heeft een empirische component. Dit vereist allereerst de opbouw van een omvangrijk databestand dat voor diverse doeleinden kan worden gebruikt. We hanteren het principe van secondary-datasets. Ten behoeve van de internationale vergelijking van socialezekerheidsstelsels wordt data verzameld uit het compendium van sociale indicatoren van de OECD. In de sfeer van inkomens- en armoedev variabelen benutten we data van de Luxembourg Income Study. Voorts

kan mogelijk al in 2007 gebruik worden gemaakt van data van de Comparative EU-Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). Deze dataset wordt thans ontwikkeld en beoogt de officiële referentiebron te worden voor tal van EU-indicatoren op het terrein van sociale bescherming en sociale cohesie. Voorts maken we ook gebruik van Eurostat ESSPROS (European System of Integrated Social Protection Statistics). Aan deze dataset voegen we ook nog alle sociale indicatoren toe die thans gebruikt worden in het kader van de open methode van coördinatie. In dit deelproject besteden we ook aandacht aan de problematiek van de vergelijkbaarheid van internationaal vergelijkende statistieken op het terrein van sociale bescherming. Het aldus op te bouwen databestand zal voor meerdere analyse kunnen worden gebruikt binnen het onderzoeksprogramma.

- Convergentieanalyse (deelprogramma 1.2). Op basis van het opgebouwde databestand werken we in 2007 verder aan de empirische analyse van de mate waarin de nationale stelsels van sociale zekerheid van de lidstaten convergeren (met een toespitsing op Nederland). Deze analyse wordt nu verder uitgebreid en verfijnd. Zo meten we in deze studie via sigma- en beta-convergentietechnieken de mate van convergentie met behulp van een scala aan maatstaven die iets kunnen zeggen over de omvang en ontwikkeling van socialezekerheidsstelsels in de EU. Daarbij richten we ons mede op de zogenoemde sociale indicatoren die in het kader van de open methode van coördinatie worden gehanteerd. Laten deze indicatoren eveneens convergentie zien, of juist niet? In de analyse zal apart rekening worden gehouden met het – mogelijk – convergerende effect van de vergrijzing van de bevolking in tal van EU-landen. De redenering hierachter is dat door de vergrijzing de uitgaven voor (basis)pensioen en gezondheidszorg toenemen, hetgeen op zichzelf al leidt tot spontane convergentie van de socialezekerheidsuitgaven.
- Determinantenonderzoek (deelprogramma 2.1). In 2007 zal een landenvergelijkende determinantenanalyse worden uitgevoerd. De vraag is of wijzigingen in het stelsel van sociale zekerheid invloed hebben gehad op de inkomensverdeling en armoede (en zo ja, in welke mate). Hebben bijvoorbeeld hogere uitgaven aan sociale bescherming minder armoede tot gevolg? Op basis van eenvoudige statistische analyses zullen internationale trends én landenspecifieke afwijkingen in kaart worden gebracht en geanalyseerd. Voortbordurend op eerder onderzoek maken we een internationale vergelijking van diverse indicatoren van sociale zekerheid. Vervolgens brengen we mutaties in deze indicatoren in verband met enkele inkomensverdelings- en armoedevariabelen.
- Effectiviteit van beleid. In een aparte analyse, verbinden we deelprogramma 1.2 en deelprogramma 2.1 met elkaar. Niet elk land zal even goed scoren op het terrein van de te halen doelstellingen zoals gemeten via de sociale indicatoren, bijvoorbeeld om de inkomensarmoede terug te dringen (effectiviteitanalyse). En van de landen die wel goed scoren op het terrein van de sociale indicatoren, is het van belang om te weten welk land dat tegen de laagste kosten doet (efficiënte methoden). We brengen in 2007 in kaart welke landen via sociaal beleid er relatief goed danwel slecht in slagen om gericht de gewenste streefwaarde op de diverse sociale indicatoren te bereiken. In welke mate voldoet Nederland aan de gestelde sociale doelen en worden die sociale doelen tegen relatief hoge of juist lage kosten bereikt?

De taakverdeling is als volgt:

- Opbouw databestand: Caminada + student-assistent
- Analyse en rapportages (onderzoeksrapporten en mogelijk al wetenschappelijke publicaties): Caminada en Goudswaard

i. Heerma van Voss (projectleider)

Projectleider Heerma van Voss zal naast zijn begeleidingstijd naar schatting 0,2 fte universitaire onderzoekstijd besteden aan het onderzoeksprogramma. Voor 2007 staat het volgende gepland.

- De ontwikkeling van de internationale contacten op het gebied van het socialezekerheidsrecht moet leiden tot een netwerk van personen met wie informatie kan worden uitgewisseld op het gebied van het project. Het gaat hierbij met name om deskundigen die informatie kunnen verschaffen over ontwikkelingen in andere landen op het gebied van loopbaan- en verlof-regelingen en de implementatie van de open methode van coördinatie.
- Nader onderzoek moet worden gedaan naar de ontwikkeling van het sociaal beleid van de EU, de huidige plaats en mogelijke toekomstige rol daarin van de open coördinatiemethode en de visies die daarop binnen de lidstaten leven en op Europees niveau leven. Daarbij zal de nadruk liggen op de bestudering van de juridische vormgeving van het sociaal beleid van de EG.

- De theorievorming moet verder worden ontwikkeld op het gebied van de samenhang tussen arbeidsrecht en socialezekerheidsrecht zoals die bijvoorbeeld tot uitdrukking komt in het loopbaanbeleid. In hoeverre is er sprake van een toenemende vervlechting van beide rechtsgebieden, zoals die ook op het terrein van de arbeidsongeschiktheid tot uiting komt? Welke praktische en principiële problemen levert deze ontwikkeling op?

Daarbij zal getracht worden aanvullend en ondersteunend werk te leveren ten opzichte van de lopende proefschriftonderzoeken. Dit onderzoek zal leiden tot rapporten en mogelijk publicaties, al dan niet tezamen met de promovendi. De mogelijkheid zal ook worden onderzocht van het organiseren van een expertmeeting op één van de beide gebieden teneinde de internationale uitwisseling van gegevens te vergemakkelijken.

3. Output

Het onderzoek zal in 2007 diverse wetenschappelijke publicaties opleveren, in ieder geval van de projectleiders en de postdocs. De promovendi worden gestimuleerd om ook snel te gaan publiceren. Belangrijke doelstelling is dat leden van het team ook regelmatig samen zullen publiceren. Daarmee kan ook de meerwaarde van multidisciplinair onderzoek meer gestalte krijgen. Er wordt gemikt op artikelen in zowel nationale als internationale tijdschriften en boekdelen. Daarnaast zullen onderzoeksrapporten worden geschreven die, evenals de artikelen, openbaar worden gemaakt via webpublicatie. Voorts zal er naar worden gestreefd om relevante bijdragen te leveren aan het publieke debat over (de toekomst van) het stelsel van sociale zekerheid, onder meer in de vorm externe lezingen.

4. Workshops

Voor de periode tot en maart 2007 is een programma van (interne) workshops vastgesteld. Alle aangestelde onderzoekers zullen regelmatig rapporteren over de voortgang van hun onderzoek. Vanaf april 2007 zullen afwisselend onderzoeks-presentaties van teamleden en presentaties van uit te nodigen experts plaatsvinden. Tevens zullen externe opponenten worden aangezocht. Informatie (abstracts, papers, onderzoekers, referenten) wordt geplaatst op de website, mede met het oog op wetenschapscommunicatie. Het betreft voor de komende maanden een driewekelijkse cyclus. Deze workshops hebben voor de teamleden van het project *Hervorming Sociale Zekerheid* een verplichtend karakter.

Een selectie van externe onderzoekers moet nog plaatsvinden. Het ligt voor de hand om (ook) onderzoekers uit de andere door SIG gesubsidieerde onderzoeksteams uit te nodigen, waarmee een samenwerkingsverband bestaat.

Naast de periodieke workshops wordt er naar gestreefd om een expertmeeting te organiseren; zie onder 2.b. en 2.i.

5. Financiën 2007

Het onderstaande overzicht is gebaseerd op een prognose van de afdeling FEZ van de Faculteit der Rechtgeleerdheid. De personele lasten zijn redelijk precies aan te geven. De kosten betreffen de tewerkstelling van acht onderzoekers, de begeleidingstijd voor de projectleiders (0,1 fte op HGL-niveau) en de secretariële ondersteuning. De materiële lasten zijn geschat. De post overhead is een verplichte afdracht aan de faculteit cq. universiteit ter compensatie van gemaakte kosten (12,5 procent van de onderzoeksomzet). Ook de huisvestingskosten vallen onder de post overhead.

In de begroting 2007 zijn ook de aangekondigde personeelsmutaties (zie onder 1) verwerkt, waarmee het onderzoeksteam op de beoogde omvang zal kunnen uitkomen.

In totaal vragen wij voor 2007 een bedrag van € 463.981. Dat bedrag is € 40.897 lager dan de normale jaartranche op basis van onze begroting.

De Afdeling FEZ van de Juridische Faculteit van de Universiteit Leiden zal in het geval van goedkeuring van het onderhavige Werkplan 2007 een rekening sturen aan Stichting Instituut GAK, conform het format dat wij hebben ontvangen.

Begroting Stichting Instituut GAK: 2007

project- en sapnummer: 1802030354 prognose 1 januari t/m 31 december 2007

<u>Salarislasten</u>	<i>fte jaarbasis</i>		
H. Nijboer (student-assistent /onderzoeker)	0,3	2 maanden	€ 1.505
H. Nijboer (promovendus)	1,0	10 maanden	€ 32.082
M.C. Versantvoort	0,7		€ 49.139
A.C. Damsteegt	0,0		€ -
E.C. van Straten	0,2		€ 7.564
B.P. ter Haar	1,0		€ 47.784
A. Eleveld	0,9		€ 42.164
O.P. van Vliet	0,8		€ 30.393
sub-totaal	4,6		<hr/> € 210.630
 <u>Salarislasten nieuw personeel</u>			
M. Kaeding (onderzoeker 4)	1,0	3 maanden	€ 11.946
M. Kaeding (onderzoeker 3 na promotie)	1,0	9 maanden	€ 38.413
postdoc	0,2	6 maanden	€ 6.837
student-assistent	0,2		€ 5.500
sub-totaal	1,3		<hr/> € 62.696
 <u>Overig personeel</u>			
Detachering Van Riel	nvt		€ 16.000
 <u>Salarislasten projectleiding</u>			
C.L.J. Caminada	0,1		€ 8.750
K.P. Goudswaard	0,1		€ 13.038
G.J.J. Heerma van Voss	0,1		€ 12.842
sub-totaal	0,3		<hr/> € 34.630
 Totaal personeelskosten	 6,2		 € 323.956
 <u>Materiële lasten</u>			
	<i>factor (fte)</i>	<i>euro fte jaarbasis</i>	
kantoor, materialen, telefoon, porto, e.d.	6,2	€ 1.648	€ 10.218
PC (jaarbasis)	6,2	€ 2.266	€ 14.049
opleidingskosten promovendi	3,5	€ 1.717	€ 6.008
reiskosten, congresbezoek, e.d.			€ 21.000
aanschaf literatuur en data			€ 8.500
organisatie workshops / symposia / gastsprekers			€ 10.000
werving- en selectiekosten			€ 3.502
sub-totaal			<hr/> € 73.277
overhead universiteit en faculteit (12,5% van de omzet) ^(a)			€ 56.748
Totaal materiele lasten			<hr/> € 130.025
 <u>Onvoorzien</u>			 € 10.000

TOTAAL 2007

€ 463.981

Normale jaartranche o.b.v. door SIG geaccordeerde begroting van de
projectaanvraag (28/10/2005)

€ 504.877

Matching:

De projectleiders besteden ieder – naast hun begeleidingstijd die in de begroting is opgenomen – naar schatting 0,2 fte universitaire onderzoekstijd aan het programma.

- (a) Verplichte afdracht aan de faculteit cq. universiteit ter compensatie van gemaakte kosten. Ook de huisvestingskosten vallen onder de post overhead. De universitaire rekenregel voor overhead is: 12,5% van de onderzoeksomzet, te weten: (personele lasten + materiele lasten) / 0,875* 12,5%.

Bijlagen

Onderzoeksnotities:

Deelprogramma 1: De invloed van Europa op de sociale zekerheid

- Postdoc Bart van Riel
- Postdoc Michael Kaeding
- Promovenda Beryl ter Haar
- Promovendus Olaf van Vliet
- Student-assistent Henk Nijboer

Deelprogramma 2: Stelselwijzigingen in de sociale zekerheid

- Postdoc Maroesjka Versantvoort
- Promovenda Anja Eleveld
- Promovendus Henk Nijboer

Ontwikkeling van een raamwerk om de invloed van de EU op de sociale zekerheid in kaart te brengen

Bart van Riel

1. Inleiding

De basisvraag van het eerste onderdeel van het programma luidt hoe de verantwoordelijkheid voor de sociale zekerheid moet worden verdeeld tussen het nationale en het supranationale niveau. Deze vraag wordt gesteld tegen de achtergrond van de toenemende invloed van Europa op de nationale zekerheidsstelsels. Mijn voorstel sluit hierbij aan. Ik wil uitzoeken waaruit blijkt dat de invloed van Europa toeneemt en wat de achtergronden hiervan zijn. Dit moet materiaal aanleveren voor de beantwoording van de vraag of er aanleiding is om tot een andere verantwoordelijkheidsverdeling te komen. Voor de beantwoording van de vraag of de invloed van Europa toeneemt, is natuurlijk eerst goed zicht nodig op de huidige bevoegdheidsverdeling.

Dit leidt dus tot drie subvragen:

- Hoe ziet de huidige verantwoordelijkheidsverdeling tussen het nationale en het supranationale niveau er uit?
- Is de invloed van Europa op de nationale stelsels toegenomen? Waaruit blijkt dat? Wat zijn hiervan de achtergronden? Op welke terreinen en voor welke aspecten van de sociale zekerheid doet deze invloed zich het meest gelden?
- Geeft dit aanleiding voor een andere verantwoordelijkheidsverdeling tussen het nationale en het Europese niveau?

Het accent ligt vooral op de eerste twee subvragen. Getracht zal worden een raamwerk te ontwikkelen waarmee de invloed van Europa op de sociale zekerheid in kaart kan worden gebracht en op basis van een literatuurstudie te komen tot een eerste invulling van dit raamwerk.

Ik ben met name geïnteresseerd in integratietekorten. In algemene en abstracte termen treedt er een integratietekort op als de beleidsintegratie onvoldoende aansluit op de feitelijke ontwikkeling van het vrij verkeer. Onder de ontwikkeling van het vrij verkeer versta ik zowel de feitelijke ontwikkeling van het vrijverkeer van goederen, diensten, kapitaal, personen in het algemeen en werknemers in het bijzonder als ook de uitleg die het Hof geeft aan het vrijverkeer. Integratietekorten kunnen twee richtingen uitwerken, die ik beide wil onderzoeken:

- Er treedt onvoldoende afstemming op tussen de lidstaten op het terrein van de sociale zekerheid waardoor er belemmeringen ontstaan voor het vrij verkeer.
- Er treedt onvoldoende afstemming tussen de lidstaten op waardoor het vrijverkeer de handelingsmogelijkheden van de individuele lidstaten op het terrein van de sociale zekerheid inperkt.

Deze twee richtingen zijn tegengesteld: hiermee is ook de fundamentele spanning aangeduid tussen nationale autonomie op het terrein van de sociale zekerheidsstelsels en het vrij verkeer.

De concentratie op de beleidstekorten om het vraagstuk van de optimale bevoegdheidsverdeling te benaderen, impliceert dat ik bij de analyse van de toenemende invloed van Europa niet het accent leg op aspecten van positieve integratie en daarmee met name de open coördinatie. Hiermee is ook het terrein afgebakend met het andere deelonderzoek in dit project.

Bij de beantwoording van de vraag wordt rekening gehouden met de verschillende aspecten of functies van de sociale zekerheid: bijstand (social assistance), en social insurance (zoals ziekte, ouderdom, werkloosheid en kinderbijslag). Er moet immers rekening mee worden gehouden dat de beantwoording van de vier sub-vragen voor de verschillende functies anders uitvalt. Daarbij is het onderscheid tussen verzekeren en herverdeling relevant en de mobiliteit van verschillende categorieën personen (werknemers, werkzoekenden, niet-actieven, patiënten etc.).

Tot slot wil ik motiveren waarom niet is gekozen voor een andere aanvliegroute om de vraag naar de bevoegdheidsverdeling te beantwoorden. Je zou ook de vraag kunnen stellen of de huidige bevoegdheidsverdeling optimaal is in het licht van de beschikbare theoretische kennis over de optimale verdeling van bevoegdheden in federale stelsels. Ik ben echter sceptisch over een dergelijke aanpak omdat ik niet geloof dat de fiscal federalism eenduidige antwoorden oplevert en direct toepasbaar is op de Europese situatie. Zo is de arbeidsmobiliteit, een van de kernvariabelen in deze theorie, in de EU vooralsnog gering. Ook mist Europa een federaal staatsniveau dat middels subsidies en matching grands de efficiency van een decentraal systeem zou kunnen vergroten. Bovendien richt deze literatuur zich bijna uitsluitend op herverdeling en niet op verzekerings-elementen. Dit is relevant voor het migratiegedrag: pure herverdeling trekt zowel meer armen aan, en stoot rijken af. De fiscal-federalism literatuur biedt vooral een raamwerk voor de discussie van de verantwoordelijkheidsverdeling op en niet zozeer eenduidige criteria waarmee deze verantwoordelijkheidsverdeling optimaal kan worden vastgesteld. Een van de deelprojecten houdt zich o.a. bezig met de vraag naar de bruikbaarheid en toepasbaarheid van deze literatuur op de Europese situatie (Nijboer).

Als allerlaatste nog een enkel woord over de mogelijke maatschappelijk relevantie van het onderzoek. Het project draagt bij om de vraag te beantwoorden of Europa een sociaal tekort heeft. Dit is een vraag die regelmatig in het 'conventie'- debat opduikt. De stellige beweringen dat dit inderdaad het geval zou zijn worden nauwelijks onderbouwd.

2. De huidige verantwoordelijkheidsverdeling

De huidige verantwoordelijkheidsverdeling tussen de EU en de lidstaten ligt in grote lijnen vast: de inrichting van de stelsels van sociale zekerheid is in beginsel een nationale verantwoordelijkheid. Het Verdrag bepaalt dat het aan de lidstaten is om de fundamentele beginselen van de sociale zekerheid vast te stellen. Volgens de Raad behoren daartoe de opzet, de modaliteiten (de polisvoorwaarden: omvang van het gedekte risico, kring van verzekerden en hoogte van de uitkering), de financiering en de organisaties van hun stelsels van sociale bescherming.

Maar de lidstaten moeten zich bij de inrichting van de stelsels wel houden aan het Europese recht. De sociale zekerheid is, in de woorden van advocaat Tesauro, geen eiland dat ontoegankelijk is voor het gemeenschapsrecht. De stelling dat het gemeenschapsrecht geen afbreuk doet aan de bevoegdheid van de lidstaten om hun eigen sociale zekerheidsstelsel in te richten, betekent volgens hem uitsluitend dat het gemeenschapsrecht deze materie niet rechtstreeks regelt en niet ingrijpt wanneer het gemeenschapsrecht het voortbestaan van de solidariteit en het financiële evenwicht van het stelsel in gevaar brengt. Het is aan het Hof te beoordelen wanneer dit het geval is.

Het Europees recht bestaat enerzijds uit de op het Verdrag gebaseerde secundaire wetgeving en anderzijds uit de uitleg die het Hof geeft aan het Verdrag (en de daarop gebaseerde secundaire wetgeving).

De meest relevante secundaire wetgeving betreft verordening 1408/71 over de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels.

Deze verordening had als oorspronkelijke doel belemmeringen voor mobiliteit van werknemers en hun familieleden in de EU op het terrein van socialezekerheid weg te nemen. De personele reikwijdte van de verordening is recentelijk uitgebreid tot bijna alle EU-burgers (zie hieronder 2).

De belangrijkste coördinatieregels van verordening 1408/71 zijn:

- het recht op gelijke behandeling van migranten met onderdanen van een lidstaat met betrekking tot de wettelijke regelingen van de lidstaten op het gebied van de sociale zekerheid (géén discriminatie naar nationaliteit);
- het recht op export van uitkeringen met betrekking tot ouderdom, overlijden, invaliditeit en werkloosheid;
- het samentellen van tijdvakken van verzekering in de diverse lidstaten;
- het aanwijzen van een toepasselijke wetgeving zodat conflicten tussen nationale wettelijke systemen voorkomen worden. Als hoofdregel geldt hier het werklandbeginsel.

De verordening heeft dus zowel betrekking op de toegang tot het socialezekerheidsstelsel als de exporteerbaarheid van uitkeringen. De richtlijn zet de volgende grenzen aan de vrijheid van lidstaten om hun stelsels in te richten (vgl. Leibfried en Pierson):

- De toegang tot het stelsel kan niet meer worden beperkt tot de onderdanen van de lidstaat. Er heeft een de-nationalisering van het stelsel plaatsgevonden. Er is wel sprake van een koppeling met de geharmoniseerde verblijfsrechten.
- De lidstaten moeten de exporteerbaarheid van bepaalde uitkeringen toestaan. Voor bepaalde uitkeringen (ouderdom, overlijden, invaliditeit en gedeeltelijk ook voor werkloosheid) heeft er ook een de-territorialisering plaats gevonden: men kan deze uitkeringen ook ontvangen buiten de lidstaat, ze kunnen worden geëxporteerd. Dit geldt niet voor bijzondere, niet op premie- of bijdragebetalingen zoals de bijstand.
- De lidstaten moeten toestaan dat werknemers die op hun grondgebied werkzaam zijn onder de sociale zekerheidsregimes van andere lidstaten kunnen vallen. De coördinatieverordening maakt voor gedetacheerde werknemers een uitzondering op het werklandbeginsel.
- De lidstaten moeten in bepaalde gevallen het administratieve beheer en de controles delen met andere lidstaten.

Het Hof heeft een extensieve uitleg aan de richtlijn gegeven, waardoor de reikwijdte van de verordening verder is uitgebreid. In sommige gevallen heeft de Raad middels amendementen op de verordening geprobeerd de richtlijn in te perken. Dit verklaart mede waarom het Hof in recente zaken alleen lippendienst bewijst aan de verordening en zich meer direct baseert op de verdragspalings omtrent het vrij verkeer. Ook voor zaken die buiten de reikwijdte van de coördinatieverordening vallen, dienen de lidstaten zich bij het vaststellen van regelingen op het terrein van de sociale zekerheid zich te houden aan het gemeenschapsrecht.

Nadere toespitsing van de vraagstelling

In beginsel is het aan de lidstaten de opzet, de modaliteiten, de financiering en de organisaties van hun stelsels van sociale bescherming te bepalen. Maar de lidstaten moeten zich daarbij wel houden aan het Europees recht. Dit heeft met name consequenties voor de 'openheid' van de stelsels: de toegang tot de socialezekerheidsstelsels en de exporteerbaarheid van de uitkeringen. Deze openheid is niet voor alle socialezekerheidsfuncties even groot: voor de niet op bijdragen gebaseerde uitkeringen zoals de bijstand is de openheid beperkt met het oog op het financiële evenwicht van het stelsel.

Op basis van het bovenstaande zal getracht worden preciezer de huidige bevoegdheidsverdeling te bepalen voor de opzet, financiering en de polisvoorwaarden. Er zal worden aangegeven op welke terreinen de lidstaten bevoegdheden hebben overgedragen en op welke terreinen ze bevoegdheden hebben behouden. Een en ander kan worden samengevat in een matrix met als ene ingang de verschillende aspecten van de sociale zekerheid (ziekte, pensioen, werkloosheid et.) en aan de andere kant de polisvoorwaarden, opzet en financiering.

3. Neemt de invloed van Europa op de nationale stelsels toe?

Ontwikkeling van een raamwerk

Om deze vraag te ontrafelen is het ten eerste zinvol een onderscheid te maken tussen de financiering, de opzet of organisatie en de polisvoorwaarden. Deze drie aspecten hangen natuurlijk met elkaar samen. Een grotere druk op de financiering zal druk leggen op de aanpassing van de polisvoorwaarden. En hoewel de lidstaten vrij zijn om te kiezen tussen private of publieke uitvoering van de sociale zekerheid, heeft deze keuze wel invloed consequenties voor de binnen het Europese recht toegestane financiering (staatsteun, verplichte vereveningsbijdragen etc.). Het vergroten van de kring van verzekerden kan de financiering onder druk zetten (zie Sinn en Ochel 2003).

De belangrijkste mogelijke invloeden kunnen als volgt in beeld worden gebracht.

Financiering	- Afspraken Stabiteits- en Groeipact - Grotere concurrentie goederen en dienstenmarkt - Belastingconcurrentie door toename kapitaalmobilititeit.
Opzet	Lidstaten kunnen zelf bepalen wat ze als diensten van algemeen belang aanmerken. Bij private uitvoering is het Europese recht meer dwingend.
Polisvoorwaarden Omvang van het gedekte risico Kring van verzekerden Hoogte van de uitkering / prestatie Exporteerbaarheid uitkering / prestatie / de-territorialisering	Uitleg van Europese burgerschap begrip: welke sociale zekerheidsrechten bij migratie kunnen hieraan worden ontleend? Welke voorwaarden mogen lidstaten hieraan stellen? Uitleg toegestane beperkingen vrij verkeer van personen (zie b.v. de diverse arresten op het terrein van de gezondheidszorg).

Nadere invulling van het raamwerk

Het hierboven geschetste raamwerk zal nader worden ingevuld op basis van een overzicht van bestaande studies. Op basis hiervan zal worden aangegeven op welke terreinen de invloed van de EU op de nationale zekerheidsstelsels het meeste toeneemt of zal toenemen. Een en ander moet uiteindelijk uitmonden in een beoordeling van de vraag of er sprake is van integratietoekorten. Daarbij zal ook de achtergrond worden geschetst (veranderingen in de opzet van de sociale zekerheid waardoor deze een meer hybride karakter krijgt van publieke regie en private uitvoering) en het samenspel van de toegenomen mobiliteit van burgers en de rechten die het Hof hen toekent.

Voor wat betreft de financiering wordt aansluiting gezocht bij het eerdere overzicht in Goudswaard en Van Riel (2004). Het accent bij de nadere invulling zal vooral liggen bij de opzet (de discussie rond diensten van algemeen belang, waarbij gebruik zal worden gemaakt van inzichten uit het SER-advies dienstenrichtlijn) en de polisvoorwaarden (kring van verzekerden en exporteerbaarheid uitkeringen/ de-territorialisering).

Literatuur

- Goudswaard, K.P., en B. van Riel (2004), 'Social protection in Europe: do we need more co-ordination?', *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 20 (nr. 3), pp. 236-248.
- Sinn, H-W., en W. Ochel (2003), 'Social Union, Convergence and Migration', *Journal of Common Market Studies* 41 (5), pp. 869-896.
- Sociaal-Economische Raad (2005), *Advies over de Dienstenrichtlijn*, SER-advies 05/07, Den Haag.

EU occupational pension system – when the EU hits the member state

Michael Kaeding

1. Preliminary title of research project

EU occupational pension system – when the EU hits the member state

2. Concise summary of research problematic

This project addresses a topical subject of current importance, namely the impact of the EU on national welfare state systems. In general, it questions the perception whether the EU's influence on national governance in this field minor or incidental. In various steps the project traces the different ways in which the EU is having an impact on the laws and practices of the Member States in the area of social security in general and pensions in particular. In light of the mid-term review of the Lisbon strategy which clearly demands particular focus on implementation issues, two tracks will, then, be further investigated: the open method of coordination and legislative acts. The significance of the so-called open method of coordination in developing a 'social Europe' is assessed, as well as the tensions between market liberalization and social security. The focus here will be on the specific context of pension policy.

The overall research question of the post-doc project is as follows: Is there a competence shift between Member States and the EU in the field of social security?

Subsequent questions are as follows: What is the power of the EU with respect to social security in general and occupational pensions in particular? What are its consequences for the content of national pension regulations? One Member State will attract special attention, namely: The Netherlands.

3. Recent related publications by the researcher

Kaeding, Michael (2006) Determinants of transposition delay in the EU. A member state perspective, *Journal of Public Policy* 26(3): 229-253.

Kaeding, Michael (2006) In good times and bad: legal transposition in the European Union. Assessing correlational and necessary/sufficient causation, *German Working Papers in Law and Economics*: Vol. 2006: Article 29.

Anderson, Karen and Michael Kaeding (2006) 'The Benelux Countries', in: E. E. Zeff and E. B. Piro (eds.) *The European Union and the Member States. Cooperation, Coordination and Compromise*. London: Lynne Rienner, pp. 107-128.

Mastenbroek, Ellen and Michael Kaeding (2006) Europeanization beyond the goodness-of-fit, *Comparative European Politics* 4(4).

4. Intended publications of research results

Several international and national journal articles, contribution to an edited volume, conference papers and working papers

5. Description of the project

In order to assess whether there is a competences shift from the Member States to the EU and what implications this entails for national pension policies, this project, first, has to review the historical development of EU pension policy in general and EU occupational pension policy in particular. Here, a special focus will be on different modes of governance.

Until Lisbon only legislative actions adopted by the Community characterized the EU's pension system. Since 2000, however, a new supplementary EU strategy has been applied: the so-called open method of coordination (OMC). In a way social benchmarking is recent. It is primarily because – against the background of the integration of monetary policy and the loose coordination of macro-economic policy, along with a general commitment to promoting supply side policies for flexibility and employability – national and EU authorities have recognized the need to work together on policies for social cohesion (De la Porte, Pochet and Room, 2001: 296). Eventually, soft social policy coordination processes have increased significantly in the EU, complementing the traditional Community Method in the social field where the principle of subsidiarity prevails.

This project will first address the non-legislative EU strategy on pension policy. I test the assumptions underlying the OMC strategy, the manner of its operation and its implications for governance. Since the dynamic development of the OMC depends crucially on the extent of public involvement in scrutinizing the policy areas which political choose for benchmarking (Kröger, 2006), I evaluate the implications of the OMC for domestic governance. Comparing different OMC for different areas, the subsequent question assesses whether these implications depend on the manner of its implementation and reads as follows: What are the consequences of the OMC for the practices and content of the national pension regulations? More specifically, what are the tools and processes associated with OMC? How can the frameworks to which it is applied be differentiated (employment, poverty and social exclusion, pensions and health care)? What are the recent developments in the field?

Last but not least, the project moves on to the Community Method of pension policy. I aim to explain the differences in the transposition of Directive 2003/41/EC of the European Parliament and the Council on the activities and supervision of institutions for occupational retirement provision (IORPs), the so-called: 'Pension Fund Directive') by testing an actor-centered framework on political decision making. Taken as a legal and political process, transposition eventually determines the contents of European policies, as citizens will perceive them. European citizens must be confident that the actors today take the appropriate measures to ensure that they can enjoy a pension tomorrow. In terms of transposition, mainly two aspects, in particular, play a considerable role, namely: timeliness and correctness. Next to speed, this project focuses on the content of the transposed directive and its possible deviation from the intentions in the original directive. These differences will be explained by factors that emanate from the rational choice and historical institutionalist literature.

Scientific relevance

This project has three main scopes. First, it seeks to contribute to the overall research program on *Hervorming Social Zekerheid* by tracing back the impact of the EU on Member States in social security before and after the Lisbon summit; and by examining the 'open method of coordination' and the tensions between market liberalization and social protection in the EU.

Second, this project provides information on a specific element of EU social policy: *supplementary pension*. The decrease in public pensions relative to wage earnings has been an important stimulus for occupational pensions based on funding. Despite its burgeoning necessity and importance for social security across EU member states countries, it is mainly the public pension schemes that have attracted the exclusive scholarly attention. The particular focus on the rising importance of occupational pensions enables the cross-sub-sectoral comparison envisaged in the comparison envisaged in the overall program.

The third aim is to provide a systematic theoretically informed cross-national comparison of the two European strategies employed to further develop EU pension policy. On the one hand, I assess the pensions OMC by comparing it with other OMCs in the field of social protection (employment, poverty and social exclusion, health care) – soft law. Pensions OMC, for example, is clearly softer than the EES. Key aspects of the procedure are actually labeled differently to reflect this. The NAPs that are central to the EEs are replaced by National Strategy Reports in the pensions OMC. The NAPs in employment are meant to reflect how, through specific policy measures and actions, the Member States comply with European Employment Guidelines. The NSR seek only to describe the strategies undertaken by Member States in their national pension reform processes on the basis of the eleven objectives agreed.

On the other hand, I focus on specific EU legislation – hard law: the ‘Pension Fund Directive’. Until now, existing explanations about the outcome of transposition of EU directives are largely ad-hoc and not grounded in the major current theories of economics, sociology, political science and public administration. Furthermore, the coverage of supplementary pensions varies widely across member states (Table1).

Table 1. Percentage of working population covered by supplementary pension

Member State	Percentage of working population
Belgium	40-45%
Czech Republic	35%
Denmark	90%
Germany	60%
Estonia	n.a.
Greece	‘not widespread’
Spain	41%
France	n.a.
Ireland	52.4%
Italy	10%
Cyprus	100% in public sector and a major proportion of private sector’s employees
Latvia	n.a.
Lithuania	n.a.
Luxembourg	Mainly in foreign and very large industry and commercial companies
Hungary	60%
Malta	n.a.
The Netherlands	90%
Austria	13%
Poland	n.a.
Portugal	Special schemes for civil servants, police, military, financial sector and lawyers
Slovenia	51.1%
Slovakia	n.a.
Finland	5%
Sweden	90%
United Kingdom	60%

Source: Based on European Commission (2005; 2006); n.a. = non available

Member states variation of the coverage of occupational defined benefit pension schemes vary between non-existent to 90 per cent. More remote, four main groups are distinguishable (European Commission, 2006: 68) which will have to be accounted for in the study accordingly. The Commission identifies groups with either comprehensive, high, medium and or low coverage rates.¹

Comprehensive coverage (>90%): DK, NL, SE

High coverage (50%): BE, DE, EE, HU, IE, PO, SL, UK

Medium coverage (10-50%): CZ, FR, ES, CY, LT, LI, LX, AU, SL

Low coverage (<10%): EL, IT, FI, PT

Selection of policy

Occupational pensions have been chosen for mainly two reasons: First, scholarly work in this specific area of the pension literature has been very scarce. Whereas the public pension set-ups have caught considerable scholarly attention, it is the occupational schemes – despite its considerable importance within some member states – that has been treated ‘stepmotherly’ so far. Funded pensions, be it occupational or private, however, will play a crucial role in order to cope with the demographic changes, maintain the standard of living of retired people and manage public deficits within the terms of Growth and Stability Pact.

¹ Interesting here is that a significant part of retirement income (>20%) is derived from supplementary pensions in only a few member states (DK, IE, NL and the UK). In some other member states (BE, DE, PT and SE) the average share of income coming from supplementary pensions is notable (5-20%), while the contribution of supplementary schemes is modest or almost negligible in other member states (ES, FR, CY, MT, FI and LX). Note here that in quite a few states such schemes have only recently been introduced (CZ, EE, EL, HU, IT, LT, LI, PO, AU, SL, SK).

Table 2. The three pillar approach in pension systems across member states

Public pensions	Occupational pensions	Private savings
-----------------	-----------------------	-----------------

Second, occupational pensions is a policy sub-field where OMC as well as legislative initiatives have been adopted on the European level. Compared to the EES, the OMC in pensions is quite young. It can be traced back to March 2001, when the Economic Policy Committee (EPC) and the Social Protection Committee (SPC) were first assigned a joint mandate in the area of pensions. The aim of this process is to propose the reform of pension systems as a whole: state pension schemes, occupational pension schemes and private personal pensions. Eleven objectives around the three pillars – adequacy, financial sustainability of pension systems, responding to changing needs – have been agreed between the SPC and the EPC as well as endorsed by the European Council.

An important EU legislative initiative in the field is the ‘Pension Fund Directive’. It marks a first step in a couple of expected EU legislative initiatives in the field. It was set up to create an internal market for occupational pension funds. The functioning of it is closely linked to the financial service sector in general and tax incentives in particular. Supplementary pension funds are already major institutional investors in the EU, holding assets that amount to more than 20% of the Union’s GDP (Monti, 1998). A large number of Member States did not allow tax deductions for contributions paid to institutions established by other Member States. A related issue, for example, is the portability of supplementary pension rights which is currently discussed in the Council of the European Union. It addresses the three main obstacles to mobility created by supplementary pension schemes: the insufficient acquisition of pension rights because of long vesting periods, the lack of preservation of dormant rights in case a member leaves the scheme, and the impossibility to transfer acquired rights within and between member states. Once adopted it will reinforce the impact of the ‘Pension Fund Directive’ and also promote the creation of funded schemes.

Elaboration of the problematic

Despite the Single Market’s achievements in terms of the free movement of persons, goods, services and capital throughout the Union, supplementary pension schemes have continued to operate mainly on a national basis. An internal market for supplementary pensions via the removal of all direct and indirect obstacles to the free movement of workers and services is envisaged not at least because it is regarded to the long-term challenges of social protection (demographic ageing). It would ‘allow private pension funds to take full advantage of the euro and the internal market, and to operate more efficiently’ (Bolkestein, 2003: 1).

In the 1990s the Commission issued a number of documents on supplementary pensions. The list includes the Communication of 1991 Supplementary Social Security Schemes: The Role of Occupational Pension Schemes in the Social Protection of Workers and their implications for Freedom of Movement (COM (1991)1332). The June 1997 Green Paper on supplementary pensions in the Single Market (COM (1999)14) marked the second stage in the search for a consensus on how supplementary pension schemes can be brought into line with the principles of the Single Market. In this context, Council Directive 1998/49/EC on safeguarding the supplementary pension rights of employed and self-employed persons moving within the Community was adopted. In January 2000 the Commission organized the first meeting of the Pension Forum with the purpose of discussing modernization of policies for supplementary pension and for tackling cross-border problems. In June 2003, the European Parliament and the Council of the EU adopted directive 2003/41/EC on the activities and supervisions of institutions for occupational retirement provision (‘Pension Fund Directive’). In 2004, the Commission adopted a Green Paper reviewing the EU framework for UCITS – investment funds which can be offered throughout the EU which manage some 4.3 trillion Euro of assets or some 75% of the European investment fund industry’s assets (McCreevy, 2005). In 2005 eventually, the Commission proposed a new directive – the ‘portability of pensions Directive’ coming shortly before the beginning of the 2006 European Year of Workers’ mobility and actually still being discussed in Brussels.

Table 3. History of EU initiatives of policies for supplementary pension

Time	EU initiatives
1991	Supplementary Social Security Schemes: The Role of Occupational Pension Schemes in the Social Protection of Workers and their Implications for Freedom of Movement COM(91)1332
1997	Green Paper 1997 Supplementary Pensions in the Single Market COM(97)283
1998	Council Directive 1998/49/EC
1999	Communication towards a Single Market for Supplementary Pensions COM(99)134
2000	First meeting of the Pension Forum
2001	Pension OMC
2003	Directive 2003/41/EC of the European Parliament and of the Council of 3 June 2003 on the activities and supervision of institutions for occupational retirement provision ('Pension Fund Directive')
2004	Green Paper on reviewing the framework of UCITS depositaries in the Member States
2005	Ongoing negotiations in the Council of European Union of Commission proposal on improving the portability of supplementary pension rights
2006	European Year of Worker's mobility

Method and techniques of research

In order to address this project's main research question and its related sub-questions, the empirical analysis is divided into three parts. First, in order to assess EU's power in the field of social security and occupational pension in particular, I will have to go back to existing literature and conduct a considerable number of interviews with policy experts in Brussels to account for the recent developments in the field.

The second part consists of a case study analysis comparing different OMCs in the field of social protection. Next to public documents and a literature review, interviews will be crucial to identify the subtle differences and its implications for national governance.

The third part consists of a fuzzy set analysis in order to account for the broad concepts of timeliness and correctness for 28 cases. Fuzzy sets permit a more nuanced representation of categorical concepts by permitting degrees of membership in sets rather than binary in-or-out membership (Ragin and Pennings, 2005). If one's goal is to explain differing levels of development in a specific group of cases, fuzzy set analysis work usually best (Katz, vom Hau and Mahoney, 2005). Moreover, it will show that multiple pathways, i.e. combinations of conditions, explain transposition delay and correctness. Identifying necessary and sufficient conditions may help to investigate whether combinations of explanatory factors are of relative importance. Furthermore, I will conduct case study analysis in which the EU policy-making and the transposition of the 'Pension Fund Directive' are analyzed in order to identify factors that affect the speed of transposition and the deviation from the contents of the original Directive. Next to the limited scholarly interest on supplementary (occupational) pensions, this project aims to contribute to the, moreover, scarce comparative studies being part of the otherwise rich public pension literature.

Research design for Post-doc project

Concrete description of the research design for the first year (December 2006- November 2007)

December 2006-March 2007: Literature review on Europeanization and social policy in general and pension literature in particular. Interviews with policy experts in Brussels. Further elaboration of the research proposal.

April 2007- July 2007: Finalization of the descriptive assessment of the EU's power with respect to social security including recent developments in terms of OMC and legislative initiatives. Further refinement of theoretical framework.

August 2007- November 2007: Case study analysis to compare different OMCs in the field of social protection. Applying fuzzy set technique and process-tracing to account for the correctness of implementation of EU Pension Directive. Accompanying interviews with experts in Brussels.

Meanwhile, I will follow up on the ongoing EU negotiations of the supplementary EU Directive on the portability of supplementary pension rights which is currently discussed in the Council and EP working groups.

Organization of a first (international) seminar on the results of the preliminary findings of the research group (second half of the year).

Publication plan for the first year

December 2006 – November 2007: Articles in international and national journals on the descriptive assessment of EU's power with respect to social security in general and pensions in particular. In addition working papers on the first results on empirical assessment of the open method of coordination for social protection; and the application of actor-centered approaches to the transposition of the 'Pension Fund Directive'.

The meaning of the Open Method of Coordination for the development of a social Europe

Beryl ter Haar

Introduction

In March 2000 the European Council announced a Strategic goal for the next decade, in order to become the most competitive and dynamic knowledge based economy in the world. The European Council has defined various specific strategies to achieve these goals. For instance a strategy that aims to modernise 'the European social model'. For the implementation of these strategies the European Council introduced a new method of coordination to improve the existing processes: the Open Method of Coordination.² Laffan and Shaw describe the ideal procedure of this method as following 'the consultative definition of common objectives followed by the identification of shared indicators and benchmarks, the elaboration of non-binding action plans and periodic policy evaluation by the Commission.'³ According to the abovementioned definition, the method is also qualified as a method that 'seems to offer the possibility of acting in areas where full harmonization is blocked', and where 'it can facilitate learning while also allowing policy coordination and possible convergence'.⁴ The European Council has not only defined the content of the Open Method of Coordination as a decentralised method, but moreover specified it as a multi-level method. Consequently the method can be used in sensitive policy-areas, e.g. social inclusion and social security. Policy-area's that not only are determinative for the character of a Member State, but that are also sensitive for diverse approaches on different levels: 'convergence while allowing diversity'⁵.

One of the reasons for introducing the Open Method of Coordination is the fact that the Community Method (i.e. a decision-making procedure that ascribes particular roles to the European institutions and involves a particular kind of interaction between them⁶) seemed unsuited for the converge of political sensitive subjects such as those, part of modernising the European social model, e.g. the convergence of social security systems. The Open Method of Coordination is considered to be a more suitable instrument because of its flexible manner of working towards shared European objectives by means of mutual learning, without legal compulsion. After the introduction of the Open Method of Coordination in the Lisbon Strategy, it has become the central tool of European social-policy making.⁷ Since it became such an important instrument it is interesting to examine its meaning for the development of a social Europe. Especially the last several years (since 2000)

² Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000, par. 5-7.

³ Laffan, B. and Shaw, C., 'Classifying and Mapping OMC in different policy areas'. Paper for: *NEWGOV – New Modes of Governance. Project 2: Capacity Building through the Open Method of Co-ordination*, 29 July 2005 (reference number: 02/D09), p. 8.

⁴ Mosher, J., 'Open Method of Coordination: Functional and Political Origins', in *ECSA Review* (13:3), summer 2000: as published on: <http://aei.pitt.edu/62/01/lisbonforum.html>, p. 8.

⁵ Trubeck, D.M. and Mosher, J.S., 'New Governance, EU Employment Policy, and the European Social Model', Paper admitted for the Symposium: Mountin or Molehill? and part of the contributions to the *Jean Monnet Working Paper No.6/01*. September 2001, p. 18.

⁶ http://www.epsnet.org/EPISTEME/EPSnet_Home.htm E-Learning Unit 3 'The EU Institutions and Modes of Governance' (glossary).

⁷ See for example: Zeitlin, J. 'Introduction: The Open Method of Co-ordination in Question', in Zeitlin and Pochette (eds.) with Magnusson, *The Open Method of Co-ordination in Action. The European Employment and Social Inclusion Strategies.* P.I.E. Peter Lang; Bruxelles 2005, p. 19.

many scholars have examined the European methods of open coordination.⁸ Most of these scholars have examined the methods of open coordination as a mode of "governance" or "new governance". However, there are only a few scholars that have studied these methods of open coordination from a legal perspective. Therefore this study will focus on a legal analysis of these methods, in particular the Open Method of Coordination.

Outline study

In order to determine the meaning of the Open Method of Coordination for the development of a social Europe, a legal analysis (part one of this study, summarised as theoretical legal analysis) will be done about the legal status of the method of open coordination, based on the legal theories (in particular theories about soft law) in the legal doctrine. Besides the analysis of the legal status, the Open Method of Coordination will also be analysed on its merits. Analysing methods that will be used are for instance, an examination of the legal history of the method, comparative analysis with other coordination methods, among which the European Employment Strategy and minimum directives. Complementary to the foregoing analysis, an analysis will be done about the Open Method of Coordination as it is used in practice (part two of this study: evaluation of the Open Method of Coordination in practice). Such a complementary analysis of the utilisation of the method in practice is necessary since the Method of Open Coordination as presented in the Lisbon Strategy is a model, a 'mould' This means that each (social) policy area where it is utilised for, has its own specific shaped OMC. This leads to the presumption that expectations and promises of the (ideal type) Open Method of Coordination based on the theoretical legal analysis do not necessary become true in practice. Additionally, this leads to the question: When is an OMC still an OMC and not just a simple exercise of coordination?⁹ Therefore a framework for a minimum OMC will be worked out, by which specific OMC's will be examined. For a good evaluation of the utilisation of the specific OMC that suffice the minimum requirements, the evaluation will be done by two general aspects of the OMC; the material aspect, i.e. common goals, indicators and other non-procedural aspects of the specific OMC; and the formal aspect, i.e. created procedures by the Open Method of Coordination and the Open Method of Coordination as modes of governance, including the general feature of the Open Method of Coordination: multi-level governance.

The foregoing summarised results in a two folded study:

1. a legal analysis of the position, function and expectations of the Open Method of Coordination in international and European law, based on a (working) theory of soft law;
2. an evaluation of the Open Method of Coordination in practice, divided in two aspects: formal and material.

The context of the research will be social security. The notion 'social security' has several meanings and encloses different subjects. The goal of this study is not to define a conclusive definition of social security. Instead the study will focus on certain subjects that are generally considered to be subjects of social security or closely related to it. The leading conditions for the selection of these subjects are the use of the Open Method of Coordination and the sort of coordination method. The next subjects are in consideration: employment, social inclusion, pensions and healthcare.

Because the Open Method of Coordination is a decentralised coordination method, it is necessary to examine how Member States of the European Community apply certain aspects of the (specific) OMC's in practice and how they execute the multi-level governance. In this respect it will be impossible to undertake a study to all Member States, therefore a representative selection will be made, based on the following three selection criteria: size of the Member State, geographical position and the sort welfare background they represent (Bismarck, Anglo-Saxon, Southern style, Communism). Based on these criteria the next Member States are in consideration: the Netherlands; Germany; United Kingdom; Spain; Greece; Sweden; Poland and the Czech Republic.

⁸ Besides the OMC there are two other methods based on open coordination: the Broad Economic Policy Guidelines (article 99 of the EC-Treaty) and the European Employment Strategy (article 128 EC-Treaty).

⁹ See about this question also Laffan and Shaw, p. 11.

Part 1: Legal analysis of the Open Method of Coordination based on the theory of soft law

The Open Method of Coordination is presumed to be a soft law instrument, since it has on first appearance all characteristic elements generally attributed to soft law instruments. The qualification of the Open Method of Coordination as soft law instrument however is not sufficient for understanding its legal status. This is due to the fact that the discussion about soft law is still afoot in the doctrine of international law and international relations. In order to analyse the legal status of the Open Method of Coordination, its function and expectations, it is therefore necessary to define a working theory of soft law in international law. This will be done by three complementary steps:

- part 1. what is meant by soft law? This part encloses a short introduction on legal philosophical concepts about international law, a short history of the legal doctrine about soft law and the reasons for its utilisation, the causes of international agreements to become soft and its function in international law, after which this part will finish with a working definition of soft law;
- part 2. what is the position of soft law in international law? In this part the position of soft law in international law will be explored in two manners: first in the context of international relations, including its position in relation to governance and; second by its position in relation to hard law and political agreements, including an examination of the advantages and disadvantages of soft law compared to hard law. This part will be finished with a framework for recognizing soft law;
- part 3. what can be expected from soft law? This will be examined through analysing possible effects of soft law and by exploring the possibilities of (juridical) enforcement of soft law. In this respect again the advantages and disadvantages of soft law compared to hard law will be examined.

In the following chapter this (working) theory of soft law will be used for defining the position and function of soft law in European law in general and (briefly) the position, function and expectations of some coordination methods in particular, i.e. minimum directives and the European Employment Strategy. The defining of the position, function and expectations of the latter two methods is necessary because they will form benchmarks for the comparative analysis of the Open Method of Coordination to other coordination methods. In the next chapter, the legal theory of soft law will be used first to define the position of the Open Method of Coordination in International law as well as in European law. I think an exploration of the position of the method in both legal orders will be necessary, while it is on one hand agreed to in an intergovernmental agreement (Conclusion of the European Council) and on the other hand it is used to serve European goals. Once the position of the method is defined and it is clear by which legal order it is governed, the function and its expectation will be defined based on the theory of soft law. Part of defining the function and expectation of the Open Method of Coordination is defining which elements or instruments are determinative for those function and expectation. This time comparisons of the advantages and disadvantages of the Open Method of Coordination will be made with minimum directives (hard law) and the European Employment Strategy (soft coordination on which the method is inspired and which is without any doubt governed by European law).

Part 2: Evaluation of the Open Method of Coordination in practice

The analysis of the method by the (working) theory of soft law should give no problems since there is a lot of writing (although as noticed before remarkably few by legal scholars) about the Open Method of Coordination of how the method presumably works, what function it should fulfil and what its advantages and disadvantages regarding the Community Method presumably are. The method is however barely evaluated. This might be due to the relatively short period the method is used, i.e. since March 2000. There is however some writing that suggests evaluation of the Open Method of Coordination in practice, but by closer reading they appear to evaluate the European Employment Strategy. Based on the evaluation of the Employment Strategy, conclusions are then

made about the practice of the (specific) Open Methods of Coordination.¹⁰ There are however two remarkable differences why such an evaluation can not function as sufficient substitute for the Open Method of Coordination: first the Employment Strategy has a clear, fixed position in the European (legal) order with defined roles for the institutions of the European Community, while the Open Method of Coordination has not and; second the Employment Strategy has a fixed, closed-circle procedure, while the utilisation of the Open Method of Coordination has each time it is utilised a different (open-ended) procedure. A pure evaluation of the function of the Open Method of Coordination in practice and what becomes of its expectations and promises is therefore justified.

How this evaluation shall be done is still vague and can not be clearly shaped until the theoretical analysis of the method is largely completed, which will be at April 2007. What can be defined at this moment is the idea that the evaluation should be done by two parts, while the Open Method of Coordination (as mentioned above) exists of two components: a material part and a formal part. By the material part of the method is meant the content of the specific agreement. Based on the material part of the specific method can be determined whether it qualifies as a method of coordination or just a simple exercise of coordination. Once defined as a method of open coordination its function can be determined on the merits of the agreement in which the application of the method is decided for. These elements and instruments are determinative for identifying the function as defined in the theoretical analysis. The formal part of the (specific) method concerns the procedure for achieving the common goals. In this part also the Open Method of Coordination as a means of governance will be taken into account. By this time two characteristic modes of governance can be defined: mutual cross-national learning and multi-level governance. Depending on how firm the procedures are postulated, the more might be expected of the method. Which elements and instruments are determining the strength of the procedure is defined in the theoretical analysis.

From this point on it is hard to say which methods will be used for the evaluation of the Open Method of Coordination in practice. Since the study is done from a legal perspective, legal methods will be used, such as: legal analysis of the specific OMC's (material and formal); comparative analysis of the specific OMC's to the practice of the Employment Strategy and minimum directives; analysis of written documents part of a specific OMC or closely connected to it (e.g. national action plans, green or white papers of the European Commission or a recommendation of the Council), and interviews with persons involved with the specific OMC (for example civil servants, representatives of labour organisations, employees of the Commission). Scholars from other disciplines will be consulted where possible or necessary. Within the context of the project 'Reforming Social Security' connections will be made with the studies from Caminada and Goudswaard; Convergence of social protection levels and from Van Vliet; *Beleidsconvergentie van sociale zekerheid in de EU*.

Conclusions

Supported on the theoretical analysis the Open Method of Coordination and the evaluation of the practice of the specific OMC's the meaning of the Open Method of Coordination for the development of a social Europe can be defined. Based on the evaluation and the comparative analysis with the Employment Strategy and the minimum directives, recommendations will be made to improve future utilisation of the Open Method of Coordination.

¹⁰ See for example Zeitlin and Pochette (eds.) with Magnusson, *The Open Method of Co-ordination in Action. The European Employment and Social Inclusion Strategies.* P.I.E. Peter Lang; Bruxelles 2005.

Provisional chapters and planning

Preface

Table of Contents

Summary

	<ul style="list-style-type: none"> 1. Introduction <ul style="list-style-type: none"> - project - outline study - selection subjects - selection Member States - concluding paragraph 	from beginning to the end, growing with the research
theoretical chapters	<ul style="list-style-type: none"> 2. Soft law in international law <ul style="list-style-type: none"> 2.1 introduction 2.2 concept and function of soft law 2.3 position of soft law in international law 2.4 expectations of soft law 2.5 concluding paragraph 	first sketch November 2006 <i>almost finished</i>
	<ul style="list-style-type: none"> 3. Soft law in European law <ul style="list-style-type: none"> 3.1 introduction 3.2 soft law instruments of the institutions of the European Community 3.3 soft law instruments of the Member States of the European Union 3.4 coordination instruments of the European Community: European Employment Strategy and minimum directives 3.5 concluding paragraph 	first sketch February 2007
	<ul style="list-style-type: none"> 4. The concept of the Open Method of Coordination <ul style="list-style-type: none"> 4.1 introduction 4.2 concept and function of the open method of coordination 4.3 position of the open method of coordination in international and European law 4.4 expectations of the open method of coordination 4.5 concluding paragraph 	first sketch May 2007 <i>first ideas worked out in a paper for the conference about 'New International Law' which will take place in March 2007.</i>
	<ul style="list-style-type: none"> 5. Practice of the Open Method of Coordination: subject 1 <ul style="list-style-type: none"> 5.1 introduction 5.2 evaluation of the material part (function) 5.3 evaluation of the formal part (expectation) 5.4 concluding paragraph 	<ul style="list-style-type: none"> - start evaluation: September 2007 - finish evaluation: September 2010 - first sketch: September 2009
empirical chapters	<ul style="list-style-type: none"> 6. Practice of the Open Method of Coordination: subject 2 <ul style="list-style-type: none"> 3.6 Introduction 3.7 introduction 3.8 evaluation of the material part (function) 3.9 evaluation of the formal part (expectation) 3.10 concluding paragraph 	
	<ul style="list-style-type: none"> 7. Analysis of the evaluation of the specific OMC's <ul style="list-style-type: none"> 7.1 introduction 7.2 discrepancies between theoretical and practical function of the Open Method of Coordination 7.3 discrepancies between theoretical and practical expectations of the Open Method of Coordination 7.4 concluding paragraph 	first sketch January 2010
	8. Conclusions and Recommendations	

-
- 8.1 introduction
 - 8.2 meaning of the Open Method of Coordination for the development of a social Europe
 - 8.3 recommendations to improve future utilisation of the Open Method of Coordination
 - 8.4 concluding paragraph

from beginning to the end,
growing with the study

Bibliography

Index

Activities

During the first year participation to conferences will take place for orientation on the discussions about soft law and the Open Method of Coordination and for the development of a network with (international) legal scholars. In the following four years efforts will be made for active participation (i.e. submission of papers) at conferences. Finding suitable conferences might be problematic since this study is done from a legal perspective and most of the conferences that take place about the Open Method of Coordination are organized from a political/sociological perspective: the Open Method of Coordination as a mode of governance.

I will participate in a course on governance (to improve my knowledge and understanding of it), provided by the faculty of social science of the University of Leiden (EU: Theories and Institutions). Also participation will be sought for summer schools. After the first year, when the theoretical analysis will be mainly done, publications on the theoretical analysis will be made in order to gain reflections of other (legal) scholars which will be used to improve the analysis.

Beleidsconvergentie van sociale zekerheid in de EU

Olaf van Vliet

1. Onderzoekproblematiek

In veel Europese landen zijn de sociale zekerheidsstelsels de afgelopen decennia onderwerp van hervormingen geweest. Mondialisering en Europese integratie worden veelal beschouwd als drijvende krachten achter hervormingen in de sociale zekerheid. Tegelijkertijd worden nationale sociale zekerheidsstelsels gekenmerkt door een autonome institutionele dynamiek. Dit onderzoek richt zich op de vraag wat de invloed is van EU-beleid op nationale socialezekerheidsstelsels. Hervormingen kunnen ertoe leiden dat nationale socialezekerheidsstelsels meer of minder op elkaar gaan lijken. In de literatuur zijn voor zowel convergentie als divergentie aanwijzingen voor handen. Deze paragraaf bespreekt beide richtingen en mondt uit in een probleemstelling. Paragraaf 2 bespreekt mogelijke beleidsterreinen binnen de sociale zekerheid die in dit onderzoek worden bestudeerd. In paragraaf 3 komt de onderzoeksmethodiek aan de orde en deze notitie besluit met een planning voor dit onderzoek.

Convergentie

Convergentie duidt op de tendens dat nationale verzorgingsstaten op gelijke wijze reageren op gelijksoortige ontwikkelingen, waardoor zij op elkaar gaan lijken (Hemerijck en Bakker, 1994: 22). Grofweg zijn twee vormen van convergentie te onderscheiden, te weten een spontane vorm en een bewuste vorm. In de spontane vorm gaan sociale stelsels van verschillende landen steeds meer op elkaar lijken, zonder dat landen dit bewust met elkaar hebben afgesproken. Doordat dezelfde ontwikkelingen zich voordoen in verschillende landen, zoals vergrijzing of hoge werkloosheid, voeren landen een soortgelijk sociaal zekerheidsbeleid.

Een veel genoemde vorm van spontane convergentie is de beleidsconcurrentie die veelal wordt voorspeld als reactie op Europese integratie. Om te kunnen concurreren op de Europese markt, zullen bedrijven hun productiekosten en dus ook de loonkosten willen verlagen (Baldwin en Wyplosz, 2006: 184). Omdat belastingen en premies voor de sociale zekerheid de loonkosten verhogen, zijn bedrijven geneigd zich te vestigen in landen met de laagste belastingtarieven en de laagste sociale premies. Ten einde werkgelegenheid en inkomsten in een land te behouden, zullen regeringen proberen om kapitaal, bedrijven en productie binnen de landsgrenzen te houden door belastingtarieven en sociale premies te verlagen. Door deze beleidsconcurrentie ontstaat een 'race to the bottom' (Scharpf, 1999: 89), ook wel bekend als 'social dumping', en convergeren de nationale zekerheidsstelsels dus naar een laag niveau.¹¹

Ook het afnemende vermogen van nationale overheden om mobiele productiefactoren te belasten resulteert mogelijk in lagere sociale beschermingsniveaus. De Europese integratie vergroot de mogelijkheden van personen om te migreren, waardoor 'adverse selection' kan optreden. Mensen met hoge risico's migreren naar landen met relatief hoge beschermingsniveaus. Door de hoge belastingdruk in deze landen migreren mensen met lage risico's naar landen met lage beschermingsniveaus. In landen met hoge beschermingsniveaus komt het sociale stelsel onder druk te staan door groeiende uitgaven en een smaller wordende financieringsbasis, hetgeen uiteindelijk resulteert in lagere beschermingsniveaus (Goudswaard en van Riel, 2004: 239).

¹¹ Deze redenering gaat niet alleen op voor sociale zekerheid, maar ook voor bijvoorbeeld milieuwetgeving.

De EU beoogt met het bevorderen van de convergentie van sociale zekerheid bovengenoemde externe effecten te beperken. Bewuste convergentie heeft betrekking op beleid dat gericht is op het verkleinen van de verschillen tussen socialezekerheidsstelsels van landen. Het EU-beleid dat gericht is op convergentie van sociale zekerheid krijgt gestalte door de methode van open coördinatie. Een belangrijk kenmerk van deze methode is dat lidstaten overeenkomstig het subsidiariteitsbeginsel zelf verantwoordelijk blijven voor sociaal zekerheidsbeleid. Lidstaten formuleren gemeenschappelijke doelstellingen en het is de bedoeling dat zij vervolgens van elkaar leren wat de beste aanpak is om deze doelstellingen te bereiken.¹²

Uit studies naar uitgaven aan sociale zekerheid als percentage van het BBP in de Europese Unie en andere OECD landen blijkt inderdaad sprake te zijn van convergentie (Cornelisse en Goudswaard, 2002). Deze convergentie wordt vooral veroorzaakt door een stijging van de uitgaven aan sociale zekerheid in bijna alle landen.¹³ De vraag rijst nu wat voor beleid op nationaal niveau achter dergelijke kengetallen schuilt.¹⁴ Wordt in de verschillende landen een ruimhartiger beleid gevoerd? Gaan de typen beleidsdoelen en beleidsinstrumenten die worden gebruikt meer op elkaar lijken? Wat is de invloed van EU beleid op veranderingen in nationaal sociaal zekerheidsbeleid?¹⁵

Divergentie

Divergentie heeft betrekking op de tendens dat nationale verzorgingsstaten verschillend reageren op gelijksoortige ontwikkelingen en daardoor steeds meer van elkaar gaan verschillen (Hemerijck en Bakker, 1994: 22). De belangrijkste reden daarvoor is dat institutionele factoren op nationaal niveau een cruciale rol spelen in de besluitvorming over beleidsdoelen, beleidsinhoud en beleidsinstrumenten. Sommige stellen dan ook dat een groot deel van de druk op verzorgingsstaten ten onrechte wordt toegeschreven aan mondialisering en Europese integratie in plaats van aan beleidsprocessen op nationaal niveau (Pierson, 2001: 4).

Volgens het divergentieperspectief gaat de stelling dat vergelijkbare condities vergelijkbare problemen genereren die leiden tot vergelijkbaar beleid niet op (Bennett, 1991). Met name institutionele factoren blijken van invloed te zijn op hervormingsprocessen. In het verleden ontstane besluitvormingsstructuren, onderhandelingsprocessen en interacties werken door 'padafhankelijkheid' door in hedendaagse veranderingsprocessen (Rothstein en Steinmo, 2002; Kuipers, 2004). In deze structuren en processen oefenen politieke actoren en belangengroepen, veelal 'insiders', invloed uit waardoor zij hervormingen kunnen ombuigen. Het uitoefenen van invloed vindt plaats tijdens veto points. Veto points zijn stadia in beleidsvormingsprocessen waarop actoren of coalities van actoren kunnen voorkomen dat beleidsvoorstellen worden aangenomen (Bonoli, 2001: 238). Deze veto points komen voort uit institutionele structuren (Steinmo e.a., 1992: 7).¹⁶ De vraag rijst nu welke mechanismen in geïnstitutionaliseerde besluitvormingsprocessen bepalend zijn voor het slagen van veranderingsinitiatieven in de sociale zekerheid.

In sociaal-economische hervormingsprocessen is een tweetal arena's te onderkennen (Pierson, 2001: 7). De eerste bestaat uit formele actoren zoals die zijn gedefinieerd door de grondwet (de regering, het parlement en de senaat) en door het politieke systeem (de verschillende politieke partijen). De instemming van deze actoren is nodig om een beleidsverandering te kunnen doorvoeren. Tsebelis (2002: 2) benoemt deze categorie actoren als veto players. De tweede arena die Pierson onderscheidt, heeft betrekking op belangengroepen als werkgevers- en werknemers-

¹² Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000, par. 35.

¹³ Een mogelijke verklaring hiervoor is dat mensen juist een hoger niveau van sociale bescherming wensen om zich te verzekeren tegen de grotere risico's die voortvloeien uit de verhoogde dynamiek op de arbeidsmarkt als gevolg van de toegenomen concurrentie door Europese integratie (Agell, 1999: 154).

¹⁴ Sykes (1998: 259) voorziet dat in de toekomst sprake zal zijn van 'diversity within convergence'. Daarmee duidt hij op een situatie waarin landen beleidsmatig in grote lijnen dezelfde richting op gaan, andere invullingen geven aan beleid. Meerdere landen kiezen bijvoorbeeld voor een activeringsbeleid, maar geven dit beleid met verschillende typen instrumenten vorm.

¹⁵ Binnen het project *Hervorming Sociale Zekerheid* kan mogelijk worden aangesloten op het onderzoek van Ter Haar, 'The meaning of the Open Method of Coordination for the development of a social Europe'.

¹⁶ Een belangrijk vraagstuk daarbij is hoe instituties precies worden gedefinieerd. Historisch institutionele benaderingen die zich richten op padafhankelijkheid zijn immers terug te vinden in zowel sociologisch institutionalisme als rationele keuze institutionalisme (Hall en Taylor, 1996: 940).

organisaties. De vraag is in hoeverre de actoren in de tweede arena ook als veto players in hervormingsprocessen kunnen worden gekwalificeerd. Ook de verbanden tussen de twee arena's spelen een belangrijke rol.

De hypothese luidt dat hoe meer belanghebbenden met verschillende preferenties participeren in besluitvormingsstructuren, des te moeizamer hervormingsprocessen verlopen. Daarbij is het een uitdaging om de preferenties van actoren die de rol van veto-player vervullen in kaart te brengen. Deze preferenties geven een interessant inzicht in de standpunten van belangengroepen van werkgevers en -nemers in het kader van ontwikkelingen als Europese integratie. Veel literatuur veronderstelt dat werkgevers fel gekant zijn tegen (uitbreiding van) de sociale zekerheid en dat zij sociale regelingen het liefst morgen zouden afschaffen terwijl werknemers een voortdurende uitbreiding van sociale bescherming zouden nastreven. Manow (2001: 154) stelt dat deze scheidslijn mogelijk niet meer opgaat, omdat zowel werkgevers als werknemers van sectoren die blootstaan aan internationale concurrentie het belang zouden inzien van lage sociale lasten en lage belastingen.

Probleemstelling

Hervormingen in de stelsels van sociale zekerheid kunnen leiden tot zowel beleidsconvergentie als beleidsdivergentie. Door hervormingen in meerdere landen te vergelijken, kan inzicht worden verkregen in verschillen en overeenkomsten tussen deze hervormingen en in de invloed van Europees beleid of Europese afspraken op deze hervormingen. Mogelijk kunnen institutionele factoren een verklaring bieden voor deze verschillen. Een eerste algemene probleemstelling voor dit onderzoek luidt:

In hoeverre is sprake van beleidsconvergentie of beleidsdivergentie tussen landen van de EU op het gebied van sociale zekerheid en welke factoren kunnen een verklaring bieden voor deze bewegingen?

Deze probleemstelling kan aan de hand van de volgende deelvragen worden onderzocht:

- Welke hervormingen in de sociale zekerheid hebben zich voorgedaan in de lidstaten van de EU?
- Is sprake van convergentie dan wel van divergentie?
- Welke overeenkomsten en verschillen in hervormingsprocessen zijn waar te nemen tussen lidstaten?
- Welke factoren kunnen een verklaring bieden voor deze verschillen en overeenkomsten?
- Wat is de invloed van EU beleid op hervormingen van nationale sociale zekerheidsstelsels?

Wanneer de onderzoeksproblematiek verder is uitgekristalliseerd en meer zicht is verkregen op specifieke cases, wordt een concrete vraagstelling geformuleerd aan de hand waarvan de problematiek zal worden onderzocht.

Het onderzoek stelt zich ten doel inzicht te bieden in de mate waarin EU beleid van invloed is op hervormingen van beleidsterreinen binnen de nationale sociale zekerheidsstelsels en verklaringen te bieden voor verschillen in deze hervormingen. Voorts geeft het onderzoek inzicht in de specifieke beleidsterreinen van de sociale zekerheid die worden onderzocht. Deze inzichten kunnen bruikbaar zijn voor beleidsmakers op nationaal en Europees niveau.

2. Beleidsterreinen van de sociale zekerheid

Sociale zekerheid is het stelsel van regelingen dat erop gericht is om burgers bescherming te bieden tegen de onzekerheden van het bestaan (Heerma van Voss, 2006: 251). Deze regelingen zijn gericht op continuïteit van arbeid en inkomen en op voldoende toegang tot de gezondheidszorg (Goudswaard e.a., 2000: 18). Omdat sociale uitkeringen de prikkel om te werken voor individuen verminderen, impliceert de provisie van sociale zekerheid steeds een afweging tussen rechtvaardigheid en doelmatigheid (Rosen, 2005: 213). Een analyse van het concept sociale

zekerheid is zeer afhankelijk van de discipline van waaruit men de sociale zekerheid bestudeert, alsook van het land dat men bestudeert. Hier zullen kort enkele gebieden binnen de sociale zekerheid worden beschreven op basis van Rosner (2003).

Sociale zekerheid richt zich op het beperken van armoede door het verstrekken van bijstandsuitkeringen. Armoede is een moeilijk te definiëren en daardoor ook moeilijk te meten verschijnsel. De laatste jaren wordt armoede veelal aangeduid met de term sociale uitsluiting: 'social exclusion is no more than a relabelling of what used to be called poverty' (Hills e.a., 2002: 13). Daarnaast voorziet sociale zekerheid ouderen van een inkomen in de vorm van een pensioen wanneer zij door ouderdom achteruit gaan in rijkdom. Werkloosheidsverzekeringen voorzien mensen van een uitkering wanneer zij hun baan verliezen. Wanneer mensen wegens gezondheidsredenen niet of minder in staat zijn om een inkomen te verdienen, kunnen zij in aanmerking komen voor arbeidsongeschiktheidsregelingen. Ten einde de toegankelijkheid van de gezondheidszorg te waarborgen, biedt de sociale zekerheid verzekeringen voor ziektekosten. Tot slot biedt sociale zekerheid regelingen met betrekking tot kinderen, onderwijs en gender.

Omdat ieder beleidsterrein een eigen dynamiek kent, vereist begrip van convergentie en divergentie onderzoek naar specifieke beleidsterreinen binnen de sociale zekerheid. In het onderzoek zullen een of enkele specifieke beleidsterreinen binnen de sociale zekerheid van enkele Europese landen worden bestudeerd. In de eerste plaats gaan de gedachten gaan uit naar het geheel van werkloosheidsregelingen en bijstand, maar ook pensioenstelsels kunnen worden onderzocht.

Hervormingen van werkloosheidsregelingen en bijstand

In veel Europese landen zijn de afgelopen jaren hervormingen geïnitieerd op het gebied van werkloosheidsregelingen en bijstand. Dergelijke hervormingen maken veelal onderdeel uit van activeringsbeleid en hebben betrekking op referte-eisen, duur, hoogte van uitkeringen en verplichtingen met betrekking tot deelname aan reïntegratieprogramma's (Pestieau, 2006: 128). Hervormingen van werkloosheidsregelingen hebben veelal tot doel de prikkel om te werken te vergroten. De forse werkloosheid in Europa vanaf de jaren tachtig werd immers veelal gerelateerd aan het ruimhartige sociale zekerheidsbeleid van de Europese verzorgingsstaten. Toch bleek het in veel studies moeilijk om een correlatie aan te tonen tussen de hoogte van sociale uitkeringen en de hoogte van de werkloosheid (Ljungqvist en Sargent, 1998: 517).

Veeleer blijkt dat de economieën van landen met ruimhartige werkloosheidsregelingen langzamer herstellen na 'adverse shocks' dan economieën van landen met minder ruimhartige werkloosheidsregelingen (Ljungqvist en Sargent, 1998: 547). Dit komt doordat mensen in landen met ruimhartige werkloosheidsregelingen langer werkloos blijven. Enerzijds wordt deze langere duur van werkloosheid veroorzaakt doordat een uitkering de prikkel om te werken verkleint. Anderzijds wordt de werkloosheidsduur verlengd doordat werkloze mensen kieskeuriger naar nieuwe banen solliciteren wanneer zij beschikken over een sociale uitkering (Acemoglu en Shimer, 2000: 1202). Door een sociale uitkering durven risico-averse mensen immers grotere risico's te nemen. Aangezien sociale bijstand in het verlengde ligt van werkloosheidsregelingen, is het zinvol beide onderwerpen tezamen te bestuderen. Hierdoor wordt bovendien inzicht verkregen in beleid op het gebied van sociale uitsluiting.

Wanneer voor dit onderwerp wordt gekozen zal het onderzoeksdomein sterk moeten worden afgebakend. In de eerste plaats zal de periode moeten worden ingeperkt. Werkloosheidsregelingen zijn immers voortdurend in verandering. Een belangrijk besispunt is bijvoorbeeld of de periode van voor of na de Lissabonstrategie wordt bestudeerd. Een tweede aandachtspunt is dat beleid op het gebied van werkloosheidsregelingen en bijstand een belangrijk onderdeel zijn van het gehele arbeidsmarktbeleid. Daarom moet worden beslist welke delen van het arbeidsmarktbeleid al dan niet in beschouwing worden genomen. Hervormingen van het arbeidsmarktbeleid hebben vaak betrekking op zaken als deregulering en versoepeling van het ontslagrecht. Bedrijven zouden daardoor beter in staat zijn om te reageren op 'adverse shocks', door het reduceren van productiekosten (Baldwin en Wyplosz, 2006: 183).

Hervormingen van pensioenstelsels

Pensioenstelsels zijn de afgelopen decennia veelvuldig onderwerp van hervormingen geweest in Europa. Het doel van deze hervormingen was meestal het bestendigen van de financiële houdbaarheid van de pensioenstelsels. Die is onder druk komen te staan door de verslechterde verhouding tussen het aantal werkende en het aantal gepensioneerde mensen, als gevolg van de vergrijzing. Hervormingen betroffen maatregelen als het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd, veranderingen van omslagstelsel naar kapitaaldekkingstelsel en veranderingen van pensioenen gebaseerd op eindloon naar pensioenen gebaseerd op middelloon (Whitford en Whitehouse, 2006).

Het verloop van deze hervormingen was in de meeste landen incrementeel van aard. In de afgelopen decennia leidden bijvoorbeeld de voornemens van Belgische regeringen niet tot radicale hervormingen. Verschillende belangengroepen hielden grote veranderingen tegen door de rol van veto-player te vervullen. Opmerkelijk was dat deze belangengroepen niet zozeer langs 'links-rechts' scheidslijnen waren georganiseerd, maar langs taalkundige en regionale scheidslijnen (Anderson e.a., 2006).

Het voordeel van een onderzoek naar hervormingen van pensioenstelsels is dat reeds veel onderzoek is verricht. De aard van de hervormingen zijn daardoor goed conceptueel te duiden, waardoor deze ook in grote mate vergelijkbaar zijn. Internationaal vergelijkend onderzoek naar beleidsprocessen op het gebied van hervormingen van pensioenstelsels, zeker betreffende de tweede zuil, is nog niet veel gedaan en biedt daarom mogelijk nieuwe inzichten.

3. Methode van onderzoek

Om verklaringen te kunnen bieden voor verschillen in veranderingen van sociaal zekerheidsbeleid is vergelijkend onderzoek nodig. Door te vergelijken wordt het mogelijk verbanden te ontdekken. Tegelijkertijd is het doen van vergelijkend onderzoek erg complex vanwege economische, sociaal-culturele en demografische verschillen tussen landen. De strategieën die worden gehanteerd om deze methodologische problemen te ondervangen kunnen grofweg in twee categorieën worden onderscheiden. De eerste categorie probeert zoveel mogelijk variabelen te bestuderen en de data kwantitatief te analyseren. De vraag is hierbij steeds of de operationalisering van de variabelen die bestudeerd worden in verschillende landen hetzelfde meten. Institutionele variabelen, alsook de specifieke sociale regelingen die worden onderzocht, verschillen immers in ieder land. De tweede strategie tracht door kwalitatieve dieptestudies tot in detail de verschillen van de bestudeerde variabelen weer te geven. Hierbij is de vraag of de factoren die bestudeerd worden nog wel vergelijkbaar zijn door de vele details die aan het licht komen (Øyen, 2004: 277; Hill, 1996: 38-58).

Het aantal cases, het aantal landen dat zal worden bestudeerd, is afhankelijk van de uiteindelijke vraagstelling. De selectie van de landen is afhankelijk van het gekozen beleidsterrein en van theoretische overwegingen met betrekking tot de vergelijkbaarheid van de landen. Voorafgaand aan de selectie van de cases zal eerst een globaal overzicht worden gemaakt van hervormingen op het betreffende beleidsterrein in de 15 lidstaten van voor de uitbreiding in 2004. Het onderzoek zal zowel sociaal wetenschappelijke als economische inzichten bevatten. In de eerste maanden van 2007 zal worden gewerkt aan een pilotstudy. Het doel van deze pilotstudy is om de Nederlandse casuïstiek in kaart te brengen en het verkrijgen van inzicht in de bruikbaarheid van onderzoeksmethodieken die kunnen worden toegepast in het onderzoek.

4. Planning

Vanaf de start van het onderzoek, 18 september 2006, tot het heden, houd ik mij bezig met de onderzoeksopzet: literatuurstudie, afbakenen van het onderwerp en het formuleren van de probleemstelling. In december 2006 zullen de contouren van het onderzoek bekend zijn. Het jaar 2007 staat vervolgens in het teken van de uitwerking van deze contouren. De probleemstelling

wordt verder uitgediept en aangescherpt tot een concrete vraagstelling. De literatuurstudie mondt uit in een eerste concept van het theoretische kader en een beschrijving van de ontwikkelingen en historie van het beleidsterrein dat wordt bestudeerd. In het najaar 2007 kan worden gestart met de uitvoering van het empirisch onderzoek. Voorts zal ik in 2007 enkele cursussen volgen ter verbetering van het inzicht in het onderzoeksterrein dan wel de onderzoeksmethodiek.

Jaar	Maand	Activiteit / resultaat
1. (sep. 2006 – aug. 2007)	sep. – apr. dec. 2006	Literatuurstudie Vaststellen van onderzoeksplan: Onderwerp, probleemstelling, theorie
	jan. – apr. maart	Uitvoeren van een pilotstudy: de Nederlandse casus. Opleveren van beschrijving van ontwikkelingen en historie van het te bestuderen beleidsterrein
	april	Opleveren van literatuuroverzicht
	mei – aug. aug.	Opleveren van eerste versie theoretisch kader Deelname aan een summer school. Bijvoorbeeld: Oslo summer school in comparative social science studies; Essex summer school in social science data analysis & collection; Michigan summer school
2. (sep. 2007 – aug. 2008)	sep. – feb.	Operationalisering van onderzoeksvragen en start van empirisch onderzoek
	feb. – aug.	Empirisch onderzoek
3. (sep. 2008 – aug. 2009)	sep. – feb.	Empirisch onderzoek
	feb. – aug.	Empirisch onderzoek
4. (sep. 2009 – aug. 2010)	sep. – feb.	Verwerken van empirisch materiaal en schrijven van empirische hoofdstukken
	feb. – aug.	Opleveren hoofdstuk en analyse en conclusie
5. (sep. 2010 – aug. 2011)	sep. – feb.	Afronden proefschrift
	feb. – aug.	Opleveren proefschrift

Literatuur

- Acemoglu, D. en Shimer, R. (2000). Productivity gains from unemployment insurance. *European Economic Review*, 44, pp. 1195-1224.
- Agell, J. (1999). On the Benefits from Rigid Labour Markets: Norms, Market failures, and Social Insurance. *The Economic Journal*, vol. 109, no. 453, pp. 143-164.
- Anderson, K.M., Kuipers S.L., Schulze, I. & Van den Noulard, W. (2006). Belgium: Linguistic veto players and pension reform. In: E.M. Immergut e.a. (red.), *The Oxford Handbook of West European Pension Politics*. Oxford: Oxford University Press, pp. 298-346.
- Baldwin, R. & Wyplosz, C. (2006). *The Economics of European Integration*. Londen: McGraw Hill.
- Bennett, C.J. (1991). What is policy convergence and what causes it? *British Journal of Political Science*, vol. 21, no. 2, pp. 215-233.
- Bonoli, G. (2001). Political Institutions, Veto Points, and the Process of Welfare State Adaptation. In: Pierson, P. (red.), *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, pp. 238-264.
- Cornelisse, P.A. & Goudswaard, K.P. (2002). On the convergence of social protection systems in the European Union. *International Social Security Review*, vol. 55, no. 3, pp. 3-17.
- Goudswaard, K.P., Kam, C.A. de & Sterks, C.G.M. (2000). *Sociale Zekerheid: op het breukvlak van twee eeuwen*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Goudswaard, K.P. & Riel, B. van, (2004). Social protection in Europe: do we need more co-ordination? *Tijdschrift voor arbeidsvraagstukken*, vol.20 ,no. 3, pp. 236-248.
- Hall, P.A. & Taylor, R.C.R. (1996). Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies*, 44, pp. 936-957.
- Heerma van Voss, G.J.J. (2006). *Inleiding Nederlands sociaal recht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Hemerijck, A.C. & Bakker, W.E. (1994). De pendule van perspectief: Convergentie en divergentie in het denken over de verzorgingsstaat. In: Engbersen, G., Hemerijck, A.C., & Bakker, W.E. (red.), *Zorgen in het Europese huis: Verkenningen over de grenzen van nationale verzorgingsstaten*. Amsterdam: Boom.
- Hill, M. (1996). *Social Policy: A comparative analysis*. London: Prentice Hall.
- Hills, J., Le Grand, J. & Piachaud, D. (2002). *Understanding Social Exclusion*. Oxford : Oxford University Press.
- Kuipers, S.L. (2004). *Cast in Concrete? The Institutional Dynamics of Belgian and Dutch Social Policy Reform*. Delft: Eburon.
- Ljungqvist, L. & Sargent, T.J. (1998). The European Unemployment Dilemma. *The Journal of Political Economy*, vol. 106, no. 3, pp. 514-550.
- Manow, P. (2001). Comparative Institutional Advantages of Welfare State Regimes and New Coalitions in Welfare State Reforms. In: Pierson, P. (red.), *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, pp.146-164.
- Øyen, E. (2004). Living with imperfect comparisons. In: Kennett, P. (red), *A Handbook of Comparative Social Policy*. Northampton: Edward Elgar Publishing, pp. 276-291.
- Pestieau, P. (2006). *The Welfare State in the European Union: Economic and Social Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Pierson, P. (2001). Introduction: Investigating the Welfare State at Century's End. In: Pierson, P. (red.), *The New Politics of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, pp. 1-14.
- Rosen, H.S. (2005). *Public Finance*. Boston: McGraw Hill.
- Rosner, P.G. (2003). *The Economics of Social Policy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Rothstein, B. & Steinmo, S. (2002). *Restructuring the Welfare State: Political Institutions and Policy Change*. New York: Palgrave MacMillan.
- Scharpf, F.W. (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press.
- Steinmo, S., Thelen, K. (1992). Historical institutionalism in comparative politics. In: Steinmo, S., Thelen, K. & Longstreth, F. (red.), *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sykes, R. (1998). The Future of Social Policy in Europe. In: Sykes, R. & Alcock, P. (red.), *Developments in European Social Policy: Convergence and diversity*. Bristol: The Policy Press.
- Tsebelis, G. (2002). *Veto players: How political institutions work*. New York: Russell Sage Foundation.
- Whiteford, P. & Whitehouse, E. (2006). Pension Challenges and Pension Reforms in OECD Countries. *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 22, no. 1, pp. 78-94.

Het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa

Henk Nijboer

1. Aanleiding

Het onderzoeksprogramma *Hervorming Sociale Zekerheid* van de Universiteit Leiden bevat twee onderdelen: 1) de invloed van Europa op de sociale zekerheid en 2) stelselwijzigingen in de sociale zekerheid. Het eerste onderdeel omvat wederom twee delen. In de eerste plaats een theoretische analyse van het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid. Ten tweede een empirische analyse van de mate waarin de nationale stelsels van sociale zekerheid en het beleid van de lidstaten convergeren, met een toepassing op Nederland. In deze notitie wordt het onderzoekskader geschetst voor de invulling van deel 1.1 van het onderzoeksprogramma: een theoretische analyse van het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid.

2. Inleiding

Al decennia woedt er een discussie over de gewenste omvang en vorm van de Europese Unie. Na de oprichting van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal in 1951 is de unie uitgebreid met 19 landen en heeft ze tal van taken vervuld. De introductie van een Economische Monetaire Unie in 1999, de aanvaarding van de Lissabon Agenda met als doelstellingen de stimulering van de kenniseconomie en het versterken van de sociale samenhang en de discussies over de Europese grondwet in 2005 laten zien dat het debat over de gewenste rol van Europa nog niet is afgerond. Gezien de toenemende Europese economische integratie en de gevolgen van de vergrijzing geldt dat voor de discussie over de gewenste rol van Europa op het terrein van de sociale zekerheid in het bijzonder.

In dit rapport zullen wij ingaan op het optimale besluitvormingsniveau van sociale zekerheid in Europa. Dit wordt vanuit economisch oogpunt gezien. In de economische wetenschap betreffende de verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheden staat de vraag centraal welk niveau van besluitvorming de minste economische verstoringen met zich meebrengt. Welke besluitvormingswijze is het meest efficiënt, zodat de totale welvaart het grootst kan worden? Deze theoretische vraag staat centraal in dit rapport. Er zal derhalve niet worden ingegaan op andere motieven (zoals ideologie en strategische overwegingen) om sociale zekerheid op Europees of op nationaal niveau te regelen.

Met betrekking tot de economische benadering van sociale zekerheid maken we in dit rapport onderscheid tussen twee functies: herverdeling en verzekering. Bij herverdeling gaat het om het sluizen van geld van rijke naar arme personen, met een altruïstisch motief, uit solidariteit of uit welgemeend eigen belang. Bij verzekering in de sociale zekerheid wordt eveneens geld tussen mensen verschoven, alleen op een ander tijdstip dan bij herverdeling. Gebeurt herverdeling ex ante, bij verzekering wordt herverdeeld achteraf (ex post), dus nadat de "polis" is afgesloten. Risico-averse mensen hebben baat bij het delen van onzekerheid. Sociale zekerheid kan –in het bijzonder als de markt niet in staat is deze onzekerheid te mitigeren- helpen om de welvaart te vergroten door de risico's die mensen lopen te verkleinen.

3. Opzet

Het onderzoeksrapport bestaat uit twee delen. In het eerste deel wordt een theoretisch kader opgezet om het optimale besluitvormingsniveau voor sociale zekerheid af te kunnen wegen. Het kader stoelt op een (publiek) economische benadering. Daarin staat de afruil tussen economische voor- en nadelen centraal. Op ideologische en / of strategische drijfveren om te komen tot een bepaalde verantwoordelijkheidsverdeling zal niet nader worden ingegaan. We categoriseren sociale zekerheid in dit onderzoek naar twee hoofdfuncties: herverdeling van inkomen van rijk naar arm en risicoverzekering.

Relevante factoren worden onderscheiden, zoals de locatie van preferenties, de mate van mobiliteit van de productiefactoren, de wijze waarop marktverstoringen geëxporteerd kunnen worden en de beschikbaarheid van informatie. Vervolgens wordt geanalyseerd, op welk niveau en onder welke omstandigheden herverdeling en verzekering vanuit economisch-theoretisch perspectief het best kunnen worden ondergebracht. Dit illustreren we met een verdere differentiatie naar verscheidene instrumenten van sociale zekerheid.

In het tweede deel wordt met behulp van het ontwikkelde theoretisch kader nader ingegaan op de relevante factoren voor het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa. Hiermee kan de centrale vraag worden beantwoord: wat is het optimale besluitvormingsniveau voor verschillende vormen van sociale zekerheid in Europa?

4. Deel I: Ontwikkelen theoretisch kader

Fiscaal federalisme

De traditionele opvatting van economen als Musgrave (1959) en Oates (1972) is dat herverdeling centraal geregeld dient te worden. Het bieden van sociale zekerheid op decentraal niveau leidt tot beleidsconcurrentie en een *race to the bottom*. Arme mensen verhuizen naar de gebieden, waar de uitkeringen het hoogst zijn, waardoor de belastingdruk voor de rijken stijgt. Rijken verhuizen naar de "lokale" overheden waar de belastingdruk het laagst is. Zo wordt de belastingcapaciteit van de gemeenten (of provincies, of de landen binnen de Europese Unie) die een voorkeur hebben voor relatief veel herverdeling uitgehold. Uiteindelijk resulteert een minimale omvang van sociale zekerheid in deze situatie. Wanneer gekozen wordt voor centrale provisie, kan een hoger en maatschappelijk meer gewenst niveau van sociale voorzieningen worden aangeboden.

De theorieën van Musgrave en Oates sluiten uitstekend aan bij het subsidiariteitsbeginsel, dat sedert 1992 in het Verdrag van Maastricht is vastgelegd.¹⁷ Dit beginsel stelt dat zaken nationaal geregeld dienen te worden, tenzij doelstellingen beter op Europees niveau kunnen worden bereikt.

Tegenover deze visie staan echter andere. Regio's kunnen verschillen in de preferentie voor sociale zekerheid. Volledig centrale regeling van herverdeling en verzekering ontnemt decentrale overheden de mogelijkheid aan deze voorkeuren tegemoet te komen. Anderen stellen dat een centrale overheid niet elke regio een zelfde mate van herverdeling hoeft te bieden. Probleem is dan echter de juiste informatie te achterhalen. Doorgaans wordt aangenomen dat decentrale overheden over meer informatie beschikken dan centrale, zodat zij een afweging kunnen maken die het best de wensen van de bevolking representeert.

Wildasin (1991) liet zien dat op decentraal niveau eveneens efficiënte uitkomsten kunnen resulteren. Wanneer sprake is van cofinanciering door centrale overheden kunnen –onder bepaalde aannames– de negatieve externe effecten van belastingconcurrentie volledig worden weggenomen. Perotti (2001) presenteerde een model, waaruit blijkt dat centrale herverdeling onder omstandigheden kan leiden tot het overbrengen van marktverstoringen in een economie naar een economie die voorheen geen marktverstoringen kende. Herverdeling op decentraal niveau zorgt in dit model dan ook voor een hogere productie dan het centraal regelen van de sociale zekerheid.

¹⁷ Oates (1972) stelde onder andere het decentralisatiethorema op. Daarin stelt hij –onder bepaalde aannames– dat decentraal aanbod van goederen en diensten efficiënter is dan centrale provisie.

Verschillende aannames leiden duidelijk tot verschillende uitkomsten. Een belangrijk doel van het onderzoek is derhalve het in kaart brengen van de voorwaarden die relevant zijn om het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa te bepalen.

Diverse factoren zijn ter bepaling van de optimale verantwoordelijkheidsverdeling van belang. Ten eerste de invloed van de mobiliteit van de productiefactoren arbeid en kapitaal. Als kapitaal en arbeid mobiel zijn, vergroot decentrale provisie van sociale zekerheid de kans op inefficiënte beleidsconcurrentie. Sociale zekerheidstoerisme met een *race to the bottom* tot gevolg, wordt zo aannemelijker. Als dat niet het geval blijkt, is er meer ruimte voor decentrale provisie.¹⁸

Ten tweede is de mate van verschil in voorkeuren voor sociale zekerheid tussen landen relevant. Wanneer Europeanen ongeveer dezelfde mate van herverdeling en verzekering wensen, is centrale provisie met minder kosten te realiseren. Als de preferenties tussen landen ver uiteen lopen, is dat minder het geval. Van belang hierbij is ook hoe electorale en demografische verdelingen het aanbod van sociale zekerheid kunnen beïnvloeden. De verschillen in bevolkingsopbouw tussen de Europese lidstaten kunnen bijvoorbeeld bijdragen aan een verschil in pensioen- en volksgezondheidsvraag van verschillende landen.¹⁹

Een derde belangrijk element, dat gerelateerd is aan de preferentiever verschillen tussen landen, is de aanwezigheid van a-symmetrische informatie. In de economische theorie wordt doorgaans verondersteld dat decentrale overheden (in dit onderzoek worden daarmee de nationale overheden bedoeld) beter weten wat de voorkeuren zijn op lokaal niveau dan de centrale overheid (in dit onderzoek de Europese Unie). Bij verkiezingen kunnen mensen hun voorkeuren uitspreken voor de mate van herverdeling en verzekeringen en daarvoor betalen de inwoners van een land dan ook de prijs. Wanneer centrale overheden slechter op de hoogte zijn van de preferenties van mensen dan decentrale overheden, brengt centrale provisie (extra) kosten met zich mee.²⁰

In de vierde plaats is het relevant om te weten of de landen in de Europese Unie te maken hebben met symmetrische of a-symmetrische economische schokken. De Europese Commissie (Eijffinger en De Haan, 2000) stelt dat er sprake zal zijn van convergentie binnen de Europese Unie. De economieën van de lidstaten zullen steeds meer op elkaar gaan lijken en economische schokken zullen steeds sterker een gelijke invloed op alle landen hebben. Landen maken in dat geval deel uit van een zelfde risicopool, hetgeen centrale verzekering interessant maakt. Krugman (1991) daarentegen stelt dat de regionale specialisatie, die (mede) het gevolg is van de Europese integratie, zal toenemen en economische schokken in regio's (in plaats van de hele unie tegelijk) zullen neerslaan. Deze divergentie impliceert grotere verschillen tussen landen en mogelijk een voorkeur voor een meer decentraal vormgegeven sociale zekerheid.²¹

Ten vijfde wordt de invloed van initiële marktverstoringen in een decentrale economie, die middels centrale herverdeling geëxporteerd kunnen worden, aanschouwd. Perotti (2001) presenteerde een artikel, waaruit blijkt dat onder omstandigheden werkloosheid van het ene land naar het andere

¹⁸ Volgens de traditionele benadering althans. Inmiddels verschenen diverse artikelen, waarin -onder verschillende aannames- mobiliteit van (delen van) productiefactoren bij decentrale herverdeling toch efficiënt kan zijn. Zie hiervoor bijvoorbeeld Pauly (1973) en Brown en Oates (1987). Leite-Monteiro (1997) stelt zelfs dat door mobiliteit van delen van de bevolking herverdeling excessief wordt. Lejour en Verbon (1997) geven aan dat als herverdeling wordt gezien in een dynamische context, bij enige kapitaalmobiliteit, er zonder centrale coördinatie sprake is van een excessieve herverdeling op lokaal niveau. Bovendien publiceerden Lejour en Verbon (1994) een artikel, waarin Europese coördinatie kan leiden tot minder sociale zekerheid, indien de mobiliteit van werknemers met hoge inkomens groter is dan de mobiliteit van werknemers met lage inkomens.

¹⁹ Interessant hierbij is ook te bezien in welke mate heterogeniteit binnen landen aanwezig is. Akai en Mikami (2006) analyseerden dat als er sprake is van grote preferentiever verschillen voor publieke goederen binnen lokale overheden, centrale provisie efficiënter kan zijn.

²⁰ Strikt formeel geredeneerd, kan een centrale overheid met beperkte informatie ook bij toeval de optimale hoeveelheid sociale zekerheid aanbieden, waardoor er geen extra kosten verbonden zouden zijn aan centrale provisie.

²¹ Hindriks en Myles (2004) noemen vier fundamentele principes, waaraan voldaan moet worden voor het vormen van een efficiënte risicopool. Ten eerste is risicodeling effectiever als de basis voor risicodeling groter is. Ten tweede is het voordelig als risico's negatief gecorreleerd zijn tussen regio's. In de derde plaats is een minimale symmetrie tussen regio's vereist. Anders zullen gebieden gedwongen worden anderen permanent te ondersteunen en is er sprake van herverdeling in plaats van verzekering. Ten vierde is verwachte reciprociteit van belang. Landen moeten ervan uit kunnen gaan dat anderen hun beloften nakomen. Hieruit volgt, dat als er sprake is van continue negatieve schokken op dezelfde regio's, een Europese verzekering niet voor de hand ligt. Zoals blijkt uit de derde voorwaarde zal dan sprake zijn van herverdeling tussen landen en is er geen sprake meer van verzekering.

land kan worden geëxporteerd als herverdeling wordt gecentraliseerd. Centrale provisie van sociale zekerheid gaat in dit geval met (extra) kosten gepaard.

Tot slot wordt in de *public choice* literatuur uitgebreid aandacht geschonken aan de wijze waarop overheden functioneren in verschillende contexten. Oates (2005) wijst erop, dat de tweede generatie theorieën met betrekking tot het fiscaal federalisme uitdrukkelijk rekening moeten houden met deze verschijnselen, zoals de vormgeving van instituties en gedragingen van kiezers en politici. Van belang voor dit onderzoek is de specifieke besluitvormingsstructuur van de Europese Unie. Wordt in federaties doorgaans bij meerderheid door centrale parlementen (en / of) regeringen beslist, in Europa wegen de gevolgen voor individuele lidstaten zwaarder in het besluitvormingsproces (mede als gevolg van het vetorecht). Cremer en Pestieau (2004) merken dan ook op dat welvaartsmaximalisatie door de Verenigde Staten van Amerika voldoende is om beleid te vormen, terwijl centrale provisie van sociale zekerheid in Europa alleen gevormd kan worden als er sprake zal zijn van Pareto-verbeteringen.²²

De overheid wordt door Niskanen (1968) als een veelkoppig monster (een zogenaamde Leviathan) gezien, met een bestuur dat uit is op budgetmaximalisatie in plaats van welvaartsmaximalisatie. Het overheidsbestuur wordt op deze wijze veel te groot. Anderen wijzen op de activiteiten van lobbyisten, die winst zoeken voor kleinere groepen. Centrale provisie kan de macht van deze groepen vergroten. Weer anderen wijzen op de aanwezigheid van corruptie en vriendjespolitiek bij verschillende overheidslagen.²³ Hindriks en Myles (2004) besteden aandacht aan de decentralisatie van bevoegdheden om volledige afscheiding van landen en / of regio's te vermijden.²⁴ Al deze onderwerpen zullen in de context van de verantwoordelijkheidsverdeling van sociale zekerheid kort worden geanalyseerd.

Tussenvormen

In algemene zin zal er dikwijls sprake zijn van een afruil van de verschillende kosten en baten van centrale provisie van sociale zekerheid. Dit kan zo zijn als voordelen van centrale provisie (bijvoorbeeld schaalvoordelen en rekening houden met de aanwezigheid van externe effecten) moeten worden afgewogen tegen de nadelen van centrale beslissingsbevoegdheid (bijvoorbeeld minder informatie en minder beleid op maat).

Er zijn echter tussenvormen denkbaar, die de kosten die gepaard gaan met volledige centrale of decentrale provisie (deels) mitigeren. Wildasin (1991) liet bijvoorbeeld zien dat decentrale overheden met behulp van centrale cofinanciering een efficiënte uitkomst kunnen bereiken.²⁵ Hieraan zijn echter ook diverse nadelen verbonden, zoals budgetverkleining voor andere doelen van nationale overheden en het zogenoemde *flypapereffect*.²⁶

Een andere mogelijkheid om de kosten van centraal "ingrijpen" te verlagen is door middel van coördinatie en *benchmarking*. Deze methodes worden sinds de aanvaarding van het verdrag van Nice in 1992 toegepast in de Europese Unie. De Lissabon Agenda van 2000 heeft het belang van sociale coördinatie (naast economische groei) verder bekrachtigd. Gezamenlijke sociale doelstellingen werden opgesteld (Cantillon, 2004). Lidstaten zijn vrij in de keuze voor de manier, waarop zij deze willen bereiken.

²² Pareto-verbeteringen worden in deze context bereikt als een lidstaat er beter van wordt, zonder dat een andere erop achteruit gaat. In de welvaartsmaximaliserende situatie voldoet de voorwaarde dat de totale welvaart moet stijgen om een beslissing te nemen. De laatste voorwaarde is dus minder restrictief.

²³ Arian (2004) vindt in een empirische analyse van 85 landen bijvoorbeeld een lichte negatieve relatie tussen de mate van fiscale decentralisatie en de hoeveelheid corruptie. Dit effect wordt eveneens gevonden voor ontwikkelde landen. Anderen vonden geen of zelfs een positief verband, zoals Tanzi (2001) in een overzicht aantoonde.

²⁴ Tanzi (2001) schetst afscheiding zelfs als een alternatief voor decentralisatie.

²⁵ Oates (1972), Boadway en Flatters (1982) en Gordon (1982) toonden al eerder aan dat dit mogelijk was bij publieke goederen. Figuières en Hindriks (2002) analyseerden dat wanneer decentrale overheden de kosten van de cofinanciering van de centrale overheid meenemen in hun beslissing geen optimaal herverdelingsniveau meer kan worden bereikt: Ricardiaanse equivalentie leidt in hun model tot inefficiënte uitkomsten.

²⁶ Met het *flypapereffect* wordt bedoeld, dat geld dat decentrale overheden krijgen van hogere overheden bij hen blijft plakken (aan het vliegpapier). Dit effect is empirisch onderzocht voor lokale overheden en blijkt substantieel te zijn, zie b.v. Hines en Thaler (1995) en Allers en Sterks (1996). Een gekregen euro wordt veel makkelijker uitgegeven dan een zelf bij de burgers opgehaalde euro.

Goudswaard en Van Riel (2004) stellen, dat een effectievere implementatie van de gezamenlijk opgestelde doelstellingen gewenst zou zijn. Als argumentatie worden enige schaalvoordelen (als leereffecten, druk van anderen om afspraken na te komen en commentaar van externen op het gevoerde beleid) en de ondersteuning door Europese coördinatie voor de nodige hervormingen van de sociale zekerheid in de lidstaten, genoemd. Ook Geelhoed (2004) pleit voor een effectievere Europese coördinatie. Hij wijst erop dat marktintegratie en sociaal beleid sterk met elkaar verbonden zijn en niet onafhankelijk van elkaar kunnen worden gezien: "...dat bij een min of meer voltooide marktintegratie een onbelemmerde beleidsconcurrentie op sociaal gebied ertoe zou leiden dat de aan de lidstaten verbleven bevoegdheden op dat terrein hun materiële betekenis zouden verliezen (p. 918)."²⁷

Cantillon (2004) bepleit proportionele minimumnormen op het gebied van sociale zekerheid. Dit zou gewenst zijn om erosie in de meest ontwikkelde Europese landen te voorkomen en het kan minder rijke lidstaten helpen om een adequaat systeem van sociale zekerheid op te zetten.

Sinn en Ochel (2003) wijzen op de kosten die gepaard kunnen gaan met harmonisatie van sociaal beleid in Europa. Zij stellen in het theoretische artikel, dat harmonisatie van sociaal beleid gepaard gaat met hoge werkloosheid in de nieuwe lidstaten, hoge overheidsuitgaven in dezelfde landen en een tragere economische convergentie.²⁸

Sociaal federalisme

Naast het volledig centraal of decentraal aanbieden van sociale zekerheid en het bestaan van tussenvormen is het concept van het sociaal federalisme ontworpen. Waarschijnlijk is dat bepaalde instrumenten van sociale zekerheid zich beter lenen voor centrale provisie dan andere. Op deze wijze kan een sociale federatie ontstaan, waarbij verschillende functies van sociale zekerheid onder een verschillend besluitvormingsniveau worden ondergebracht (zie bijvoorbeeld Sakellaropoulos, 2005). Hiernaar verwijst Cantillon (2004) bij haar beschrijving van de Verenigde Staten als een "Sociale federatie." In Nederland is bijvoorbeeld onlangs (mede) in verband met de aanwezigheid van meer informatie (en betere prikkels) op lokaal niveau de Wet Werk en Bijstand geïntroduceerd. Voor andere functies kan juist een centrale rol worden bepleit. Een instrument dat mogelijk supranationaal efficiënter kan worden aangeboden is de werkloosheidsverzekering. Als er sprake is van convergentie, zoals de Europese Commissie veronderstelt, is een Europese risicopool naderbij. Is er sprake van divergentie, dan is het behoud van een nationale werkloosheidsverzekering mogelijk efficiënter.

Een eerder voorstel van Pieters en Vansteenkiste is gerelateerd aan het sociaal federalisme. Deze auteurs ontwikkelden in 1993 het concept van *the thirteenth state*.²⁹ Dit omvatte een Europees stelsel van sociale zekerheid voor alleen die mensen die daarbij direct baat hebben, zoals internationale werknemers. Op dit moment kunnen daar als interessante groepen studenten en de nu zoveel aandacht krijgende "pensionado's" aan worden toegevoegd.

Het doel van het eerste deel van het onderzoek is het ontwikkelen van een theoretisch kader, waarin de afruil tussen de kosten en de baten van centrale provisie van sociale zekerheid inzichtelijk worden gemaakt. Hierin zullen herverdeling en verzekering worden onderscheiden. Tevens zal aandacht worden besteed aan de besproken tussenvormen voor het ingrijpen van de centrale overheid en het concept van het sociaal federalisme.

²⁷ Daarnaast geeft Geelhoed (2004) twee argumenten tegen het opleggen van communautaire normen en herverdelende gemeenschapsinitiatieven: 1) de grote verschillen in welvaart en arbeidsproductiviteit tussen de lidstaten; 2) de herverdelende capaciteit van de gemeenschap, die veel te gering is voor grootschalige inkomensherverdeling.

²⁸ Harmonisatie zou hogere uitkeringen vergen in de nieuwe lidstaten. Dit leidt in het model tot hoge(re) overheidsuitgaven en een hogere werkloosheid en daardoor minder investeringen in kapitaal en een lagere convergentiesnelheid. De auteurs menen deze ontwikkeling na de hereniging van Duitsland in het voormalige Oost-Duitsland te hebben waargenomen.

²⁹ Europa bestond toen nog uit twaalf lidstaten, als geciteerd in Begg en Berghman (2002).

5. Deel II: Een nadere analyse van Europa

Met behulp van het ontwikkelde theoretisch kader zal in het tweede deel worden gekeken welke condities voor Europa gelden. Hiervoor wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de empirische economische literatuur. Aandacht wordt geschonken aan de zes factoren die in het eerste deel werden onderscheiden: 1) de mate van arbeids- en kapitaalmobiliteit; 2) de mate van gelijke preferenties; 3) de aanwezigheid van a-symmetrische informatie; 4) convergentie of divergentie; 5) de aanwezigheid van initiële marktverstoringen en 6) de vormgeving van instituties en gedragingen van kiezers en politici.

Voor het vaststellen van de mate van arbeids- en kapitaalmobiliteit in de Europese Unie wordt gebruikt gemaakt van meta-analyses in de economische literatuur. Verschillende auteurs stellen vast dat de mobiliteit van arbeid relatief beperkt is, terwijl die van kapitaal grotere vormen aanneemt. Cantillon (2004) en Goudswaard en Van Riel (2004) lieten reeds zien dat van een *race to the bottom* met betrekking tot sociale zekerheid in Europa (vooralsnog) geen sprake is.

Het analyseren van de mate van gelijke preferenties tussen landen in de Europese Unie is niet eenvoudig. Allereerst kan gekeken worden naar de vormgeving van sociale zekerheid in landen. Goudswaard en Caminada (2003) concluderen op basis van empirisch onderzoek dat er verrassend kleine relatieve verschillen in werkloosheidsuitkeringen tussen de toen 15 lidstaten zijn waar te nemen.³⁰ Aan de andere kant is de discussie bekend over de verschillen tussen de Europese welvaartsstaten. Bonoli (1997) deelt de Europese landen in vier categorieën in, met als onderscheid hoge of lage uitgaven aan sociale zekerheid en de wijze waarop deze wordt gefinancierd. De vier groepen vallen uiteen in de Scandinavische landen, de Angelsaksische welvaartsstaten, de continentale- en de Zuid-Europese welvaartsstaten. De Mooij (2006) laat zien, dat ook Nederland in deze discussie diverse keuzes kan maken.

De vraag kan worden opgeworpen in hoeverre de preferenties voor sociale zekerheid tussen landen verschillen. Aan de andere kant kan naar de voorkeuren van mensen voor een Europees sociaal stelsel worden gerefereerd. Mau (2005) concludeert op basis van een uitgebreide enquête, dat Europese inwoners (sterk) verschillen in hun voorkeur voor Europees sociaal beleid. De Scandinavische en Angelsaksische welvaartsstaten voelen weinig voor een Europese provisie van sociale zekerheid, terwijl de inwoners van de continentale en Zuid-Europese landen daar sympathieker tegenover staan.

Het vaststellen of er sprake is van a-symmetrische informatie tussen verschillende overheden is voor dit onderzoek relevant, maar tegelijkertijd moeilijk te bepalen. Wel kan met behulp van literatuur worden aangegeven, voor welke instrumenten van sociale zekerheid de mate van a-symmetrie mogelijk groter is dan voor andere onderdelen. Zo wordt voor het aanbieden van werkloosheidsuitkeringen, bijstand en reïntegratie doorgaans aangenomen dat decentrale overheden beter in staat zijn om "maatwerk" te verrichten, terwijl voor pensioenen een dergelijke a-symmetrie mogelijk kleiner is.

Na het debat tussen Krugman (1991) en de Europese Commissie over de convergentie of divergentie van de Europese economieën verschenen vele artikelen die deze vraag voor Europa analyseerden. Van de Coevering (2003) geeft hiervan een goed overzicht. Daaruit komt naar voren dat een eenduidig antwoord met betrekking tot convergentie of divergentie moeilijk is te geven. Van de Coevering (2003) laat zien dat de productiestructuren en handel tussen de 15 "oude" en nieuwe lidstaten veel van elkaar verschillen. Van intra-industriële handel is nauwelijks sprake tussen de oude en de nieuwe lidstaten, hetgeen het risico op a-symmetrische schokken doet vergroten. Aan de andere kant kan worden gesteld, dat de eenwording zelf zorgdraagt voor een meer gelijke productiestructuur in Europa. De zuidelijke lidstaten hebben een dergelijke ontwikkeling reeds doorgemaakt.

³⁰ In dit onderzoek werd gekeken naar de bruto en de netto uitkeringen voor drie, respectievelijk vier familietypen die gedurende korte en langere tijd werkloos waren. In deze berekeningen werden de tegemoetkomingen van overheden in woonlasten en de te betalen belastingen en premies verwerkt.

Er zal in het onderzoek (kort) nader worden ingegaan op de beschikbare empirische literatuur, zodat kan worden gezien of Europese sociale verzekeringen efficiënt zijn.

Over de aanwezigheid van initiële marktverstoringen in verschillende Europese landen is voldoende informatie aanwezig. De reeds aangehaalde studie van Bonoli (1997) biedt daarvoor aanknopingspunten. Een andere, veel geciteerde analyse die hierbij kan worden gebruikt is die van Calmfors e.a. (1988). Dit artikel beschrijft wat vanuit economische optiek het optimale niveau is om loononderhandelingen te voeren. Hierin wordt - onderbouwd met empirische gegevens - beweerd, dat zowel centrale als decentrale loononderhandelingen leiden tot de minste economische verstoringen. Bij tussenvormen (bijvoorbeeld onderhandelingen op bedrijfstakniveau) worden de externe effecten van hoge lonen (zoals werkloosheid) onvoldoende gewogen, aldus de auteurs. Deze analyse is zeer dienstbaar om het door Perotti (2001) gevreesde effect, de export van initiële marktverstoringen van de ene Europese economie naar de andere nader te analyseren.

Op de relatie tussen de *public choice* literatuur en de instituties van de Europese Unie zal kort worden ingegaan. Het besluitvormingsproces, zoals omschreven door Cremer en Pestieau (2004) is daarbij relevant. Dit impliceert dat Europese besluitvorming door de vereiste meerderheden en het dagelijkse proces (extra) inefficiëntie met zich meebrengt.

Daarnaast zullen enkele empirische (meta)analyses met betrekking tot corruptie en invloed van lobbygroepen op de verschillende besluitvormingsniveaus worden besproken. Zo is er empirisch onderzoek verricht naar de mate van corruptie op centraal en decentraal niveau in Europa (zie bijvoorbeeld Arian, 2004).

Met het theoretisch kader en de nadere analyse van Europa kunnen de voor- en nadelen van (gedeeltelijke) centralisatie van sociale zekerheid in kaart worden gebracht. Tevens wordt een indicatie gegeven van een aantal instrumenten, dat zich onder nader bepaalde omstandigheden meer lenen voor centrale provisie en een aantal instrumenten, dat vanuit economisch oogpunt onder de huidige omstandigheden beter decentraal kunnen worden aangeboden. Op deze wijze trachten we een antwoord te formuleren op de centrale vraagstelling van dit onderzoek: "Wat is het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa?"

6. Tijdsplan

De bedoeling is het eerste deel, de ontwikkeling van het theoretisch kader voor het optimale besluitvormingsniveau van sociale zekerheid, eind oktober 2006 af te ronden. Het tweede deel, een nadere analyse van de relevante factoren voor Europa, kan in december 2006 worden verwacht.

7. Indicatieve hoofdstukindeling "Het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa."

Deel I: Een theoretische benadering

1. Inleiding

- a. Introductie debat rol verschillende overheden in Europa
- b. Onderzoeksvraag: wat is vanuit een publiek-economische benadering het theoretisch kader ter bepaling van het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa?
- c. Definitie sociale zekerheid (herverdeling en verzekering)
- d. Definitie publiek-economische benadering
- e. Indeling van het rapport

2. Federalisme

- a. Fiscaal federalisme (herverdeling centraal)
- b. Uiteenzetten relevante factoren om besluitvormingsniveau te bepalen
- c. Tussenvormen (cofinanciering, coördinatie, minimumnormen)
- d. Sociaal federalisme

3. Herverdeling

- a. Focus op interpersonele herverdeling (versus interregionale)
- b. Mobiliteit van arbeid en kapitaal
- c. Voorkeuren (is altruïsme lokaal?)
- d. A-symmetrische informatie
- e. Convergentie of divergentie
- f. Aanwezigheid van marktverstoringen
- g. Vormgeving van instituties en gedragingen van politici en kiezers

4. Verzekering

- a. Definiëren verschil met herverdeling (herverdeling ex post)
- b. Mobiliteit van arbeid en kapitaal
- c. Voorkeuren
- d. A-symmetrische informatie
- e. Convergentie of divergentie (is de risicopool lokaal?)
- f. Aanwezigheid van marktverstoringen
- g. Vormgeving van instituties en gedragingen van politici en kiezers

5. Tussenvormen

- a. Cofinanciering
- b. Coördinatie / minimumnormen
- c. Sociaal federalisme

6. Conclusie: theoretisch kader

- a. Wat is vanuit een publiek-economische benadering het theoretisch kader voor het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa?
- b. Herverdeling
- c. Verzekering
- d. Op welke wijze (supranationaal, decentraal, een tussenvorm, verschil per functie)

Deel II: Een nadere analyse van Europa

1. Inleiding

- a. Onderzoeksvraag: wat is vanuit een publiek-economische benadering het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa?
- b. Samenvatting deel I
- c. Beschrijving belangrijkste conclusies deel I
- d. Indeling van het rapport

2. Hoe ziet Europa eruit met betrekking tot:

- a. Mobiliteit van arbeid en kapitaal
- b. Voorkeuren
- c. A-symmetrische informatie
- d. Convergentie of divergentie
- e. Aanwezigheid van marktverstoringen
- f. Vormgeving van instituties en gedragingen van politici en kiezers

3. Verbinden Europa aan theoretisch kader

- a. Herverdeling
- b. Verzekering
- c. Tussenvormen
- d. Sociaal federalisme

4. Conclusie

- a. Wat is vanuit een publiek-economische benadering het optimale besluitvormingsniveau ten aanzien van sociale zekerheid in Europa?
- b. Herverdeling
- c. Verzekering
- d. Op welke wijze (supranationaal, decentraal, een tussenvorm, verschil per functie)

8. Referenties

- Allers, M.A. en C.G.M. Sterks (1996), "De Lokale Lastendruk en het "Flypaper" Effect," *Economisch Statistische Berichten*, Vol. 4053, p. 324-326
- Akai, Nobuo en Kazuhiko Mikami (2006), "Fiscal Decentralization and centralization under a Majority Rule: A Normative Analysis," *Economic Systems*, Vol. 30, p. 41-55
- Arikan, Gulsun G. (2004), "Fiscal Decentralization: A Remedy for Corruption?" *International Tax and Public Finance*, Vol. 11, p. 175-195
- Begg, I. en J. Berghman (2002), "Introduction: EU Social (exclusion) Policy Revisited?" *Journal of European Social Policy*, Vol. 12, No. 3, p. 179-194
- Boadway, Robin en Frank Flatters (1982), "Efficiency and Equalization Payments in a Federal System of Government: A Synthesis and Extension of Recent Results," *The Canadian Journal of Economics*, Vol. 15, No. 4, p. 613-633
- Bonoli, Giuliano (1997), "Classifying Welfare States: A Two-dimension Approach," *Journal of Social Policy*, Vol. 26, No. 3, p. 351-372
- Brown, Charles C. en Wallace E. Oates (1987), "Assistance to the Poor in a Federal System," *Journal of Public Economics*, Vol. 32, p. 307-330
- Calmfors, Lars, John Driffil, Seppo Honkapohja en Francesco Giavazzi (1988), "Bargaining Structure, Corporatism and Macroeconomic Performance," *Economic Policy*, Vol. 3, No. 6, p. 13-61
- Cantillon, Bea (2004), "From Belgium: Bea Cantillon on Lessons from the US, What Future for the Dutch Welfare State in Europe? Lessons from American Social Federalism," Ch. 9 in De Gier, De Swaan en Ooijens (eds.), *Dutch Welfare reform in an Expanding Europe, The Neighbour's View*, Het Spinhuis, Amsterdam, p.171-199
- Coevering, Clement van de (2003), "Structural Convergence and Monetary Intergation in Europe," De Nederlandsche Bank, *MEB Series, No. 2003-20*
- Cremer, Helmuth en Pierre Pestieau (2004), "Factor Mobility and Redistribution a Survey" in Henderson en Thisse (eds.), *Handbook of Regional and Urban Economics*, Vol. 4, Elsevier, Amsterdam, 46 p.
- Eijffinger, Sylvester C.W. en Jakob de Haan (2000), *European Monetary and Fiscal Policy*, Oxford University Press, Oxford
- Figuieres, Charles en Jean Hindriks (2002), "Matching Grants and Ricardian Equivalence," *Journal of Urban Economics*, Vol. 52, p. 177-191
- Geelhoed, L.A. (2004), "Economisch, Monetair en Sociaal Beleid," in Kapteyn (eds.), *Het recht van de Europese Unie en van de Europese Gemeenschappen*, Kluwer, Deventer, Hfd. X, p. 735-926
- Gordon, Roger H. (1983), "An Optimal Taxation Approach to Fiscal Federalism," *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 98, No. 4, p. 567-586
- Goudswaard, Kees en Koen Caminada (2003), "Convergence of Social Protection Reviewed," in A.R. Ros (eds.) *Ontwikkeling en Overheid*, Sdu, Den Haag, p. 97-105
- Goudswaard, Kees en Bart van Riel (2004), "Social Protection in Europe: Do We Need More Co-ordination?" *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, Vol. 20, No. 3, p. 236-248
- Hindriks J. en G.D. Myles (2004), *Intermediate Public Economics*, The MIT Press, Cambridge, Hfd. 19 en 20, p. 457-506
- Hines, James R. Jr. en Richard H. Thaler (1995), "Anomalies: The Flypaper Effect," *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 9, No. 4, p. 217-226
- Krugman, P. (1991), *Geography and Trade*, Cambridge, Mass., MIT Press.
- Leite-Monteiro Manuel (1997), "Redistributive Policy with Labour Mobility Across Countries," *Journal of Public Economics*, Vol. 65, p. 229-244
- Lejour, Arjan M. en Harrie A.A. Verbon (1994), "Labour Mobility and Decision Making on Social Insurance in an Integrated Market," *Public Choice*, Vol. 79, p. 161-185
- Lejour, Arjan M. en Harrie A.A. Verbon (1997), "Tax Competition and redistribution in a Two-Country Endogenous-Growth Model," *International Tax and Public Finance*, Vol. 4, p. 485-497
- Mau, Steffen (2005), "Democratic Demand for a Social Europe? Preferences of the European Citizenry," *International Journal of Social Welfare*, Vol. 14, p. 76-85
- Mooij, Ruud de (2006), "Reinventing the Welfare State," *CPB Bijzondere Publicatie*, No. 60, 222 p.
- Musgrave, R.A. (1959), *The Theory of Public Finance*. New York, McGraw Hill
- Niskanen, W.A. (1968), "The Peculiar Economics of Bureaucracy," *American Economic Review*, Vol. 57, No. 2, p. 293-321
- Oates, Wallace E. (1972), *Fiscal Federalism*, New York, Harcourt Brace Jovanovich
- Oates, Wallace E. (2005), "Towards a Second-Generation Theory of Fiscal Federalism," *International Tax and Public Finance*, Vol. 12, p. 349-373
- Pauly, Mark V. (1973), "Income Redistribution as a Local Public Good," *Journal of Public Economics*, Vol. 2, p. 35-58

- Perotti, R. (2001), "Is a Uniform Social Policy Better? Fiscal Federalism and Factor Mobility," *American Economic Review*, Vol. 91, p. 596-610
- Sakellariopoulos, Theodoros (2005), "Social Federalism. Subsidiarity and Open Method of Co-ordination," *I Working Papers*, No. 56, 24 p.
- Sinn, Hans-Werner en Wolfgang Ochel (2003), "Social Union, Convergence and Migration," *Journal of Common Market Studies*, Vol. 41, No. 5, p. 869-896
- Tanzi, Vito (2001), "Pitfalls on the Road to Fiscal Decentralization," *Carnegie Endowment Working Papers*, Vol. 19, 16 p.
- Wildasin, D. (1991), "Income Redistribution in a Common Labor Market," *American Economic Review*, Vol. 81, p. 757-774

Levenslooparrangementen, maatschappelijke participatie en economische consequenties

Maroesjka Versantvoort

"The life course is a multi-faceted phenomenon. It involves a complex interplay among psychological orientations and behaviors; past experiences and future actions; age and cohort influences; network, historical, and institutional contexts that provide an environment of opportunities and constraints; and the interconnections among social roles that change over time in that environment" (Macmillan & Eliason, 2003).

1. Inleiding

Aanleiding

De Nederlandse maatschappij verandert als gevolg van trends als vergrijzing, internationalisering en individualisering. Een gevolg hiervan is dat het stelsel van sociale zekerheid niet meer (voldoende) aansluit bij die veranderde samenleving (zie De Mooij, 2006, Leijnse et al., 2002). Bij ongewijzigd beleid zal dit zich mogelijk op lange termijn uiten in:

- *een (verdergaande) discrepantie tussen preferenties van de bevolking en de opzet/vormgeving van het stelsel van sociale zekerheid;*

Zo is de afgelopen jaren de idee gegroeid dat de scheidslijn tussen risico's die mensen overkomen zoals ziekte en werkloosheid (ook wel exogene risico's genoemd) en risico's die mensen zelf kiezen of beïnvloeden zoals ouderschap of studie (ook wel endogene of *manufactured* risico's genoemd), welke ten grondslag ligt aan de verantwoordelijkheidsverdeling in het huidige stelsel van sociale zekerheid in Nederland, moeilijk te handhaven valt (zie bijvoorbeeld Putman et al., 2002, Bovenberg, 2003, De Beer, 2005). Daarnaast is het beeld ontstaan dat de maatschappelijke waardering van bepaalde endogene risico's, zoals zorg voor kinderen of hulpbehoevenden, veranderd is (zie De Beer, 2005). Het is de vraag in hoeverre het uitgangspunt dat zorg voor kinderen en andere hulpbehoevenden niet als verzekerbare risico's beschouwd worden, (nog) aansluit bij de huidige situatie en opvattingen van de Nederlandse bevolking. Deze ontwikkelingen ondermijnen volgens sommigen de legitimiteit van de verzorgingsstaat (zie bijvoorbeeld De Mooij, 2006).

- *onhoudbare overheidsfinanciën en spanningen in de samenleving tussen een groeiende oudere generatie die afhankelijk is van collectief gefinancierde regelingen en een kleiner wordende jongere generatie die hiervoor betaalt via belastingen* (zie De Mooij, 2006, CPB, 2005);
- *langdurige inactiviteit bij onder meer uitkeringsgerechtigden, ouderen en vrouwen* (zie De Mooij, 2006, Bovenberg, 2006).

Deze punten vormen aanleiding tot herbezinning van het stelsel van sociale zekerheid in Nederland.

Het Kabinet geeft in haar notitie "Nieuwe accenten op het terrein van werk en inkomen" omtrent Arbeid en Sociale Zekerheid een door haar gewenste richting aan. Zij stelt dat de houdbaarheid van instituties en arrangementen voor de arbeidsmarkt en sociale zekerheid een stelsel vereist dat *flexibel is, dat vraag naar en aanbod van arbeid stimuleert, en dat de productiviteit en kwaliteit van arbeid bevordert*. Doelstelling is een stelsel, dat een hoge participatiegraad onder alle geledingen van de bevolking combineert met een hoge productiviteitsgroei en een effectieve armoedebestrijding (zie Stukken aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal 29804). Mede ter verwezenlijking van deze doelstelling is begin dit jaar de levensloopregeling als vernieuwing in het stelsel van sociale zekerheid aangebracht.

De vraag is nu in hoeverre deze levensloopregeling in het bijzonder en het levensloopconcept in algemeenheid, kansen bieden voor verdergaande hervormingen van het stelsel die bijdragen aan de verwezenlijking van de doelstelling van participatie- en productiviteitstimulering en tevens tegemoetkomen aan bovengenoemde punten. Dit onderzoek tracht inzichten/bouwstenen te verschaffen om deze vraag te kunnen beantwoorden.

De algemene achterliggende vraag bij dit onderzoek is dan ook:

Op welke wijze kan levensloopbeleid zodanig vorm gegeven worden dat deze:

- aansluit bij de maatschappelijke trends van vergrijzing, individualisering en internationalisering;
- verstoringen in huidige 'incentives' in de sociale zekerheid om te participeren vermindert en bijdraagt aan productiviteitsgroei.

Twee insteken en deelonderzoeken

Om deze veelomvattende vraag te kunnen beantwoorden zijn verschillende inzichten nodig. Deze betreffen niet alleen inzichten in de werking van levensloopbeleid/arrangementen, maar ook in het verschijnsel levensloop an sich en de factoren die ten grondslag liggen aan variaties daarin.

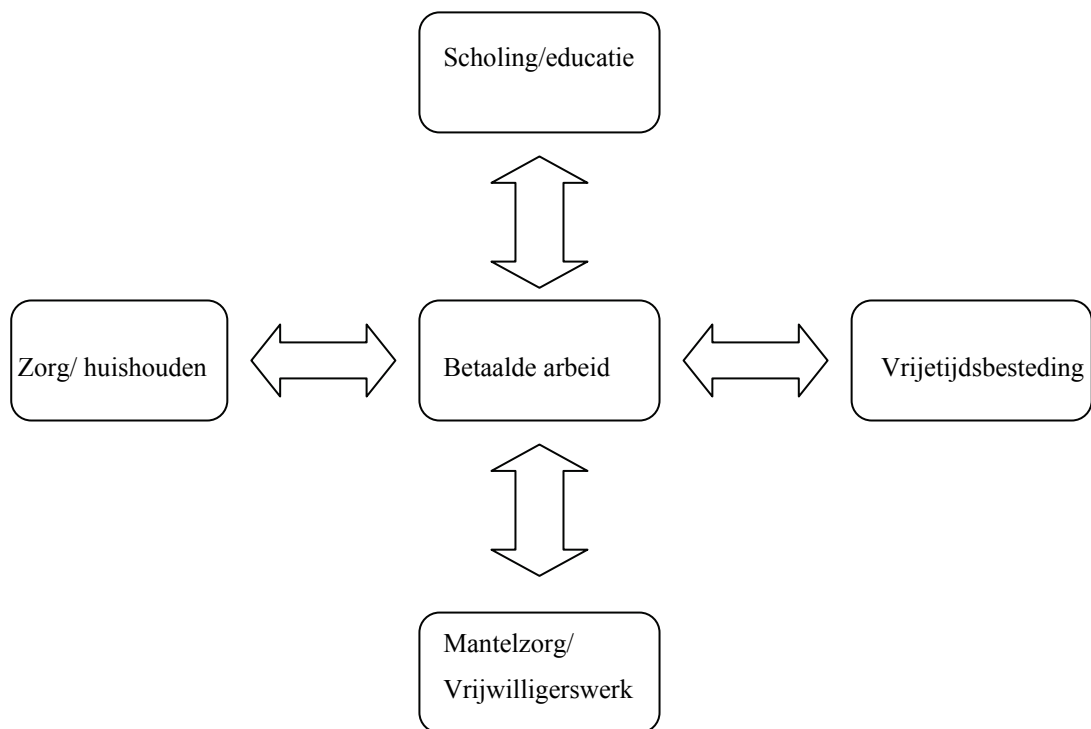
In deze notitie worden twee deelonderzoeken voor de komende jaren voorgesteld. Elk deelonderzoek richt zich op een deelgebied van de algemene vraagstelling. Het eerste deelonderzoek richt zich op een van de veronderstellingen die (althans bij sommigen) achter het huidige levensloopbeleid in Nederland verscholen ligt, namelijk dat loopbaanonderbrekingen op de lange termijn leiden tot meer welvaart. Dit deelonderzoek betreft een onderzoek naar de lange en korte termijn effecten voor participatie, productiviteit en inkomen van loopbaanonderbrekingen voor werknemers, werkgevers en de maatschappij. Middels de levensloopregeling worden immers loopbaanonderbrekingen mogelijk gemaakt. De te verwachten gevolgen van dergelijke loopbaanonderbrekingen zijn vooralsnog echter nauwelijks geconcretiseerd in discussies over de regeling tot dus ver. Dit onderzoek tracht inzichten te bieden in de lange en korte termijn effecten van loopbaanonderbrekingen, waarbij specifieke aandacht uitgaat naar de:

- gevolgen voor *verschillende actoren/belanghebbenden* (werknemers, werkgevers, maatschappij);
- gevolgen van *verschillende vormen* van loopbaanonderbreking (educatie, (mantel)zorg, werkloosheid, vrije tijd en reizen, etc);
- invloed *duur* van loopbaanonderbreking (x maand(en), ..., x jaren);
- invloed *periode* van loopbaanonderbreking (begin carrière,, eind carrière);
- invloed *intensiteit* van loopbaanonderbreking (deeltijd, voltijd);
- invloed *organisatorische omgeving* (bedrijf, bedrijfstak, etc.);
- invloed mate van *institutionalisering* van loopbaanonderbreking.

Inzicht in deze gevolgen biedt mogelijkwerwijs handvatten bij een nadere overdenking (verdieping en verbreding) van de levensloopregeling, bijvoorbeeld ten aanzien van recente voorstellen tot een *differentiatie* in fiscale faciëring (zie Goudswaard, 2006). Immers, dit deelonderzoek tracht duidelijk te maken wat de (maatschappelijke) effecten van *verschillende* vormen van loopbaanonderbreking zijn voor *verschillende* actoren en maakt daarmee verschillen in (maatschappelijke) gevolgen van loopbaanonderbrekingen wegens bijvoorbeeld zorg, vrije tijd en educatie inzichtelijk.

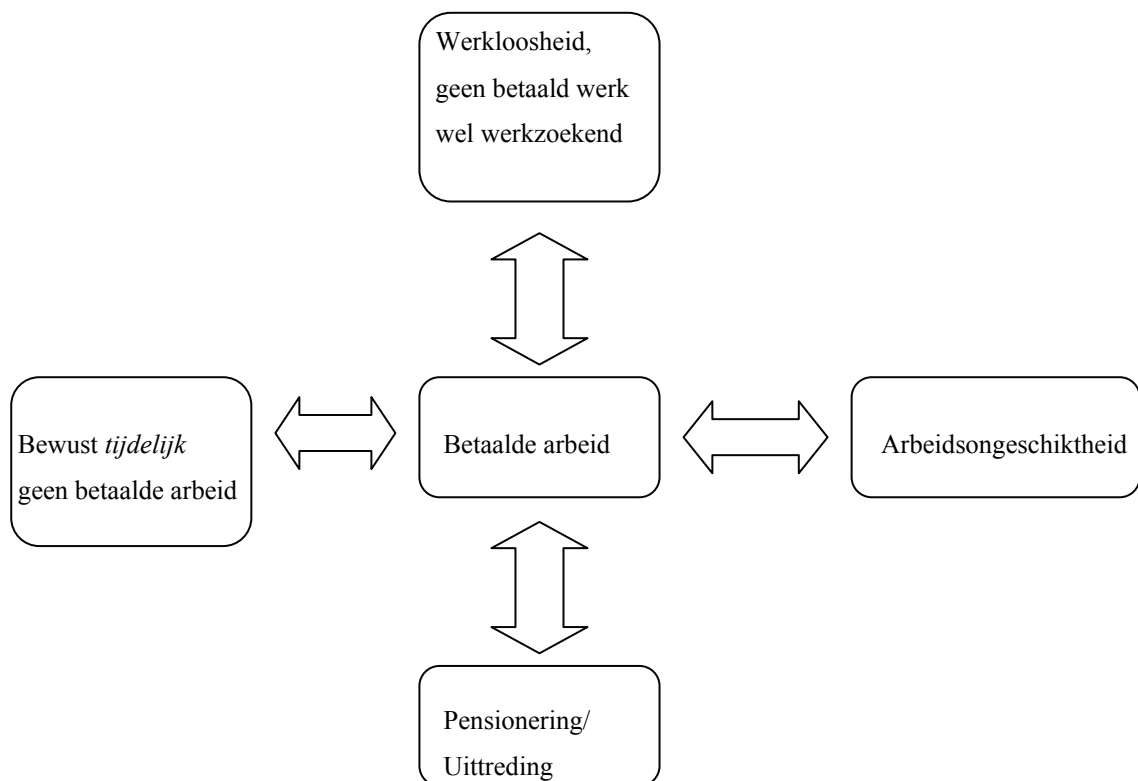
Het tweede deelonderzoek probeert inzicht te verkrijgen in de relatie tussen levenslooparrangementen en variaties in levenslopen in een *internationaal en historisch perspectief*. Wat kunnen we leren van de ervaringen in andere landen en wat is de relatieve invloed van levenslooparrangementen op de invulling van levenslopen van mensen (op de transitie die mensen maken gedurende hun levensloop)? Dit deelonderzoek betreft een internationaal vergelijkend onderzoek naar de effecten van levenslooparrangementen op transitie op de transitionele arbeidsmarkt gedurende de levensloop van mensen. Daarbij worden twee typen transitie onderscheiden: transitie tussen betaalde arbeid en andere vormen van maatschappelijke participatie en transitie tussen betaalde arbeid en andere arbeidssituaties. In onderstaande figuren worden deze transitiemogelijkheden geïllustreerd.

Figuur 1: Transitionele arbeidsmarkt – verschillende vormen van maatschappelijke participatie

Bron: Eigen aanpassingen van Schmid, 1995, 2006

Figuur 2: Transitionele arbeidsmarkt – verschillende arbeidssituaties

Bron: Eigen aanpassingen van Schmid, 1995, 2006

Onder maatschappelijke participatie wordt verstaan: het vervullen van sociale en maatschappelijke rollen op het gebied van betaald werk, school/opleiding, vrijwilligerswerk, sociale relaties en mantelzorg, vrijetijdsbesteding en gezin/huishouden (zie Heijmans en Rijken, 2005). Onder arbeidssituatie wordt verstaan: een situatie die een verbintenis met de arbeidsmarkt kent in het heden of het verleden. Naast betaalde arbeid gaat het dan om de volgende situaties: werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, pensionering en uittreding, en bewust tijdelijke non participatie. Verschillende transitie tussen arbeidssituaties impliceren dat ook een transitie tussen vormen van maatschappelijke participatie mogelijk wordt gemaakt. Door deze verwevenheid lijkt het zinvol het onderscheid tussen de vormen van transitie (dus tussen arbeidssituaties en tussen vormen van maatschappelijke participatie) op voorhand te maken. Zo kan de (gehele of gedeeltelijke) transitie tussen betaalde arbeid en zorg mogelijk gemaakt worden door een transitie tussen betaald werk en werkloosheid, tussen betaald werk en bewust tijdelijke non-participatie op de arbeidsmarkt, tussen betaald werk en uittreding en mogelijk ook tussen betaald werk en arbeidsongeschiktheid. Wanneer naast de transitie tussen betaald werk en werkloosheid de transitie tussen betaald werk en zorg geplaatst zou worden, dan reist de vraag in hoeverre het eigenlijk om verschillende typen transitie gaat.

Onder levenslooparrangementen wordt verstaan: institutionele arrangementen die condities scheppen om transitie op de transitionele arbeidsmarkt *van* betaalde arbeid *naar* andere vormen van maatschappelijke participatie en andere arbeidssituaties *én vice versa* mogelijk te maken gedurende de levensloop van mensen.

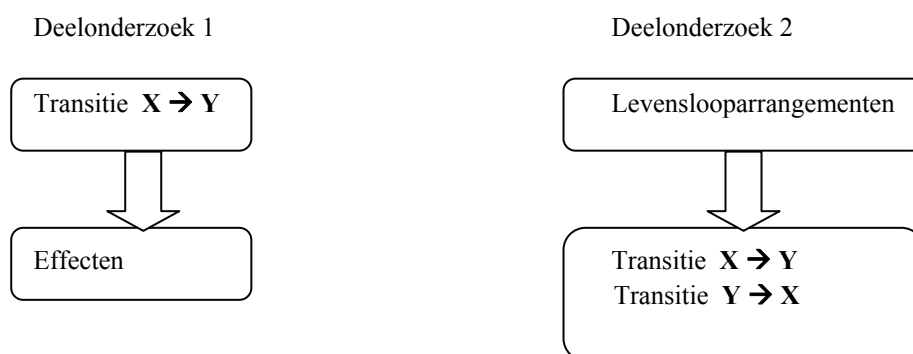
In deelonderzoek 2 zullen de levenslooparrangementen getypeerd/geclassificeerd worden aan de hand van een aantal dimensies. Daarbij gaat het in elk geval om de volgende dimensies:

- generiek/specifiek (maakt de regeling specifieke transitie mogelijk of richt deze zich op alle bovengenoemde transitie)
- sparen/verzekerden
- individueel/collectief
- termijn
- <<pm aanvullen>>

De twee deelonderzoeken staan op zich, maar zijn niet helemaal onafhankelijk. Terwijl het eerste deelonderzoek zich richt op de gevolgen van loopbaanonderbrekingen, of in andere woorden, op gevolgen van transitie op de transitionele arbeidsmarkt van betaalde arbeid naar andere vormen van maatschappelijke participatie, richt het tweede deelonderzoek zich op het inzichtelijk maken van de effecten die levenslooparrangementen kunnen hebben op verschillende transitie op de transitionele arbeidsmarkt.

In onderstaande figuur wordt deze relatie in grote lijnen aangegeven voor een overgang tussen betaalde arbeid (X) en een andere vorm van maatschappelijke participatie (Y).

Figuur 3: Samenhang deelonderzoeken

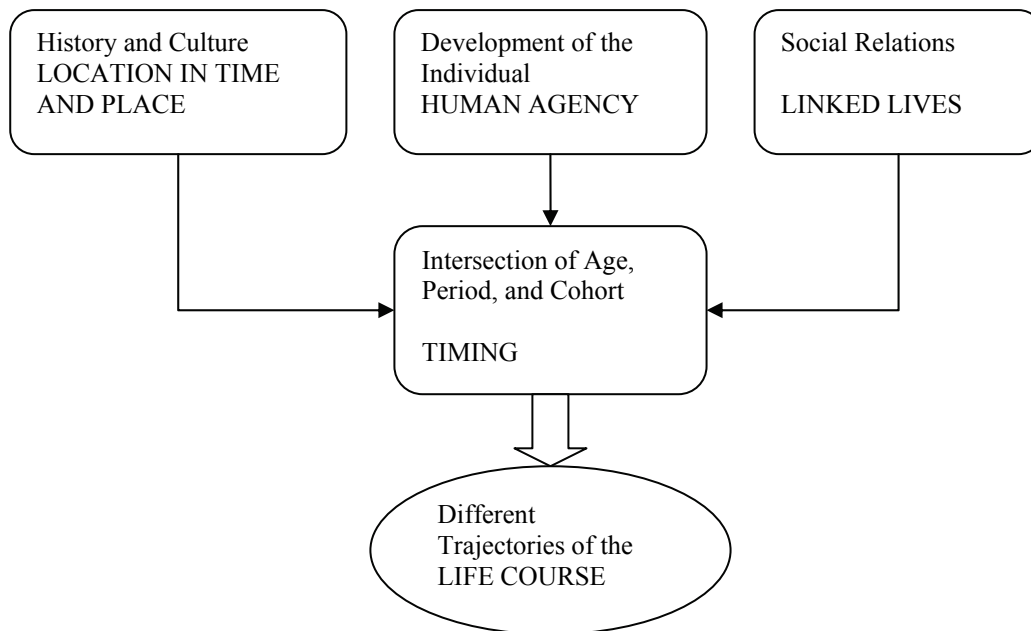

In het vervolg van deze notitie zal nader ingegaan worden op beide deelonderzoeken. In de volgende paragraaf zal echter eerst nader ingegaan worden op de conceptualisering van het begrip levensloop en zal een conceptueel kader geschetst worden dat de basis vormt voor (en daarmee ook de samenhang aangeeft tussen) de verschillende deelonderzoeken.

Conceptualisering levensloop

Het lijkt zinvol aan te sluiten bij de conceptualisering van het begrip levensloop door Giele en Elder (1998). Zij onderscheiden een aantal basiselementen in levensloponderzoek, welke in onderstaande figuur worden aangegeven.

Figuur 4: Conceptueel kader begrip levensloop

Bron: Eigen aanpassingen van Giele en Elder, 1998

Toelichting begrippen conceptueel kader

Location in time and place (history and culture)

Individueel en sociaal gedrag is *multilayered*; het komt tot stand in verscheidene en verschillende omgevingen. (*invloed tijd en omgeving*)

Linked lives (social integration)

Alle vormen van gedrag interacteren en beïnvloeden elkaar, niet alleen op het individuele niveau, maar ook als resultaat van contact met andere personen. (*individuele en collectieve padafhankelijkheid*)

Human agency (individual goal orientation)

Individen en groepen streven er naar hun behoeften te bevredigen/ hun nut te maximaliseren, waardoor zij hun leven op een bepaalde manier organiseren en op een bepaalde manier beslissingen nemen rond een aantal doelstellingen. (*latente factoren, structuren*)

Timing of lives (strategic adaptation)

Bij het nastreven van hun doelstellingen reageren individuen en groepen op externe gebeurtenissen, maar nemen zelf ook initiatief en zetten daartoe middelen in. De *timing* van gebeurtenissen (*live events*) kan worden beschouwd als een passieve en actieve *adaptation* om

zowel individuele als collectieve doelen te bereiken. Wat iemands' motivatie, netwerk of omgeving ook mag zijn, deze elementen komen samen door de individuele *adaptation* aan concrete situaties en gebeurtenissen.

De hiervoor in het kort aangegeven deelonderzoeken sluiten aan bij verschillende elementen die in de figuur zijn aangegeven. Zo richt deelonderzoek 1 zich op de analyse van padafhankelijkheid, waarbij beperkte aandacht uitgaat naar/gecorrigeerd wordt voor de omgeving. Daarbij wordt zowel rekening gehouden met individuele padafhankelijkheid als collectieve. Immers, de vraag wat de gevolgen zijn van loopbaanonderbrekingen voor de arbeidscarrière betreft een analyse van individuele padafhankelijkheid. Analyse van collectieve padafhankelijkheid vindt bijvoorbeeld plaats door een multi-level analyse uit te voeren waarbij rekening gehouden wordt met het bedrijfs- of bedrijfstakniveau waarop individuen participeren. Deelonderzoek 2 besteedt meer aandacht aan de analyse van de invloed van de omgeving (historisch en institutioneel) en tracht ook te komen tot een vorm van synthese middels de voorgestelde APC-analyse (in sectie 3 wordt dit nader uiteengezet).

2. Deelonderzoek 1 – (Maatschappelijk) nut loopbaanonderbrekingen

Maatschappelijke aanleiding

Discussies over de transitionele arbeidsmarkt en levensloopbeleid vooronderstellen dat in de toekomst vaker sprake zal zijn van kortstondige en/of partiële loopbaanonderbrekingen. Werknemers zullen, aldus deze vooronderstelling, vaker hun betaalde loopbaan afwisselen met perioden van zorg, scholing of kortdurende werkloosheid (zie Román en Schippers, 2005b, p.131). Met de levensloopregeling worden werknemers mogelijkheden geboden voor een toekomstige, gefinancierde loopbaanonderbreking. Een veronderstelling achter deze regeling is dat met het bieden van een loopbaanonderbreking de druk in de "zomer" van het bestaan enigszins kan worden verminderd, waardoor de kans op vroegtijdige uittreding eveneens kan worden verkleind. Voorafgaand aan de invoering van de regeling is de vraag of de levensloopregeling beschouwd dient te worden als een individueel of een *mixed* goed menigmaal onderwerp van (beleids)discussies geweest (zie bijvoorbeeld Plantenga, 2004). Daarbij werd als mogelijke externaliteit van de regeling een hogere arbeidsparticipatie (zie Plantenga, 2004) genoemd. Het is echter opmerkelijk dat deze discussie grotendeels is gevoerd zonder duidelijke inzichten in de lange termijn (participatie-, inkomens- en productiviteits)effecten van loopbaanonderbrekingen in het algemeen en van gesubsidieerde/ publiek gefinancierde loopbaanonderbrekingen in het bijzonder en eveneens zonder (ruime) aandacht voor de diversiteit in loopbaanonderbrekingen die de regeling mogelijk maakt en de diversiteit in mogelijke effecten die daarvan het resultaat is. Gezien de focus in discussies over hervormingen in de sociale zekerheid op economische robuustheid van het stelsel (zie CPB, 2005) en op participatie- en productiviteitsgroei, lijkt het inzichtelijk maken van de gevolgen van loopbaanonderbrekingen die mogelijk gemaakt worden door de levensloopregeling -als significante vernieuwing in het huidige stelsel- wenselijk.

Wetenschappelijke aanleiding

In de internationale literatuur zijn verschillende studies bekend waarin de inkomenseffecten van loopbaanonderbrekingen zijn onderzocht (zie bijvoorbeeld Budig en England, 2001, Albrecht et al., 1999, Waldfogel, 1997, 1998a, 1998b, Light en Ureta (1995), Kim en Polachek, 1994, Gronau (1988), Cocoran et al., 1983). Ook voor Nederland en België is recent een aantal onderzoeken op dit terrein verricht door de OSA (Román, 2006, Román et al., 2006, Román en Schippers, 2005a, 2005b, Vlasbom en Schippers, 2005). Wat opvalt in deze studies is de sterke focus op de effecten (meestal looneffecten en in beperkte mate participatie-effecten) voor vrouwen en op loopbaanonderbrekingen ten behoeve van het krijgen en opvoeden van kinderen en de relatief beperkte aandacht voor de effecten van andere vormen van loopbaanonderbreking zoals educatie, mantelzorg of (wereld)reizen. Daarnaast wordt nauwelijks aandacht besteed aan de gevolgen van loopbaanonderbrekingen voor arbeidsproductiviteit. Een onderzoek naar de lange termijn effecten van *verschillende typen loopbaanonderbrekingen* (ten behoeve van zorg, educatie mantelzorg en

vrijwilligerswerk en vrije tijd) in *breed perspectief* (i.e. zowel voor werknemers, maar ook voor hun werkgevers en de maatschappij), waarbij expliciet aandacht besteed wordt aan de *productiviteitsvraag* zorgt mogelijk voor de verkrijging van een aanvullend/completer beeld.

Recent is door Román (2006) onderzocht wat de inkomens- en participatie-effecten van loopbaanonderbrekingen (volledig of gedeeltelijk) zijn voor Nederlandse vrouwen. Ook is onderzocht –op basis van data over België – wat de effecten zijn van institutionalisering van loopbaanonderbrekingen. Het in deze notitie voorgestelde onderzoek zal naar verwachting complementair zijn aan het onderzoek van Román, in die zin dat de focus ligt op de effecten van verschillende typen loopbaanonderbrekingen, op de gevolgen voor werknemers, werkgevers en de maatschappij, op productiviteitseffecten en dat ruime aandacht besteed zal worden aan de invloed van de organisatorische omgeving (type bedrijf, bedrijfstak, sector) van de werknemer met een loopbaanonderbreking.

Theoretische aangrijpingspunten

De economie kent geen “theorie van de loopbaanonderbrekingen”. Wel bieden verschillende theorieën aanknopingspunten. Volgens de theorie van het menselijk kapitaal (Mincer, 1974, Mincer en Ofek, 1982 (en Chiswick, 2003 voor een overzicht van Mincer’s ideeën hieromtrent) hangt de verdien capaciteit van een werknemer af van het totaal aan kennis en vaardigheden waarover die werknemer beschikt. Gedurende de periode van loopbaanonderbreking (en dus nonparticipatie) treedt een vermindering van de verdien capaciteit op als gevolg van het niet gebruiken van kennis en vaardigheden.

Ook de theorie van de “new home economics” van Becker (1991) biedt aanknopingspunten. Becker stelt dat vrouwen met kinderen mogelijk minder productief zijn in hun werk dan vrouwen zonder kinderen, omdat vrouwen met kinderen een grotere kans hebben om vermoeid hun werk te verrichten vanwege verplichtingen thuis. Eén veronderstelling binnen deze theorie is dat vrouwen zonder kinderen in vergelijking met vrouwen met kinderen meer vrije uren besteden aan vrije tijd en ontspanning en minder aan huishoudelijk werk en kinderopvang, en dat vrije tijd en ontspanning minder energie kosten, waardoor zij meer energie kunnen steken in hun werk en productiever zijn. Voor vrouwen met kinderen daarentegen is de kans groter dat zij tijdens hun werk in gedachten bezig zijn met hun kinderen en zich ziek melden wanneer hun kinderen ziek zijn, zo is de idee.

Wanneer tegen deze achtergrond nagedacht wordt over loopbaanonderbrekingen, dan is het niet ondenkbaar dat loopbaanonderbrekingen voor werknemers met kinderen zorgen voor een minder negatieve invloed van het krijgen van kinderen op inkomensontwikkeling en baankansen. Immers, loopbaanonderbrekingen bieden mogelijkheden om meer tijd vrij te maken voor ontspanning, rust en zorg voor zieke kinderen. Het gevolg daarvan zou kunnen zijn dat de productiviteit van loopbaanonderbrekers met kinderen hoger is dan die van werknemers met kinderen die hun loopbaan niet onderbroken hebben.

Volgens de statistische discriminatietheorie (Arrow, 1973, geciteerd in Román en Schippers, 2005b, Budig en England, 2001) trachten werkgevers op zo goedkoop mogelijk wijze inzicht te krijgen in de toekomstige productiviteit van potentiële werknemers. Op deze wijze kunnen *face values* (man of vrouw, jong of oud, maar ook met of zonder loopbaanonderbrekingen) worden geïnterpreteerd als indicatoren voor de productiviteit. De werkgever baseert zich daarbij op vorige statistische ervaringen; ervaringen die hij of anderen eerder met leden van een bepaalde groep heeft opgedaan. Het loon en de baan die aan een loopbaanonderbreker worden aangeboden, is afgestemd op het aldus opgemaakte beeld van de productiviteit.

Uitgaande van *tournament modellen* en specifiek de paardenrace variant daarbinnen (zie Román en Schippers, 2005b, Rosenbaum, 1976, 1979) kan de veronderstelling dat loopbaanonderbrekingen op de lange termijn leiden tot hogere baankansen en inkomen opgemaakt worden. De idee is dat

mensen die gebruik maken van loopbaanonderbrekingen uiteindelijk een "langere adem" hebben en meer energie over hebben om aan het eind van hun carrière nog te kunnen promoveren.

Bovenstaande theoretische inzichten bieden aanleiding tot de formulering van een aantal algemene hypothesen over het nut van loopbaanonderbrekingen. Opvallend hierbij is dat deze theorieën niet eenduidig zijn in de richting van de te verwachten effecten van loopbaanonderbrekingen. Zo kunnen loopbaanonderbrekingen de baankansen, het inkomen en de productiviteit ten goede komen volgens *tournament modellen (specifiek paardenrace variant)*, terwijl de human capital theorie uitgaat van een tegengestelde relatie. De theorie van de new home economics ziet een positieve relatie, maar koppelt deze aan het krijgen en opvoeden van kinderen; door loopbaanonderbrekingen zullen de negatieve effecten van het krijgen en opvoeden van kinderen minder negatief zijn.

Hoewel deze theorieën ingaan op de algemene relatie tussen loopbaanonderbrekingen enerzijds en baankansen, inkomen en productiviteit anderzijds, blijft een aantal vraagstukken/achterliggende factoren onbesproken. Dan gaat het bijvoorbeeld om de vraag in hoeverre deze effecten afhangen van de mate van institutionalisering van de loopbaanonderbreking, de wijze van financiering van het verlof en de tijdsbesteding tijdens de loopbaanonderbreking (zijn bijvoorbeeld de effecten verschillend voor mensen die hun loopbaanonderbreking grotendeels invullen met vrije tijd en ontspanning, met educatie of met huishoudelijk werk en zorg?).

De ontwikkeling van een passend conceptueel kader voor de analyse van de (maatschappelijke) lange termijn effecten van loopbaanonderbrekingen lijkt daarom een uitdaging én voorwaarde voor het verkrijgen van inzicht in de gevolgen van verschillende vormen van loopbaanonderbreking.

Doel

Het verschaffen van inzicht in de maatschappelijke effecten van loopbaanonderbrekingen en het ontwikkelen van een passend conceptueel kader daartoe.

Vraagstelling

Wat zijn de lange termijn effecten van een loopbaanonderbreking voor werknemers, werkgevers en de maatschappij?

Subvragen:

- Welke effecten van loopbaanonderbrekingen kunnen worden onderscheiden voor werknemers, werkgevers en de maatschappij?
- In hoeverre verschillen effecten voor verschillende vormen van verlof/uittrekking (zorg voor kinderen, mantelzorg, educatie, (wereld)reizen en overig vrije tijd, werkloosheid, ziekte en ouderdom)? In hoeverre zijn effecten afhankelijk van de tijdsbesteding tijdens de loopbaanonderbreking?
- In hoeverre verschillen effecten voor betaald en onbetaald verlof? In hoeverre zijn effecten afhankelijk van de wijze van financiering/ de financierder/ de mate van institutionalisering van het verlof/de verloffregeling? Wat is de invloed van de risico- en verantwoordelijkheidsverdeling ten aanzien van het verlof?
- In hoeverre verschillen effecten voor volledige of gedeeltelijke loopbaanonderbreking?
- In hoeverre verschillen effecten voor vrijwillige en onvrijwillige loopbaanonderbrekingen?
- In hoeverre zijn effecten afhankelijk van de organisatorische omgeving (type werkgever)?
- In hoeverre verschillen effecten voor verschillende typen werknemer (getypeerd naar opleiding, ervaring, leeftijd en leefsituatie)?
- In hoeverre verschillen effecten voor vrijwillige en onvrijwillige loopbaanonderbrekingen?
- Wat is de invloed van de duur van het verlof?
- Wat is de duur van de effecten van de loopbaanonderbreking?

Aanpak

Om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden, wordt gekozen voor een aanpak die uit literatuurstudie (van zowel theoretische als empirische literatuur), paneldata analyse en multi-level analyse bestaat. Gezien de breedheid van het vraagstuk wordt gestart met internationaal literatuuronderzoek. Met paneldata-onderzoek kan vervolgens aanvullend specifiek voor Nederland de invloed van loopbaanonderbrekingen op baankansen, inkomen en productiviteit onderzocht worden. Een mogelijk aantrekkelijke aanvulling vormt een differences-in-differences analyse. Bij deze analyse worden de verschillen tussen participatie, inkomen en productiviteit van groepen (bijvoorbeeld tussen vrouwen en mannen of tussen vrouwen van verschillende leeftijden) als uitgangspunt. Middels multi-level analyse (ook hierarchical linear modelling genoemd) wordt onderzocht wat het belang van de organisatorische omgeving is bij de gevolgen die ondervonden worden van loopbaanonderbrekingen. Multi-level analyse houdt expliciet rekening met de geneste structuur van de voor dit onderzoek te gebruiken data. Werknemers zijn immers werkzaam bij een bepaald bedrijf, dit bedrijf behoort tot een bepaalde bedrijfstak, etc. Met behulp van multi-level analyse kan informatie worden verkregen over de relaties tussen loopbaanonderbrekingen en participatie, inkomen en productiviteit binnen en tussen de niveaus. Door expliciet rekening te houden met de geneste structuur van de data worden statistische fouten vermeden die juist ontstaan door het negeren van de hiërarchische structuur.

Verschillende datasets kunnen voor deze analyses gebruikt worden, elk met eigen voor- en nadelen. Deze zijn IPO, SEP, EBB en SSB.

Een alternatieve aanvullende kwantitatieve analyse zou kunnen bestaan uit de analyse van tijdsbestedingsdata (MTUS) op groepsniveau. Een voordeel hiervan is dat data voor meerdere landen beschikbaar zijn en dat zichtbaar is waartoe de loopbaanonderbreking dient (vrije tijd, mantelzorg, zorg voor kinderen, educatie, vrijwilligerswerk, reizen, etc...). Verder is deze (complete) dataset nog nauwelijks gebruikt in (levensloop)onderzoek in Nederland, waardoor gebruik van deze dataset tot mogelijk nieuwe inzichten leidt. Een nadeel is dat het geen paneldata betreft, maar longitudinale data. Een mogelijkheid om tegemoet te komen aan dit nadeel is het uitvoeren van de analyse op groepsniveau.

In onderstaand tekstkader worden de relevante kenmerken van deze datasets aangegeven. In overleg met het CBS en het SCP wordt bekeken welke dataset het meest toereikend is.

Overzicht relevante datasets en kenmerken

IPO: panel (75.000 personen), redelijk lange looptijd (vanaf 1989), ruime informatie over inkomensontwikkeling, enige informatie over participatie, gebrekkige informatie over (oorzaken van) loopbaanonderbrekingen, gebrekkige informatie over (levens)loopbaan

EBB: geen panel (50.000 huishoudens, 85.000 personen), redelijk lange looptijd (vanaf 1987), ruime informatie over participatie, redelijk ruime informatie over inkomen, ruime informatie over (oorzaken van) loopbaanonderbrekingen, ruime informatie over arbeidsmarktpositie en arbeidsmarktverleden van respondenten

SEP – ECHP: panel (5000 huishoudens, 8000 personen), redelijk lange looptijd (1984-2002), ruime informatie over participatie, redelijk ruime informatie over inkomen, ruime informatie over (oorzaken van) loopbaanonderbrekingen

SSB: panel, relatief korte looptijd (1999-2004), ruime informatie over participatie, in- en uitstroomkansen, redelijk ruime informatie over inkomen, redelijk ruime informatie over (oorzaken van) loopbaanonderbrekingen

TBO – MTUS: geen panel, lange looptijd (1965 -), ruime informatie over participatie, beperkte informatie over inkomen, zeer ruime informatie over (oorzaken van) loopbaanonderbrekingen

CENTERPanel: panel (2000 huishoudens), redelijk lange looptijd (vanaf 1991), ruime informatie over participatie, leefsituatie en leefstijl, redelijke informatie over inkomen

3. Deelonderzoek 2 – Invloed levenslooparrangementen op transitie in de transitionele arbeidsmarkt in een internationale en historische context

Maatschappelijke aanleiding

In discussies over hervormingen van de sociale zekerheid wordt met regelmaat aangegeven dat het levensloopconcept verder geïntegreerd zou moeten worden in het stelsel van sociale zekerheid. Inzicht in ervaringen uit andere landen, waar levenslooparrangementen op verschillende wijzen hun plaats hebben gekregen in het stelsel van sociale zekerheid, is daarbij onontbeerlijk. Daarbij gaat het in dit deelonderzoek om de invloed van deze arrangementen op transitie op de transitionele arbeidsmarkt. Zoals in sectie 1 is aangegeven betreft het hierbij transitie tussen verschillende vormen van maatschappelijke participatie en betaalde arbeid en tussen verschillende arbeidssituaties en betaalde arbeid. In sectie 1 is reeds aangegeven wat de ratio is achter deze tweedeling. Inzicht in deze relaties biedt input voor de hervormingsdiscussie, specifiek ten aanzien van de *activerende werking* van verschillende typen levenslooparrangementen. Om enig zicht te kunnen krijgen op de *netto* bijdrage aan arbeidsparticipatiegroei van levenslooparrangementen, dient evenwel ook in ogenschouw te worden genomen op welke wijze deze arrangementen bijdragen aan (tijdelijke) non-participatie. Daarom wordt in dit deelonderzoek voorgesteld de invloed van levenslooparrangementen op beide typen transitie te analyseren.

Om de invloed van levenslooparrangementen op transitie zo zuiver mogelijk in te kunnen schatten dient deze in een bredere, historische context beschouwd te worden. Het is immers niet ondenkbaar dat de werking van levenslooparrangementen verschillend is (geweest) voor verschillende leeftijdsgroepen, perioden, generaties (cohorten) en institutionele en economische omgevingen. Zo kan bijvoorbeeld de werking van een bepaald arrangement significant verschillend zijn voor dertigers in de jaren tachtig en voor dertigers in de jaren negentig. Inzicht in deze verschillen en de achterliggende factoren draagt bij aan het ontwerpen van passende/toegesneden arrangementen.

Wetenschappelijke aanleiding

Allereerst vormt de ontwikkeling van meerdimensionale indicatoren voor de opname van levenslooparrangementen in verklarend onderzoek een wetenschappelijke uitdaging voor dit deelonderzoek. Tot nu toe is veelal aangegeven (zie bijvoorbeeld Koopmans et al., 2003) dat – gezien de constatering dat levenslooparrangementen niet in één dimensie te vatten zijn – levenslooparrangementen moeilijk mee te nemen zijn in verklarend onderzoek.

Daarnaast vormt de analyse van tijdsbestedingspatronen, als proxy voor de patronen van maatschappelijke participatie, en de relatie tussen levenslooparrangementen en deze patronen een uitdaging. De aandacht voor (internationale) tijdsbestedingsdata is onder (arbeids)economen tot nu toe betrekkelijk gering, terwijl – zo wordt ook aangegeven door Hamermesh en Pfann (2005), Jacobsen en Koorenman (2005) en Klevmarken (2005) – deze data voor verscheidende vraagstukken voordelen bieden ten opzichte van “traditionele” data betreffende arbeidsparticipatie en concurrerende activiteiten. Zo is het met behulp van tijdsbestedingsdata mogelijk, zoals hierboven ook genoemd is, inzicht te verkrijgen in het relatieve belang van verschillende vormen van maatschappelijke participatie gedurende de levensloop van mensen aan de hand van de (gemiddelde) dagelijkse tijdsbesteding aan verschillende vormen van maatschappelijke participatie over verschillende perioden.

Een derde wetenschappelijke uitdaging vormt de analyse van patronen van maatschappelijke participatie in relatie tot de aanwezigheid van en de relatie met levenslooparrangementen middels een zogenaamde Age-Period-Cohort analyse om inzicht te verkrijgen in de invloed van individuele en historische tijd op de invloed van levenslooparrangementen op transitie op de transitionele arbeidsmarkt.

Doel

Verkrijgen van inzicht in de invloed van levenslooparrangementen bij de totstandkoming van transitie op de transitionele arbeidsmarkt gedurende de levensloop van mensen.

Onderzoeksvragen

1. *Op welke wijze(n) kunnen indicatoren voor levenslooparrangementen ontwikkeld worden die geschikt zijn voor opname in verklarende kwantitatieve analyses?*
2. *Wat is de invloed van levenslooparrangementen op transitie van en naar betaalde arbeid op de transitionele arbeidsmarkt?*
3. *In hoeverre verschillen leeftijdsgroepen, perioden en cohorten in gevoeligheid voor levenslooparrangementen? In hoeverre verschillen landen op dit punt?*

Data

Levenslooparrangementen hebben tegen de achtergrond van de idee van de transitionele arbeidsmarkt tot doel de overgangen tussen verschillende activiteiten/levenssferen over de levensloop te vergemakkelijken. Middels analyse van tijdsbestedingsdata is het mogelijk inzicht te verkrijgen in verschillende concurrerende vormen van maatschappelijke participatie (zoals betaalde arbeid, zorg voor kinderen, mantelzorg en vrijwilligerswerk, educatie en vrije tijdsbesteding) en de wijze waarop levenslooparrangementen op elk van deze participatievormen ingrijpen. Daarnaast geven tijdsbestedingsdata inzicht in het relatieve belang van verschillende vormen van maatschappelijke participatie. Immers, personen kunnen dagelijks op meerdere manieren maatschappelijk participeren. Hoofd- en nevenactiviteiten kunnen duidelijk onderscheiden worden en van een relatief belang worden voorzien. Het lijkt daarom voor de hand te liggen in elk geval (ook) tijdsbestedingsdata als input te hanteren. Geschikte tijdsbestedingsdata betreffen MTUS 5.0.1 en MTUS 5.5.2 (Multinational Time Use Study). Deze dataset betreft een geharmoniseerde multinationale dataset die gecoördineerd wordt door het *Institute for Social and Economic Research* (ISER) van de Universiteit van Essex. In bijlage I wordt aangegeven welke data opgenomen zijn in MTUS.

Deze dataset kent (zoals elke dataset) echter ook enige gebreken. Zo zijn landen als Zweden en Duitsland, die waardevolle vergelijkingen met Nederland mogelijk zouden kunnen maken, slechts in beperkte mate opgenomen. Een alternatieve dataset (waarbij echter slechts in beperkte mate informatie is opgenomen over verschillende vormen van maatschappelijke participatie en het belang daarvan) betreft de LIS/LES.

Aanpak

De aanpak bestaat uit de volgende drie onderdelen:

1. een beperkt literatuuronderzoek (kwalitatief);
2. regressie en multi-level analyses (kwantitatief).
3. een APC-analyse (kwantitatief);

Het literatuuronderzoek richt zich met name op het verkrijgen van inzichten in levenslooparrangementen die gelden in de verschillende landen die meegenomen worden in de kwantitatieve analyses en het ontwikkelen van passende indicatoren voor deze arrangementen. Daarnaast richt het literatuuronderzoek zich op het verkrijgen van een beknopt overzicht van relevante theoretische en empirische inzichten die de basis vormen voor de opstelling van de verschillende vergelijkingen in de kwantitatieve analyses.

De regressie en multi-level analyses (*hierarchical linear models*) richten zich op de tweede onderzoeksvraag. Met deze analyses wordt beoogd inzicht te verkrijgen in de invloed van levenslooparrangementen op de maatschappelijke participatie van mensen over hun levensloop en specifiek op de transitie van en naar betaalde arbeid.

De APC-analyse richt zich op beantwoording van de derde onderzoeksvraag. Met behulp van een APC analyse kunnen variaties in participatiepatronen bestudeerd worden vanuit drie invalshoeken,

namelijk cohort (generatie), leeftijd en periode. Een prototype van een APC-tabel wordt hieronder gegeven.

Tabel 1: prototype APC tabel

	Period				
Age	P1: 1960-1969	P2: 1970-1979	P3: 1980-1989	P4: 1990-1999	P5: 2000-2005
A1: <25	C6 Maatschappelijke participatie	C7	C8	C9	C10
A2: 25-34	C5	C6	C7	C8	C9
A3: 35-44	C4	C5	C6	C7	C8
A4: 45-54	C3	C4	C5	C6	C7
A5: 55-64	C2	C3	C4	C5	C6
A6: 65+	C1	C2	C3	C4	C5

Vergelijking van de kolommen levert informatie over veranderingen in tijdsbesteding en inkomen over verschillende perioden. Vergelijking van de rijen geeft inzicht in verschillen in tijdsbesteding en inkomen tussen leeftijdsgroepen. Vergelijking van de diagonalen geeft inzicht in de verschillen tussen cohorten.

4. Planning en producten

DO1 – literatuuronderzoek gereed december 2006
DO1 – kwantitatieve analyses gereed november 2007

December 2007: onderzoeksrapportage DO1 en op basis daarvan 2 artikelen (aan te bieden aan internationaal tijdschrift, mogelijke richting: Journal of Human Resources, European Economic Review, Journal of Labor Economics, Socio-economic Review, Journal of Economic Perspectives, American Sociological Review)

DO2 – literatuuronderzoek gereed maart 2008
DO2 – multi-level analyse gereed juli 2008
DO2 – APC – analyse gereed november 2008

December 2008: onderzoeksrapportage DO2 en op basis daarvan 2 artikelen (aan te bieden aan internationaal tijdschrift, mogelijke richting: Journal of Human Resources, European Economic Review, Journal of Labor Economics, Socio-economic Review, Journal of Economic Perspectives, American Sociological Review)

Referenties

- Albrecht, J.W., P.A. Edin, M. Sundström en S.B. Vroman (1999), "Career interruptions and subsequent earnings: a reexamination using Swedish data", *The Journal of Human Resources*, vol. 34, nr. 2, pp. 294-311.
- Arrow, K.J. (1973), "The theory of discrimination", in: Ashenfelter, O. en A. Rees (eds.), *Discrimination in labour markets*, Princeton: Princeton University Press, pp. 3-33.
- Becker, G.S. (1991), *A Treatise on the Family*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Beer, P. de (2005), "Naar een nieuwe verantwoordelijkheidsverdeling in de sociale zekerheid", *Werk en Inkomen*, jrg. 1, nr. 1, pp. 1-5.
- Bielby, D. en W. Bielby (1988), "She Works hard for the Money: household responsibilities and the allocation of work effort", *American journal of sociology*, vol. 93, nr. 5, pp. 1031-1059.
- Bovenberg, L. (2003), "Levensloop en sparen: investeren in nieuwe zekerheid", *Sociale Wetenschappen*, vol. 46, nr. 4, pp.63-85.
- Budig, M.J. en P. England (2001), "The wage penalty for motherhood", *American Sociological Review*, vol. 66, nr. 2, pp. 204-225.
- Chiswick, B.R. (2003), *Jacob Mincer, Experience and the distribution of earnings*, IZA Discussion Paper nr. 847, Bonn: IZA.
- Cocoran, M., G.J. Duncan en M. Ponza (1983), "A longitudinal analysis of white women's wages", *Journal of Human Resources*, vol. 18, nr. 4, pp. 497-520.
- CPB (2005), *Naar een toekomstbestendig stelsel voor arbeidsmarkt en sociale zekerheid*, CPB: Den Haag.
- Giele, J.Z. en G.H. Elder (1998), *Methods of life course research; qualitative and quantitative approaches*, Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Goldin, C. (1990), *Understanding the gender gap: an economic history of American women*. Oxford: Oxford university press.
- Goudswaard, K. (2006), "Kan de levenslooptreging slagen?", *Economenblad*, vol. 29, nr. 1, pp. 10-11.
- Gronau, R. (1988), "Sex-related wage differentials and women's interrupted labor careers – the chicken or the egg", *Journal of Labor Economics*, vol. 6, nr. 3, pp. 277-301.
- Gruber, J. (1994), "The incidence of mandated maternity benefits", *The American economic review*, vol. 84, nr. 3, pp. 622-641.
- Gupta, N.D., N. Smith en M. Verner (2006), *Child care and parental leave in the Nordic countries: a model to aspire to?*, IZA Discussion paper nr. 2014, Bonn: IZA.
- Hamermesh, D.S. en G.A. Pfann (2005), "Time-use data in economics", *European Economic Review*, vol. 49, nr. 1, pp. 1-7.
- Hersch, J. en L.S. Stratton (1994), "Housework, fixed effect, and wages of married workers", *The journal of human resources*, vol. 32, nr. 2, pp. 285-307.
- Jacobsen, J. P. en P. Kooreman (2005), "Timing constraints and the allocation of time: the effects of changing shopping hours regulations in The Netherlands", *European Economic Review*, vol. 49, nr. 1, pp. 9-27.
- Jaumotte, F. (2003), "Labour force participation of women: empirical evidence on the role of policy and other determinants in oecd countries", *OECD Economic Studies*, nr. 37, pp. 51-163.
- Joshi, H., P. Paci en J. Waldfogel (1996), *The wages of motherhood : better or worse?*, Discussie paper, Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines (STICERD), Londen: London School of Economics.
- Kim, M.K. en S.W. Polachek (1994), "Panel estimates of male-female earnings functions", *Journal of human resources*, vol. 29, nr. 2, pp. 406-428.
- Klevmarken, N.A. (2005), "Estimates of a labour supply function using alternative measures of hours of work", *European Economic Review*, vol. 49, nr. 1, pp. 55-73.
- Koopmans, I., T. Jaspers, T. Knijn en J. Plantenga (2003), *Zorg in het huidige stelsel van sociale zekerheid en pensioen; een vergelijking tussen zes landen*, Utrecht: de Graaff.
- Korenman, S. en D. Neumark (1992), "Marriage, motherhood, and wages", *Journal of human resources*, vol. 27, nr. 2, pp. 233-255.
- Leijnse, F., K. Goudswaard, J. Plantenga en J.P. van den Toren (2002), *Anders denken over zekerheid. Levenslopen, risico en verantwoordelijkheid*, Ministerie van SZW: Den Haag.
- Light, A. en M. Ureta (1995), "Early-career work experience and gender wage differentials", *Journal of labor economics*, vol. 13, nr. 1, pp. 121-154.
- Lippe, van der T., J. de Ruijter en P. Peters (2005), *A multi-level analysis of the impact of institutional contexts*, Universiteit Utrecht en Ecorys: Rotterdam.
- Macmillan, R. en S.R. Eliason (2004), "Characterizing the life course as role configurations and pathways: a latent structure approach", in: Mortimer, J. en Shanahan, M.J. (eds), *Handbook of the life course*, New York: Springer Science Media, pp. 529-554.
- Mincer, J. (1974), *Schooling, experience and earnings*, New York: Columbia University Press.

- Mincer, J. en H. Ofek (1982), "Interrupted work careers: depreciation and restoration of human capital", *Journal of Human Resources*, vol. 17, nr. 1, pp. 3-24.
- Mooij, R.A. de (2006), *Reinventing the Welfare State*, Den Haag: CPB.
- Neumark, D. en S. Korenman (1994), "Sources of bias in women's wage equations: results using sibling data", *Journal of human resources*, vol. 29, pp. 379-405.
- Ondrich, J., C.K. Spiess, Q. Yang en G.G. Wagner (2003), "The liberalization of maternity leave policy and the return to work after childbirth in Germany", *Review of Economics of the household*, vol. 1, nr. 1, pp. 77-110.
- Plantenga, J. (2004), *Financing life course arrangements*, Conferentie over levensloopbeleid, Den Haag.
- Putman, L., M. Ooijens & E. de Gier (2002), *Een onzeker bestaan; de sociale zekerheid op het breukvlak van twee eeuwen*, Siswo, Amsterdam.
- Román, A. en J. Schippers (2005a), *To work or not to work: a vital life course decision and how it affects labor careers*, Tilburg: OSA.
- Román, A. en J. Schippers (2005b), "De gevolgen van vrijwillige en onvrijwillige nonparticipatie voor loopbanen", *OVER-WERK Tijdschrift van het steunpunt WAV*, vol. 4, pp. 131-135.
- Román, A. en J. Schippers (2006), *Career breaks in Belgium: how they affect labor participation and individual careers*, Tilburg: OSA.
- Rosenbaum, J.E. (1976), *Making Inequality: The hidden curriculum of high school tracking*, New York: Wiley Interscience.
- Rosenbaum, J.E. (1979), "Tournament Mobility: Career patterns in a corporation", *Administrative science quarterly*, vol. 24, nr. 2, pp. 220-241.
- Ruhm, C.J. (1998), "The economic consequences of parental leave mandates: lessons from Europa", *The quarterly journal of economics*, vol. 113, nr. 1, pp. 285-317.
- Schmid, G. (2005), "Is full employment still possible? Transitional labour markets as a new strategy of labour market policy", *Economic and Industrial Democracy*, vol. 16, pp. 429-456.
- Schmid, G. (2006), "Social risk management through transitional labour markets", *Socio-Economic Review*, vol. 4, pp. 1-33.
- Vlasblom, J.D. en J.J. Schippers (2004), "Increases in female labour force participation in Europe. Similarities and differences.", *European Journal of Population*, vol. 20, nr. 4, pp. 375-392.
- Waldfoegel, J. (1997a), "The effects of children on women's wages", *American sociological review*, vol. 62, pp. 209-217.
- Waldfoegel, J. (1997b), "Working mothers then and now: a cross-cohort analysis of the effects of maternity leave on women's pay". In: Blau, F. en F. Ehrenberg (eds.), *Gender and family issues in the workplace*, New York: Russel Sage.
- Waldfoegel, J. (1998a), "Understanding the "family gap" in pay for women with children", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 12, nr. 1, pp. 137-156.
- Waldfoegel, J. (1998b), "The family gap for young women in the United States and Britain: Can maternity leave make a difference?", *Journal of labor economics*, vol. 16, pp. 505-545.

Bijlage I

Overzicht van surveys opgenomen in MTUS¹

Land	Periode 1 1961-69	Periode 2 1970-75	Periode 3 1976-84	Periode 4 1985-89	Periode 5 1990-94	Periode 6 1995-99	Periode 7 2000-04
Australia		(1974)		1987	1992	1997	
Austria			(1981)		1992		
Belgium	(1965)						(2000)
Bulgaria	(1965)		(1976)	(1988)			(2001)
Canada		1971	1981	1986	1992	1998	
Czechoslovakia	(1965)		(1979)				
Denmark	1964	(1975)		(1987)			(2001)
Finland			1979	1987			(1999)
France	(1966)	(1974)		(1985)		1998	
Estonia						(1999)	
Germany-East	(1965)						
Germany-West	(1965)						
Germany					1992		(2000)
Hungary	(1965)		(1977)	(1986)	(1993)	(1999)	
Israel					(1992)		
Italy			(1980)	1989			(2003)
Netherlands		1975	1980	1985	1990	1995	2000
Norway		1971	1981		1990		2000
New Zealand						(1998)	
Peru	(1965)						
Poland	(1965)		(1984)				(2001)
Portugal						(1999)	
Slovenia							2000
South Africa							2000
Sweden					1991		(2000)
UK	1961	1975	1983 ²	1987 ²		1995	2000
USA	1965	1975	1985		1992	1998	2003
USSR	(1965)						
Yugoslavia	(1965)						

De jaren die niet tussen haakjes staan, zijn zeker opgenomen in de datasets en de jaren die tussen haakjes staan wellicht in oktober 2006³¹.

³¹ Dit dient gecontroleerd te worden bij ISER.

Bijlage II

Deelonderzoek I: (Maatschappelijk) nut loopbaanonderbrekingen

Opbouw rapportage

1. Inleiding

Deel I: LITERATUUONDERZOEK

2. Determinanten loopbaanonderbrekingen

3. Economische effecten loopbaanonderbrekingen voor werknemers

3.1 Te verwachten effecten obv theoretische inzichten

Inkomen

Baankansen

Productiviteit

3.2 Gerealiseerde effecten

Inkomen

Baankansen

Productiviteit

3.3 Korte termijn versus lange termijn effecten

3.4 Bepalende factoren

Type loopbaanonderbreking/ plaatsvervangende tijdsbesteding

Zorg voor kinderen

Mantelzorg

Educatie

Huishoudelijk werk

Vrijwilligerswerk

Vrije tijd en ontspanning

Type werkgever/ organisatorische omgeving

Duur loopbaanonderbreking

Omvang loopbaanonderbreking

Financiering, risico- en verantwoordelijkheidsverdeling

Mate van institutionalisering loopbaanonderbreking

Mate van vrijwilligheid loopbaanonderbreking

Achtergrondkenmerken werknemer

Achtergrondkenmerken werkgever

3.5 Conclusies

4. Economische effecten loopbaanonderbrekingen voor werkgevers

4.1 Te verwachten effecten obv theoretische inzichten

Arbeidspotentieel

Productiviteit

4.2 Gerealiseerde effecten

Arbeidspotentieel

Productiviteit

4.3 Korte termijn versus lange termijn effecten

4.4 Bepalende factoren

Type loopbaanonderbreking/ plaatsvervangende tijdsbesteding

Duur loopbaanonderbreking

Omvang loopbaanonderbreking

Financiering, risico- en verantwoordelijkheidsverdeling

Mate van institutionalisering loopbaanonderbreking

Mate van vrijwilligheid loopbaanonderbreking

Achtergrondkenmerken werknemer

Achtergrondkenmerken werkgever

4.5 Conclusies

- 5. Economische effecten loopbaanonderbrekingen voor maatschappij
 - 5.1 Te verwachten effecten obv theoretische inzichten
 - Participatie*
 - Werkloosheid*
 - Productiviteit*
 - Inkomen*
 - 5.2 Gerealiseerde effecten
 - Participatie*
 - Werkloosheid*
 - Productiviteit*
 - Inkomen*
 - 5.3 Bepalende factoren
 - Type loopbaanonderbreking*
 - Duur loopbaanonderbrekingen*
 - Omvang loopbaanonderbrekingen*
 - Financiering, risico- en verantwoordelijkheidsverdeling*
 - Mate van institutionalisering loopbaanonderbreking*
 - Mate van vrijwilligheid loopbaanonderbreking*
 - Achtergrondkenmerken werknemer*
 - Achtergrondkenmerken werkgever*
 - 5.4 Conclusies

Deel II: KWANTITATIEVE ANALYSE

- 6.1 Inleiding
- 6.2 Modelspecificatie
- 6.3 Data
- 6.4 Schattingsresultaten
- 6.5 Conclusies

Deelonderzoek II: Invloed levenslooparrangementen op tijdsbesteding over de levensloop – een internationale vergelijking

Opbouw rapportage

1. Inleiding

Deel I Literatuuronderzoek

2. Tijdsbesteding, inkomen en institutionele omgeving – inzichten uit eerder onderzoek

Theoretische inzichten

Empirische inzichten

3. Overzicht levenslooparrangementen

Selectie landen

Beschrijving levenslooparrangementen

Indicatoren levenslooparrangementen

Deel II Multilevel analyse

4. Regressie analyse

Inleiding

Methodiek

Data: landen, jaren en indicatoren

Resultaten

Conclusies

5. Multilevel analyse

Inleiding

Methodiek

Data: landen, jaren en indicatoren

Resultaten

Conclusies

Deel III APC- analyse

6. APC-analyse

Inleiding

Methodiek

Data: landen, jaren en indicatoren

Resultaten

Conclusies

7. Synthese en conclusies

De positionering van de levensloopregeling in het socialezekerheidsrecht

Anja Eleveld

1. Inleiding

Ideeen over de hervorming van de sociale zekerheid worden enerzijds gevoed door maatschappelijke veranderingen en anderzijds door een verandering in het denken over de sociale zekerheid. De levensloopregeling kan gezien worden als een uitvloeisel van beide ontwikkelingen. Deze regeling waarin een nieuw risico als zorg een prominente plaats krijgt, benadrukt waarden als eigen verantwoordelijkheid en vrijheid om zelf inrichting aan het leven te geven. Tegelijkertijd is in het "klassieke" sociale zekerheidsstelsel een waarde als gelijkheid sterk verankerd. Is hier sprake van "different spheres of justice," (Walzer, 1985, zie hierover ook Buijsen, 2006) ofwel, liggen aan de levensloopregeling andere waarden ten grondslag dan aan het "klassieke" socialezekerheidsrecht? Behoort de levensloopregeling in die zin eigenlijk wel tot het socialezekerheidsrecht?

Allereerst dient de vraag beantwoord te worden wat onder socialezekerheidsrecht verstaan wordt. Noordam omschrijft het socialezekerheidsrecht als "het geheel van rechtsregels dat op de (publieke) sociale zekerheid als systeem van inkomensbescherming, preventie en reïntegratie betrekking heeft" (Noordam, 2006, p. 47). Een essentieel kenmerk van de sociale zekerheid is volgens Noordam dat daarvoor publieke verantwoordelijkheid bestaat. De publieke verantwoordelijkheid komt tot uiting in de wijze van vormgeving van de sociale zekerheid, die nagenoeg volledig publiekrechtelijk van aard is. De aanspraken op sociale zekerheid, de verplichting bij te dragen aan de financiering van de sociale zekerheid, de uitvoering van de sociale zekerheid en de rechtsbescherming zijn wettelijk geregeld (Noordam, 2005, p. 273-274). Arbeidsrechtelijke sociale zekerheid neemt hierbij volgens Noordam een aparte plaats in. Arbeidsrechtelijke sociale zekerheid kan omschreven worden als: de op inkomensbescherming, preventie en reïntegratie gerichte, met de dienstbetrekking verband houdende maatregelen (Noordam, 2006, p.194).

Heerma van Voss en Klosse (2006) hebben, in het licht van de toenemende privatisering van de sociale zekerheid, het door Noordam gehanteerde onderscheid tussen socialezekerheidsrecht en arbeidsrechtelijke sociale zekerheid bekritiseerd. Het begrip kan volgens hen niet worden beperkt tot inkomensbescherming, noch tot het publieke domein. Uit jurisprudentie van het Hof van Justitie van de EG kan worden opgemaakt dat ook privaatrechtelijke voorzieningen als een vorm van sociale zekerheid kunnen worden aangemerkt indien zij een functie vervullen die essentieel is voor het bieden van sociale zekerheid en bovendien een duidelijke band hebben met één van de negen takken van sociale zekerheid die bijvoorbeeld ILO verdrag nr. 102 of VO 1408/71 onderscheidt: de gezondheidszorg, de arbeidsongeschiktheid, de werkloosheid, de ouderdom, het beroepsrisico, het moederschap, de invaliditeit, het (vroegtijdig) overlijden en de gezinslast. De overheid is gezien de grondwettelijke zorgplicht voor bestaanszekerheid, verplicht om waarborgen te scheppen, ook als de uitvoering plaats vindt door private partijen. Heerma van Voss en Klosse pleiten daarom voor een meeromvattende definitie van het socialezekerheidsrecht.

Ik ben met deze auteurs van mening dat het socialezekerheidsrecht breder gedefinieerd dient te worden. Een bredere definitie sluit beter aan bij de maatschappelijke veranderingen en de daarmee samenhangende veranderingen in het denken over sociale zekerheid. Tegelijkertijd wordt hierdoor tot uitdrukking gebracht dat private uitvoering van de sociale zekerheid nog niet betekent dat de rol van de (publieke) overheid is uitgespeeld.

De uitvoering van de levensloopregeling is bijvoorbeeld hoofdzakelijk privaatrechtelijk geregeld. Opname van verlof is nauw verbonden met het dienstverband. Een publiekrechtelijk element

vinden we terug in Artikel 7:2 Wet arbeid en zorg waarin het recht van alle werknemers op deelname aan de levensloopregeling is vastgelegd. Daarnaast zien we in dit artikel de gelijkheidsgedachte terugkomen door het recht te verlenen aan alle werknemers. Eigen verantwoordelijkheid en de vrijheid om zelf inrichting aan het leven te geven zijn dus niet de enige waarden die ten grondslag ligt aan de levensloopregeling. Ook binnen het "klassieke" socialezekerheidsrecht zien we dat er meerdere waarden in het spel zijn. De Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) is een voorbeeld van een wet waar het gelijkheidsdenken deels plaats heeft gemaakt voor een nadruk op eigen verantwoordelijkheid.

Naar mijn mening kunnen beide waarden deel uitmaken van het socialezekerheidsrecht zonder dat er sprake is van "different spheres of justice." Voorwaarde is wel dat expliciet gemaakt wordt welke waarden aan het socialezekerheidsrecht ten grondslag liggen en hoe die waarden zich tot elkaar verhouden. Een dergelijke exercitie (door de wetgever) lijkt nog niet zo vanzelfsprekend te zijn. Dit werd ook door Wilhelmson geconstateerd ten aanzien van het socialezekerheidsrecht in andere Europese staten:

"The welfare states, even at the outset, appear more and more fragmented, and lacking a basic philosophy..." (Wilhelmson, p.715)

Een basis filosofie van de moderne sociale zekerheid kan aanknopingspunten bieden voor verdere hervorming van de sociale zekerheid naar een coherent systeem. De levensloopregeling als nieuwe vorm van sociale zekerheid dient hierin een plaats te krijgen. In de brede definitie van het socialezekerheidsrecht moeten zowel publieke als privaatrechtelijke aspecten onderzocht worden. Gezien deze overwegingen kom ik tot de volgende probleemstelling:

Centrale probleemstelling:

Hoe kan de levensloopregeling een plaats krijgen in het socialezekerheidsrecht (in brede zin)?

2. Vrijheid en gelijkheid in de herverdelende staat (deel 1)

Probleemstelling

Op welke wijze kunnen de begrippen gelijkheid en vrijheid deel uitmaken van de herverdelende staat? In het bijzonder wordt de vraag beantwoord in hoeverre de levensloopregeling hieraan kan bijdragen.

Deelvraag 1:

Welke gelijkheid streven we na (equality of what ?, zie R. Dworkin 1981 en 2000)? Gaat het bijvoorbeeld om gelijkheid van kansen, gelijkheid van bronnen, of gelijkheid van uitkomsten?

Deelvraag 2:

Hoe kan, in een systeem van verdelende rechtvaardigheid (zie hierover egalitaire distributietheorieën van Rawls en Dworkin), vrijheid, geoperationaliseerd als vrijheid om je zelfgekozen belang na te streven, verenigd worden met de gekozen betekenis van gelijkheid (zie deelvraag 1). Welk belang moet gehecht worden aan (niet gekozen) omstandigheden?

Deelvraag 3:

Kanttekening bij beantwoording van deelvraag 2: Zijn burgers in staat om zelf vrije rationele keuzes te maken? (zie ook onderzoek M. Versantvoort). In hoeverre is, gezien de beantwoording van deze vraag, een paternalistische overheid wenselijk?

Deelvraag 4:

Kanttekening bij beantwoording van deelvraag 2: In hoeverre kunnen de nieuwe risico's (met name zorg) bestempeld worden als uitvloeisels van eigen keuze. Worden de zorgverantwoordelijkheden adequaat verdisconteerd in de gangbare distributietheorieën (zie hierover Baier, en andere auteurs die een bijdrage leveren aan "etics of care").

Deelvraag 5:

Toespitsing op de Nederlandse sociale zekerheid en de levensloopregeling. Hoe worden de idealen gelijkheid en vrijheid verenigd in de levensloopregeling in theorie en praktijk? (wat betreft de praktijk van gelijkheid, zie onderzoek Nijboer, wat betreft de praktijk van vrijheid zie mede de uitkomsten van deelvragen 3 en 4). Hoe verhoudt zich in die zin de levensloopregeling met de overige sociale zekerheid?

Deelvraag 6:

Welke uitspraken kunnen naar aanleiding van de beantwoording van deelvragen 1 tot en met 5 gedaan worden over (de wenselijke) verantwoordelijkheidsverdeling in de sociale zekerheid tussen overheid, sociale partners en de individu. Wat betekent dit voor de (toekomstige) invulling van de levensloopregeling.

Deelvraag 7:

Intermezzo: Hoe verhoudt de levensloopregeling zich met de gelijke behandelingswetgeving?

Deelvraag 8:

Welke (alternatieve) sociale zekerheidssystemen, waarin een evenwicht tussen gelijkheid en vrijheid wordt nagestreefd, worden beschreven in de literatuur? Op welke punten komen deze alternatieve systemen overeen met (elementen) uit de levensloopregeling en wat voor inzichten levert dat op?

Deelvraag 9:

Welke keuzes zijn in een selectie van Europese landen gemaakt bij de inrichting van het sociale zekerheidssysteem met name op het terrein van de nieuwe risico's? Van belang is om hier vrijheid en gelijkheid te operationaliseren tot hanteerbare begrippen.

Deelvraag 10:

Onder welke voorwaarden kan een vorm van levensloopregeling worden ingepast in het systeem van sociale zekerheid zodanig dat rekening wordt gehouden met de problemen die zijn gesignaleerd bij de beantwoording van de vorige deelvragen?

3. Inbedding levensloopregeling in het (publieke) socialezekerheidsrecht (deel 2)

Probleemstelling:

Hoe moet de inbedding van de levensloopregeling in de publiekrechtelijke sociale zekerheid er uit zien?

A. De levensloopregeling als onderdeel van het socialezekerheidsrecht.

Deelvraag 1:

In de inleiding is al ingegaan op de wenselijke definitie van socialezekerheidsrecht. In deze deelvraag wil ik de definiëring van het sociale zekerheidsrecht verder uitwerken. Ik zal hierbij de stelling verdedigen dat (bepaalde) fiscale maatregelen ook tot het socialezekerheidsrecht gerekend kunnen worden (volgens Noordam, 2006, p.32 vallen fiscale maatregelen buiten het terrein van de sociale zekerheid). Op dit moment noem ik het onderwerp in deel 3 in navolging van Noordam "de arbeidsrechtelijke sociale zekerheid." De bedoeling is om een het socialezekerheidsrecht opnieuw te definiëren. "Arbeidsrechtelijke sociale zekerheid" zal deel uitmaken van deze nieuwe definitie.

Deelvraag 2:

Welke aspecten van de levensloopregeling zijn wettelijk geregeld en op welke wijze?

De volgende vragen die ook van belang zijn bij het socialezekerheidsrecht zijn hiervoor richtinggevend:

- A. wie behoort tot de personenkring van de levensloopregeling;
- B. welke risico's worden publiekrechtelijk gefaciliteerd in de levensloopregeling;
- C. welke voorwaarden worden gesteld aan opname van verlof gefinancierd door de levensloopregeling en wat zijn de uitsluitingregels;
- D. op welke wijze vindt de financiering plaats (al dan niet verplichtte storting door werknemer/ werkgever, financiering d.m.v. fiscale facilitering);
- E. op welke wijze vindt de uitvoering plaats;
- F. op welke wijze worden overtredingen gecontroleerd en gesanctioneerd?

Deelvraag 3:

Welke knelpunten worden gesignaleerd na de beantwoording van deelvraag 2?

Hier wordt o.a. aandacht besteed aan de vraag of het wenselijk is dat zelfstandig werkenden deel uitmaken van de personenkring van de levensloopregeling

Deelvraag 4:

Gelet op de resultaten uit het vorige hoofdstuk en de beantwoording van deelvragen 2 en 3 wordt hier de vraag beantwoord op welke wijze het publiekrechtelijke aandeel, en daarmee het sociaalzekerheidsrechtelijke gehalte (in de definitie van Noordam), in bovengenoemde aspecten kan worden ingeperkt of uitgebreid.

B. De sociaalrechtelijkeverzekeringspositie tijdens opname van het levensloopverlof

Deelvraag 1:

Wie zijn er gedurende opname van een door de levensloopregeling gefinancierd verlof verzekerd voor de sociale verzekeringen? In de periode dat een werknemer verlof opneemt, is hij verzekerd voor de sociale verzekeringen. Er kunnen echter problemen ontstaan op het moment dat het verlof langer duurt dan 78 weken en/of de werknemer tijdens verlof ziek wordt en ontslag krijgt. Gezien deze en andere sociaalverzekeringsrechtelijke kwesties, beschrijf ik de aspecten die door wetgeving opgelost zouden kunnen worden en doe waar mogelijk een voorstel voor nieuwe wetgeving op dit terrein.

De volgende aspecten dienen te worden geanalyseerd:

- voor welke risico's is men verzekerd;
- wat zijn de aanvullende ontstaansvoorwaarden voor het ontstaan van het recht op een uitkering;
- welke referentie eis en arbeidsverleden eis wordt er gesteld;
- wat zijn de uitsluitingsgronden;
- wanneer wordt het recht op een uitkering beëindigd;
- wat is de grondslag voor het bepalen van de hoogte van de uitkering?

Voor de beantwoording van bovenstaande deelvragen zal gekeken worden naar oplossingen in andere Europese lidstaten. Daarbij wordt onderzocht hoe bovenstaande elementen bij de opname van ouderschapsverlof en andere vormen van (onbetaald) verlof zijn ingevuld.

Selectie van landen vindt plaats door allereerst een overzicht te maken van verlofregelingen in verschillende Europese landen en de sociaalverzekeringsrechtelijke positie van de werknemer tijdens gebruik van dit verlof. Aan de hand van dit overzicht wordt een selectie gemaakt van landen waarvan de precieze regelingen nader onderzocht worden.

4. De arbeidsrechtelijke aspecten van de levensloopregeling (deel 3)

Probleemstelling:

Welke aspecten van de levensloopregeling kunnen in de arbeidsrechtelijke sociale zekerheid nader worden geregeld?

A. Recht op verlof

Deelvraag 1

Er bestaat (buiten de vastgestelde rechten in de Wet arbeid en zorg) geen wettelijk recht op het opnemen van verlof uit de levensloopregeling. De vraag die ik hier wil beantwoorden is daarom: "Op welke gronden kan een werknemer naar huidig recht verlof opnemen?"

Deelvraag 2

- a. Is er draagvlak (bij de sociale partners) voor een toekomstig wettelijk recht op het opnemen van verlof?
- b. Welke argumenten worden er genoemd (pro en contra)?
- c. Zijn er internationaalrechtelijke belemmeringen voor een wettelijk recht op opname verlof (vrijheid van collectief onderhandelen)?

Deelvraag 3

Welke voorwaarden zouden verbonden moeten worden aan een wettelijk recht op verlof?
Bijvoorbeeld: personenkring; reden van verlof; duur van het verlof; aanmelding van het verlof.

Deelvraag 4

Op welk niveau is het recht op opname van verlof geregeld in de geselecteerde Europese lidstaten? Hoe wordt dit door werkgevers en werknemersorganisaties ervaren en hoe kunnen die ervaringen gezien worden in het licht van de argumenten die genoemd worden bij deelvraag 2?

B. Mogelijkheid en wenselijkheid van een nieuw te scheppen rechtsfiguur

Deelvraag 1

Hoe zou een nieuw te scheppen rechtsfiguur er uit kunnen zien die gelijkwaardig is aan wetgeving? Het gaat hierbij om afspraken die werkgevers en werknemers op centraal niveau kunnen maken, bijvoorbeeld in de stichting van de arbeid. Wat is het draagvlak voor een dergelijke regeling bij de sociale partners?

C. (Aanvullende) Regelingen in de CAO

Deelvraag 1

Welke (aanvullende) CAO regelingen bestaan er op het terrein van de levensloop? (o.a. recht op opname verlof, lengte van het verlof, aanvullende voorwaarden, doorbetaling pensioen, bijdrage werkgever aan levensloop?)

Deelvraag 2

Wat zou er in de toekomst op CAO niveau geregeld kunnen worden?

D. aanvullende regelingen op ondernemingsniveau

Deelvraag 1

Wat wordt er m.b.t. levensloop op ondernemingsniveau geregeld?

Deelvraag 2

Op welke punten moeten de rechten van OR worden ingeperkt/uitgebreid als het gaat om levensloopafspraken?.

E. Verlof en ziekte

Deelvraag 1

Op welke rechtsgronden kan een werknemer, die tijdens het verlof ziek is geworden, zijn verlof beëindigen en loondoorbetaling vragen aan de werkgever?

Deelvraag 2

Aan de hand van de beantwoording van de vorige deelvraag wil ik onderzoeken of een wettelijke regeling noodzakelijk is om van beëindiging van het verlof tijdens ziekte een wettelijk recht te maken en voorts bekijken aan welke voorwaarden voldaan moet worden om gebruik te kunnen maken van dat wettelijk recht.

5. Conclusie

In de conclusie geef ik een samenvatting van de bevindingen. Ik probeer aan de hand van de bevindingen aanbevelingen te geven voor de invulling van de levensloopregeling en de inbedding van de levensloopregeling in het (arbeidsrechtelijke) socialezekerheidsrecht. Hierbij komt ondermeer aan de orde wat de afwegingen zijn tussen de verantwoordelijkheid voor de eigen vrije keuzes en de mate waarin er rekening gehouden wordt met (on)gelijke omstandigheden.

Aangehaalde literatuur

Baier 1987

A. Baier, 'The need for more than justice', *Canadian Journal of Philosophy* 1987(13)-supplementary, p. 41-56.

Buijsen 2006

M.A.J.M. Buijsen, 'De betekenis van gelijkheid en rechtvaardigheid in de gezondheidszorg: De Zorgverzekeringswet rechtsfilosofisch bezien', *Ars Aequi* 2006(55)-9, p.609-613.

Dworkin 1981

R.M. Dworkin, 'What is equality? Part I Equality of welfare; Part II: Equality of resources', *Philosophy and Public Affairs* 1981(10)-3/4, p. 185-246, p.283-345.

Dworkin 2000

R.M. Dworkin, *Sovereign virtue, the theory and practice of equality*, London: Harvard University Press.

Heerma van Voss en Klosse

G.J.J. Heerma van Voss en S. Klosse, 'Arbeidsrechtelijke sociale zekerheid': wat is dat eigenlijk?', nog te verschijnen bundel in het kader van het afscheid F.M. Noordam, 2006

Noordam 2005

F.M. Noordam, 'Sociale zekerheid: een uiterst veranderlijk verschijnsel (1)', *SMA* 2005(60)-6, p. 272-283.

Noordam 2006

F.M. Noordam, *Socialezekerheidsrecht*, Deventer: Kluwer 2006.

Walzer 2005

M. Walzer, *Spheres of justice: a defense of pluralism and equality*, Oxford: Basil Blackwell 1985

Wilhemsson 2004

T. Wilhemsson, 'Varieties of welfarism' *European contract law* 2004(10)-6, p. 712-733

Restructuring Responsibilities in the Dutch Social Security System

Henk Nijboer

1. Preface

Part (2.2) of the research program "Reforming Social Security" of the University of Leiden aims to investigate the changes in responsibilities and risks in social security. Major social changes lead to a more heterogeneous society. The current social security system is quiet static. It is focused on the exogenous risks people bear. Therefore, the system leaves little room for the different preferences of people, which are (often) related to the endogenous risks that people face. Moreover, the current incentive structure of the social security system leaves room for moral hazard.

In this part of the research program we try to develop a model that leaves more room for individual preferences while decreasing moral hazard, without leaving the basic goal of social security: providing income certainty. We use an individual (mandatory) savings model for different parts of social security and evaluate the expected behavioral and redistributive effects.

2. Introduction

Several major trends in society that are relevant for the system of social security can be distinguished. First, the role of individual preferences in Dutch society increased over the last decades. The process of individualization leads, next to other developments, to a more heterogeneous labor supply. In the past, men used to work full-time during their whole life, while women used to raise children and provide the necessary homework. Nowadays, labor supply is different. Arrangements for part time work are generally accepted and participation rates of women have increased significantly.

Another major trend is the ageing of the population. The relative number of (in-active) people older than 65 years of age will increase in the next decades. This will have major consequences for public finance, since relatively less people have to provide (pay-as-you-go) pensions and health care for a growing number of elderly people.

Third, internationalization is more present than ever. People around the world compete with each other on a global scale. To remain competitive, people must develop their human capital.

At the same time however, there is a risk that an increasing part of the population is not able to compete internationally. They bear the risk of a life in the socio-economic margins of society (De Mooij, 2006).

These three trends have put the traditional system of social security under pressure. Several authors have argued that social security should leave more room for individual circumstances and preferences (e.g. Leijnse et al., 2002; Bovenberg, 2005). Moreover, existing social security arrangements create non-optimal incentives. Free riders can benefit from contributions of others. This results in high tax burdens, while the redistributive goal of this policy is not well targeted. So, social security systems that can accommodate the chosen life time patterns that reduce free riding behaviour, increase participation and establish the ultimate goal of social security: providing income insurance against risks; such arrangements would improve the current system significantly. In this research project we will examine if it is possible to design such a system.

Various authors mention that a mandatory individual savings account instead of (parts of) the social security system can be an alternative that deserves serious consideration (e.g. Bovenberg and Sørensen (2005), Stiglitz and Yun (2002), Den Butter and Kock (2000), Feldstein and Altman

(1998) and Fölster and Trofimov (1999)). According to these authors, the incentive structure will be improved, participation will increase, the individual savings account leaves more room for individual choices and the "social function" can be maintained.

Therefore, we articulate the following research questions:

- 1) What are the consequences (on reducing free riding behavior, efficiency, income distribution and equity) of introducing an (mandatory) individual savings account instead of parts of the existing social security system in the Netherlands?
- 2) In what manner can we integrate such a system in the Dutch social security system?

In the following paragraphs, we will explain this research proposal in more detail.

3. Theoretical concept

Trends

The on-going trends of individuality, internationalization and the greying of the population result in questions about the current social security system.³² Bovenberg (2005) e.g. mentions that people have very different time pressures over their life cycle. People start with relatively few responsibilities, experiment with relationships and work in the "spring season" of their lives. In the "summer," they get children and become quite constrained by time and money. In this phase, women usually work part time. During the next period, "the fall," people have a richer life, and they have relatively much money and time. They quit working as soon as they can. In "the winter," people's health decreases and people die. Bovenberg states that time and money could be better smoothed over the life cycle. Therefore, he introduces a life course perspective and an account where people put mandatory savings for social security. This, he claims, will result in less waste of human capital. Indeed, especially women are able to preserve their human capital in the summer of life also, when institutions accommodate this life course concept. Furthermore, the incentive structure has changed. People bear the financial consequences when they become unemployed or stop working relatively early. This, while the existence level of the poorest people will not decline. Bovenberg and Sørensen (2004) even claim that introducing a mandatory savings system –which perfectly accommodates the life course concept- can be done in a Pareto-improving way.

Other authors argue that the reduction in dead weight loss due to taxation can take substantial forms. Fölster et al. (2002, p. 1) conclude that "We find that this policy (the adaptation of universal welfare accounts, HN) could be designed so as to reduce social insurance expenditure considerably, improve incentives to work and save, all with relatively small redistributive impact." Eichner et al. (1996) argue that the same holds for individual health accounts, where people have to insure themselves against health costs.

For the Netherlands, Nelissen (1998) concluded the same. In an extensive research he composed the redistributive effects of all relevant parts of the Dutch social security system. He estimates the redistributive effect over one year of the different aspects of the social security system and the redistributive effect of the system over life cycles. He analyzed that the impact over lifetime is substantially smaller than the impact over years (on which almost the whole system is based).

Transitional labor market

Over the course of the past decades, the Dutch labor market changed from a rather homogenous one -where men worked their whole life full time, while women took care for their children- to a more heterogeneous one. People change their time spending much more over their life cycle. These changes are between care for children or parents, education, leisure, work, et cetera. The so-called "transitional labor market" concept was introduced. The core of this concept is that people do not do the same over their life cycles or have to choose between different time

³² Eleveld will – as part of this project - analyze if the different values that come with arrangements accommodating a heterogeneous, individualized society (as freedom of choice and individual responsibility) can lie in the same "sphere of justice" as the traditional social security system, with equality as most important value.

consuming activities, but that they do more things together and can change patterns over time (SER, 2001). This makes it possible to combine a productive working life with other activities over the whole life cycle.

Moral hazard

Accommodating the transitional labor position of people requires a different construction of the social security system. Currently, the Dutch system is largely based on providing income insurance against exogenous shocks. These shocks were mentioned as risks that everybody can bear. However, over the years the idea that these risks are less exogenous than often thought got more attention (De Beer 2005a). Indeed, people have –to a certain extent- influence on their chances to become unemployed. And they can influence their search activity to get a new job. High unemployment benefits lead to fewer incentives to get a job and to more moral hazard. Increasing unemployment benefits and / or a longer duration of unemployment benefits decreases the urgency for people to get a job.³³ People can vary the degree of activity in searching for a new job. The same holds for investing in human capital, which is needed to get a stronger position on the labor market. Baily (1978) developed a model in which the gains from insurance are weighted against the detrimental effect of moral hazard. With this model and an estimate of the relevant variables (the degree of moral hazard {captured by the average elasticity of unemployment duration} and the degree of risk aversion against an income loss) we can determine the optimal level of (unemployment) insurance. See also De Mooij (2006) for a description of Baily's model.³⁴

The same holds for health payments. After the introduction of new financing rules for sickness insurance in the Netherlands, in which employers became financially responsible for sickness payments of employees - instead of the government - we saw a substantial decline in sickness days (De Jong and Lindeboom, 2004). Andriessen et al. (2004) agree in their literature overview with this notion. Thereby, these authors mention that sickness prevention will help to reduce sickness days of workers. Furthermore a financial incentive for workers to reduce sickness days seems to reduce the use of sickness insurance. However, a bonus for employees that do not use the insurance seems to generate the greatest decrease in sickness days. A combination of the three means: prevention, financial punishments and bonuses seems to be the most effective way to reduce moral hazard with respect to sickness insurance.

For most exogenous risks, insured in the current social security in the Netherlands the same point can be made. To a certain extent "exogenous" is not really "exogenous."³⁵ Reducing moral hazard in collective insurance will reduce economic distortions and is therefore important in economic policy debates.

Endogenous risks

The sketched major trends in society contribute to the existence of the transitional labor market. In this market endogenous risks play a greater role. Caring for children, parents, educational leaves et cetera can be influenced by workers. Therefore, the traditional role of insurance of exogenous risks in social security has relatively decreased.³⁶ However, the "insurance" of endogenous risks may create positive effects on society. Education for example improves productivity and flexibility of labor and reduces the chance to become unemployed. Children can have positive effects on society, when a society is greying. Taking a sabbatical or reducing working hours for a certain period can increase long term labor participation (Bovenberg, 2005).³⁷ It seems that there are good arguments for government intervention to accommodate the transitional labor market. Of course, there are always discussions about the way the government should intervene.

³³ Or as economists are used to say, a higher level and / or longer duration of unemployment benefits results in a higher replacement rate.

³⁴ Of course, this is a very stylized model. Relevant effects that insurance can have on efficient job matching, entitlement effects and risk taking are not included in this analysis (De Mooij, 2004).

³⁵ Good prevention programs can probably reduce the use of disability insurance. However, it seems difficult to reduce the insurance claims for widows.

³⁶ The new "levensloopregeling" is a first (small) step to create room for endogenous risks. However, the financial incentives for using this instrument are not that strong.

³⁷ Versantvoort will analyze – as part of this project - if the expected effects of accommodating the transitional labor market take place.

Change of the system

Insurance is –in a world with risk averse people– a welfare enhancing instrument. Moral hazard has welfare costs. This means that there is a trade-off between systems based on insurance and systems based on (mandatory) individual savings accounts. Possibly, a combination of both elements is optimal (De Mooij, 2006). To find this equilibrium, different questions must be answered. To what extent should it be possible to borrow against the future and at what interest rate?³⁸ What happens, when people are not able to pay back, should they be bailed out to receive the benefits of the “insurance” part of the system? And what is the border then? When should people be able to draw money from their account? Should people have to build savings accounts for different purposes and to what extent should they be able to transfer money between these different savings accounts?

Leijnse et al. (2002) pledge for a three pillar structure, analogue to the Dutch pension system. The first pillar is a minimum insurance, which serves as a basis and where complete risk solidarity between (mandatory) contributors exists. The second pillar consists of a combination between savings and insurance, which holds for all employees in a certain sector or concern. People can build individual savings accounts and use them for exogenous as well as for endogenous risks. This improves the incentive-structure and increases the responsibility for the development of human capital for employees. The third pillar exists of individual and private saving accounts and insurance. Goudswaard (2006) mentions that the percentage subsidy of the government should depend on the externalities that are related with the destination of the savings account. There is e.g. no economic reason for the government to stimulate early retirement.

De Beer (2005b) does not agree with the three-pillar proposal.³⁹ He states that this will lead to a troublesome division of responsibilities. Because the financial burden of the social security system is divided between different players, no one is complete responsible for social security, so the incentive structure is not optimal and moral hazard will occur.⁴⁰ De Beer (2005b) argues that employers and unions must become entirely (financial) responsible for social security. The government can set minimum levels for different arrangements.

4. Empirical investigation

Although Bovenberg and Sørensen (2004) argue in their theoretical article that a mandatory savings account can result in a Pareto-improvement, it seems reasonable to expect that improving the incentive structure of the social security system comes with a cost: a reduction in risk solidarity (see De Beer, 2005a; Eichner et al., 1996; Folster et al., 2002; Rezwani, 2006). Here we arrive in the traditional debate about the efficiency-equity trade off. Politicians should decide whether the costs of efficiency weight against the benefits of a more equal society. A task for economists is to estimate the costs and benefits. This is what we will do in this research.

To perform this analysis, we prefer to examine parts of the social security system where the expected benefits are great and the expected costs are low. The empirical research of Nelissen (1998) can be used to evaluate this for the Netherlands. Nelissen shows that the state delivered pension (AOW) has the biggest redistributive effects both on a yearly as well as on a life time basis, while sickness benefits and unemployment benefits in nearly all scenarios have the lowest redistributive effects.⁴¹ Sickness and unemployment benefits reduce the Theil-coefficient (which is used as proxy for inequality in Nelissens’ research) by about respectively 1.7 and 0.5 per cent on a lifetime basis.

³⁸ Stiglitz and Yun (2002) argue that with imperfect capital markets, only a mandatory savings account will allow people to borrow against the future. Therefore, they state, mandatory saving accounts increase welfare relative to purely private accounts.

³⁹ The vice-chairman, Ton Heerts, of a Dutch union agreed also with the proposal of De Beer.

⁴⁰ De Mooij (2006) mentions this risk of the three pillar model (or cappuccino model) also.

⁴¹ The relative strong redistributive effect of the AOW can be explained by the circumstances, that about one third of the people that receive AOW get this as their only income.

The costs in terms of equity on a life time (and yearly) basis of improving the incentive structure in unemployment and sickness benefits seem relatively low, while other insurance revisions bear higher costs according to Nelissen (1998), such as for instance disability and widow benefits.

De Mooij (2006, p. 95) argues that for small risks, savings can be more efficient than insurance: "... This suggests that individual savings accounts are a poor substitute for large risks, such as long unemployment spells, but a good substitute for small risks, such as short term duration." For large risks, excessive saving may result with a detrimental impact on economic growth.

We already saw that financial incentives reduce the demand for sickness benefits (De Jong and Lindeboom, 2004; Andriessen et al., 2004). De Mooij (2006) argues that the same will hold for unemployment benefits. Therefore, we may expect that when people finance their own sickness and / or unemployment benefits for a certain period of time, moral hazard will decrease. So, there is room for efficiency gains.

When analyzing the expected costs and benefits of different instruments of social security we may expect that the equity costs of the introduction of an individual savings account instead of the existing unemployment and sickness benefits are relatively low, while there seem to be considerable efficiency gains. Therefore, we will look at an individual savings account for these two functions in more detail.

In this research, we will examine what the expected effects of an (mandatory) individual savings account for sickness and unemployment benefits will be on efficiency and equity in the Netherlands. Indeed, recently Rezwani (2006) tried to answer this question for unemployment benefits. However, on the theoretical, empirical and conclusive part of her work there is room left for improvement.⁴² We will try to estimate the moral hazard problem and the potential efficiency gains of the current sickness and unemployment benefit system. We will think further about the way we will analyze the research questions empirically. A micro-simulation technique seems a reasonable method to use for this analysis.

Furthermore, we will examine in greater detail how an individual savings account can be integrated in the existing "levensloopregeling."⁴³

This way, we try to answer the following research questions:

- 1) What are the consequences (on reducing free riding behavior, efficiency, income distribution and equity) of introducing an (mandatory) individual savings account instead of parts of the existing social security system in the Netherlands?
- 2) In what manner can we integrate such a system in the Dutch social security system?

⁴² The theoretical part about (mandatory) savings models versus insurances is rather weak. The same holds for the founding of the assumption that the Dutch unemployment benefit system gives weak incentives to unemployed to search for work. Furthermore, the founding for the variable estimations used in the empirical part is unconvincing, which weakens the analysis and conclusions.

⁴³ Or the other way around: how can we integrate the current "levensloopregeling" in the individual savings account system?

5. Indicative, global structure and time schedule

Structure

1. Theoretical analysis: insurance versus individual savings accounts

- a. Major trends in society (greying population, individualism, internationalization, different role of women, et cetera)
- b. Insurance: advantages and disadvantages
- c. Individual savings: why? Advantages and disadvantages (also mandatory or not)
- d. A combination of insurance and an individual savings account: how should it look like?
- e. A closer look at different instruments of social security
- f. Conclusion

2. Description Dutch social security system

- a. Historical context
- b. Current system
- c. New developments ("levensloopregeling")

3. Possible improvements Dutch social security system

- a. Benchmark: no change
- b. Three pillar proposal
- c. Social security by employer organizations and unions (proposal De Beer)
- d. Public versus private provision
- e. Developing savings account sickness benefits
- f. Developing savings account unemployment benefits

4. Empirical investigation consequences of individual savings accounts for sickness and unemployment benefits

- a. Individual savings model (private risk share, how and when can savings be consumed, bail out clause, borrowing against the future, et cetera)
- b. Results: estimation moral hazard, equity, distributional and efficiency effects of introducing a savings account for sickness and unemployment
- c. Conclusion

5. Possible integration in Dutch social security system (probably with Ms. Eleveld)

- a. Current system
- b. Three pillar approach
- c. "Levensloopregeling"
- d. Borrowing against the future and how much?
- e. Bail out structure
- f. Transferability of savings between different goals

6. Conclusion

Answer on research questions:

- a. What are the consequences (on reducing free riding behavior, efficiency and equality) of introducing an (mandatory) individual savings account instead of parts of the existing social security system in the Netherlands?
- b. In what manner can we integrate such a system in the Dutch social security system?

Time schedule

This project will start after the completion of my first research project: "The optimal decision level for social security in Europe." We expect to start in March/April 2007 with this research. We will give a global planning for four years on a full time basis.

Year 1

- Further developing research proposal / research questions
- Reading about and writing first part theoretical chapter
- Reading about and writing first part description current Dutch social security system

Year 2

- Finishing theoretical part
- Finishing description Dutch social security system
- Describe possible improvements Dutch social security system
- Develop models and empirical approach(es)
- Taking qualitative and / or quantitative courses

Year 3

- Taking qualitative and / or quantitative courses
- Finishing description possible improvements Dutch social security system
- Finishing development models and empirical approach(es)
- Empirical analyses

Year 4

- Finishing empirical analyses
- Describe results empirical analyses
- Write introduction and conclusion (answer research questions)
- Finishing research

Expected output

- Article: theoretical analyses insurance versus (mandatory) individual savings accounts
- Paper: description historical development to current Dutch social security system
- Article: developing model individual savings accounts for sickness and empirical tests
- Article: developing model individual savings accounts for unemployment and empirical tests
- Paper: possible integration individual savings accounts for sickness and unemployment in Dutch social security system / "levensloopregeling"
- Phd-thesis

6. References

- Andriessen, S., C.V. van Vuuren and P.G.W. Smulders (2004), "Prikkel en Sancties, Bouwstenen voor een Modern Ziekteverzuimbeleid", TNO Arbeid, Hoofddorp, 95 p.
- Baily, Martin Neil (1978), "Some Aspects of Optimal Unemployment Insurance", *Journal of Public Economics*, Vol. 10, p. 379-402
- Beer, Paul de (2005a), *Solidariteit in de Risicosamenleving*, in: Hans Boutellier, Marjolijn Drenth van Februar, René Gude e.a., *Leven in de Risicosamenleving*, Amsterdam: Amsterdam University Press - Salomé, p.77-85.
- Beer, Paul de (2005b), *Sociaal manifest leidt tot onheldere verdeling van verantwoordelijkheden*, in: Piet Leenders, Ivo Kuijpers & Felix Rottenberg (red.), *Sociale Zekerheid als Investering: Manifest*, Amsterdam: Uitgeverij De Balie, p. 66-71.
- Bovenberg, A. Lans (2005), "Balancing Work and Family Life During the Life Course", Revised version of Paper Presented for High-Level Conference on the Social policy of the European Union on October 28/29, Amsterdam, 24 p.
- Bovenberg A. Lans and Peter Birch Sørensen (2004). "Improving the Equity-Efficiency Trade-Off: Mandatory Savings Accounts for social Insurance", *International Tax and Public Finance*, Vol. 11, p. 507-529
- Butter, Frank A.C. den and Udo Kock (2000), "Sparen in Plaats van Verzekeren", Alert research memorandum, No. 2000-22, 29 p.
- Eichner, Matthew J., Mark B. McClellan and David A. Wise (1996), "Insurance or Self-Insurance?: Variation, Persistence, and Individual Health Accounts", *NBER Working Paper*, Nr. 5640, 55 p.
- Feldstein, Martin and Daniel Altman (1998), "Unemployment Insurance Savings Accounts", *NBER Working Papers*, No. 6860, 38 p.
- Fölster, Stefan, Robert Gidehag, Mike Orszag and Dennis Snower (2002), "Assessing Welfare Accounts", *IZA Discussion Paper*, No. 533, 28 p.
- Fölster, Stefan and Georgi Trofimov (1999), "A theoretical Analyses of Social Insurance Based on Personal Savings Accounts", Working Paper, the Swedish Research Institute of Trade, Stockholm, 14 p.
- Goudswaard, K.P. (2006), "Kan de Levensloopregeling Slagen?" *Economenblad*, Vol. 29, no. 1, p. 10-11
- Jong, Philip de, and Maarten Lindeboom (2004), "Privatisation of Sickness Benefits: Evidence from the Netherlands", *Swedish Economic Policy Review*, Vol. 11, p. 11-33
- Leijnse, Frans, Kees Goudswaard, Janneke Plantenga and Jan Peter van den Toren (2002), *Anders Denken over Zekerheid, Levenslopen, Risico en Verantwoordelijkheid*, Ministerie van SZW, Den Haag, 44 p.
- Mooij, Ruud de (2006), "Reinventing the Welfare State", *CPB Bijzondere Publicatie*, No. 60, 222 p.
- Mooij, Ruud de (2004), "Towards Efficient Unemployment Insurance in the Netherlands", *CPB Memorandum*, No. 100, 45 p.
- Nelissen, Jan H.M. (1998), "Annual Versus Lifetime Income Redistribution by Social Security", *Journal of Public Economics*, Vol. 68, p. 223-249
- Rezwani, Farkhondeh Hosseini (2006), "Een Verplicht Spaarsysteem voor het Werkloosheidsrisico", Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 253 p.
- SER (2001), "Levensloopbanen: Gevolgen van Veranderende Arbeidspatronen", Rapport van de Commissie Sociaal-Economische Deskundigen, Den Haag, 141 p.
- Stiglitz, Joseph and Jungyoll Yun (2002), "Integration of Unemployment Insurance with Retirement Insurance", *NBER Working Paper*, No. 9199, 57 p.